

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

2009

Historisk Samsfund for Ringkøbing

Hardsyssels Årbog

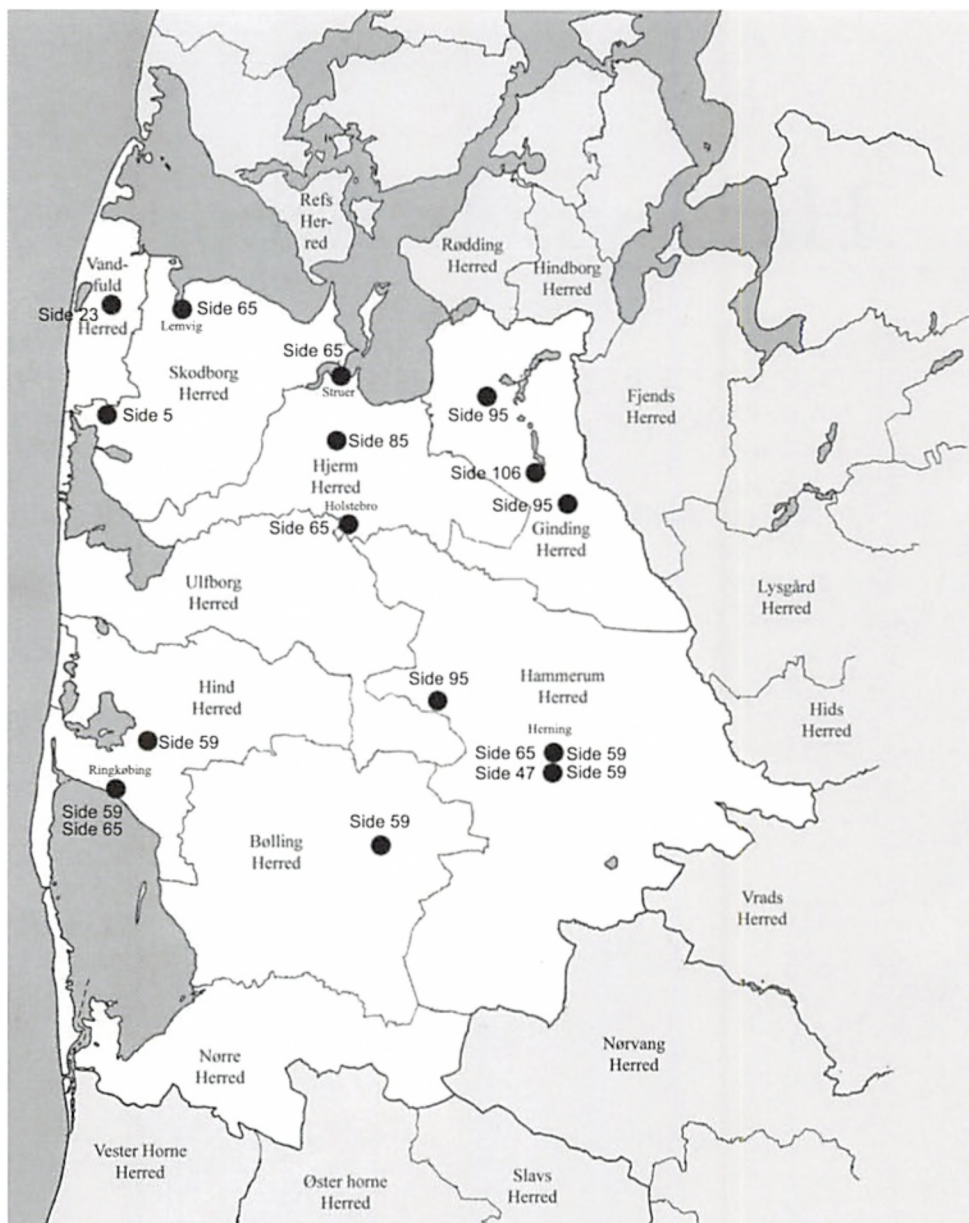
2009

ANDEN RÆKKE – BIND 43

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Grafisk produktion:
VINDERUP BOGTRYKKERI

OMSLAGSBILLEDE:

Hardysyssel-stenen i Holstebro med inskriptionen:

»Her holdtes Hardysysels-ting fra oldtiden til ca. 1500«. Tingstedet har givet navn til skole, institutioner, foreninger og en logellejr, som omtales i årbogen 2009.

INDHOLD

<i>Knud Erik Nissen: Rysensteens historie og forbindelsen til Bøvling kirke</i>	5
<i>Estrid Bay: Ikke alle var som Jeppe på Bjerget</i>	33
<i>Evald Sønderby: Fattigforsorgen i Rind kommune 1803-82</i>	47
<i>Evald Sønderby: Seværdige gravstene i Hardsyssel (2)</i>	59
<i>Ole Koudal: Odd Fellow Ordenen i Hardsyssel</i>	65
<i>Else Aagaard Antonsen: Sir Skoles historie – og mine minder fra skolen</i>	85
<i>Anders Villadsen: Brød og brændevin</i>	95
<i>Arne Christensen: Sevel Kalkværks historie</i>	106
Foreningsmeddelelser	131
Regnskab	136
Arkivoversigt	137
Register	145

ISBN 978-87-87358-28-6
ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 2009
Redaktør: Jens Grandjean Johannesen
Redaktionskomité: Freddy Boysen, Kurt Guldbæk og Ann Bodilsen

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af,
at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Rysensteens historie og forbindelsen til Bøvling kirke

Af Knud Erik Nissen

Forord

I de år, hvor jeg har været sognepræst i Bøvling og Flynder sogne, har jeg fortalt om Bøvling kirke og kirkens historiske forbindelse med Rysensteen mange gange for menighedsråd, der har været på studietur, og for foreninger og selskaber, der har lagt vejen forbi kirken. Stort set hver gang er jeg blevet mødt af undren over, at der findes så stor og anseelig en landsbykirke i så tyndt befolket et område mellem Vesterhavet og Nissum fjord. Man undrer sig også over, at kirken er placeret så u hensigtsmæssigt i sognet, som den er, uden for bymæssig bebyggelse. En del af forklaringen er selvfølgelig, at kirken var der før byen Bøvlingbjerg, men det er ikke den egentlige forklaring. Denne undren vil jeg i det følgende sætte ord på, ligesom jeg vil forsøge at forklare, hvorfor Bøvling kirke er, som den er, og ser ud, som den gør.

I titlen er antydnet en forbindelse til herregården Rysensteen. Denne forbindelse har jeg ønsket at fordybe mig i. Gennem årene er jeg blevet spurgt om mangt og meget i den forbindelse. Jeg har læst om forbindelsen, når tid og lejlighed har budt sig til at dykke ned i arkivalier i sognepræsteembedets arkiv, i udgivne bøger, årbøger og andre steder, hvor jeg sporadisk har kunnet læse om forbindelsen. Kildematerialet er mangelfuldt, fordi vi

skal så langt tilbage i historien, at der ikke findes skriftlige kilder eller kirkebøger, der kan oplyse sikkert om årstal og navnes stavemåde. Derfor er det muligt, at mennesker med kendskab til Rysensteen-slægten studser over navnes stavemåde og også over nogle årstal. Kilderne er ikke enige om hverken det ene eller det andet. Jeg har derfor flere steder måttet træffe det valg, der er det sandsynligste ud fra det materiale, jeg har haft til rådighed.

Det er soleklart, at der kunne foretages langt dybere studier både af Rysensteen-slægten og også af dens forbindelse til Bøvling kirke. Dette er blot et beskedent bidrag, som forhåbentlig kan være med til også at vække en lokal interesse både for Rysensteen og for den kirke, som det er herligt at gøre tjeneste i, fordi dens skønhed i al dens enkelhed, sådan som den fremtræder i dag, er en fantastisk ramme om evangeliets forkyndelse og om menneskers liv i glæde og sorg. Allersmukkest er kirken, når menigheden samles til lovsang og tilbedelse – til Guds ære, jf. altertavlens postamentfelt, hvor det fremgår, at det netop var til »Guds ære og kirkens prydelse«, at Jeanne Marie Rüzé¹ og Christian Juel skænkede den prægtige altertavle til kirken.

Endelig efterkommer jeg også en opfordring fra baron Erik Gyldenkrone-Rysen-

Rysensteen og Bøvling kirke (set fra vest).

steen fra Hørsholm, som senere omtales, til at få sat ord på den Rysensteenske forbindelse til Bøvling kirke og få denne forbindelse gjort mere tilgængelig.

For at læsningen ikke skal blive unødigt tung, er kildehenvisninger og noter begrænset mest muligt. En del af de håndskrevne kilder, som jeg har haft til rådighed, er vanskelige at læse, hvad der også kan være en grund til usikkerheden omkring årstal og navnes stavemåde.

Det er særligt Rysensteens historie og forbindelsen til Bøvling kirke, som jeg vil behandle i det følgende. 1: Forbindelsen mellem Ribe bispestol og kirken og 2: Forbindelsen mellem kronen og kirken og 3: Forbindelsen mellem Rysensteen og kirken til afslutningen af den Rysensteenske æra, der om ikke helt, men næsten er sammenfaldende med Bøvling kirkes overgang til at blive ejet af sognet.

Rysensteens ældre historie

Herregården Rysensteen ligger placeret på en borgbanke i de flade enge ved Nissum fjord nær Vesterhavet.² Oprindelig hed Rysensteen »Bøvling« og gav i middelalderen navn til sognet. »Bøvling« skrives ca. år 1300 »Bifling«, 1347 »Bøuelingh«, ca. 1350 og 1360 »Byflingh«. Bøvl er vist nok det gamle navn på Bøvling Bjerg (i

dag: Bøvlingbjerg), der er en morænebakke, som ligger ca. 1 km sydøst for Bøvling kirke.

»Bøvling« var i katolsk tid en hovedgård under Ribe bispestol. Det vides ikke, hvor langt herregården kan spores tilbage, eller hvornår biskoppen i Ribe kommer i besiddelse af den. Man ved, at der kommer Augustinermunke til Vestervig år 956, og at biskoppen i Ribe ejer »Bøvling« omkring år 1000. Ligeledes ved man, at biskop Odinkar den Yngre, der var biskop i Ribe fra 1000-1043, testamenterer herregården til Ribe bispestol i 1042. Den er formodentlig en af de bispegårde, som en af Odinkars efterfølgere, biskop Elias (biskop 1142-1162) ifølge Ribe Bispekrønike, lader befæste. Ved den tid ophører vikingetogterne, og Vestjylland synker tilbage i glemnelsen. Det er derfor meget sparsomme meddelelser, der findes i de følgende århundreder. I middelalderen ejes »Bøvling« fortsat af Ribebispen, der gør den til det administrative centrum for den gejstlige jurisdiktion under Ribe bispestol.³

Ca. 1180 bygges Bøvling kirke som en kullet romansk kvaderstenskirk, der er placeret på herregårdens jord, for at biskoppen eller biskoppens lensmand kan have kaldsretten til præsteembedet. Hvor-

vidt der har ligget en eller flere trækirker før den nuværende stenkirke, er aldrig undersøgt. Det menes dog, at kristendommen har været ret udbredt i Vestjylland før år 1000. Det understøttes af de udgravninger, der f.eks. er foretaget i Trans kirke, hvor det er påvist, at der har været flere trækirker før den nuværende. Det er derfor sandsynligt, at Bøvling kirke er bygget på foranledning af en af biskopperne. Vistnok hørte hele sognet fra Vesterhavet til Fåremølle å fra de ældste tider under »Bøvling«. Senere – i slutningen af middelalderen fra 1490-1525 – udvides Bøvling kirke og får sin nuværende størrelse. Kirkeskibet forlænges med 7,8 meter

mod vest, og koret forlænges til næsten dobbelt længde.¹ Der bygges også tårn mod vest. Det vides ikke, hvorfor kirken bliver udvidet til denne anseelige størrelse. Formodentlig har man villet understrege dens status som herregårdskirke.

År 1300 har Ribe Domkapitel en gård i »Bifling«, af hvilken der ydes en mark korn årlig = 36 tdr. Indtægterne, som biskoppernes lensmænd har, er betydelige og regnes på reformationstiden til over 200 mark. Det er oftest biskoppernes nære slægtninge, der er lensmænd på »Bøvling« og driver herregården, der i 1401 kaldes: »Castrum Bøfflingæ« (= Bøvling fæstning eller Bøvling borg). Senere

Bøvling kirke.

optræder »Bøvling« under betegnelsen »Bøvling slot« og kaldes af de ældre indbyggere i Bøvling sogn stadig for »Gammel Bøvling«. Der er meget få skriftlige kilder fra dengang, men der findes dog enkelte oplysninger om navnene på de lensmænd, som biskopperne sætter til at drive herregården.

I begyndelsen af det 15. århundrede hedder lensmanden Bent Bille. Han er broder til Ribebispen Peder Lykke Bille (biskop fra 1409-1418). Det vides, fordi Peder Lykke Bille i 1418 udsteder en kvittering til sin broder Bent Bille på »Bøffling«, da han har gjort fuldt regnskab fra den første dag, han fik »Bøvling« af ham. Bent Bille er kendt for at være en meget virksom mand, der forstår at udnytte familieforbindelser til at erhverve fast ejendom. Man sagde om ham, at *»han købte gerne og ofte gods og især af enker.«* Han har ord for at være en streng herre, især over for fæstebønder, som i utide forlader deres fæstegårde og ofte tager inventar og redskaber med sig. Han forfølger dem med kongelige breve, der truer dem, indtil de lovligt giver ham retten tilbage.

Under biskopperne Henrik Stangeberg (biskop fra 1454-1465) og Peder Nielsen Lodehat (biskop fra 1465-1483) er Jens Mortensen lensmand. Han får i 1466 kvittering for sine »oppebørsler« (indkasseringer). 1466-1477 omtales Jens Mortensen Leefeld til Refnæs, død 1499, som befalingsmand på »Bøffling«. Det er usikkert, hvad titlen »befalingsmand« dækker. Det sandsynlige er, at Morten Leefeld har stået for sikkerheden på »Bøffling«, som var bygget som en borg eller et fæstningsværk, jf. betegnelsen »castrum« og voldgravene omkring herregården.

Derefter er biskop Hartvig Juels (bi-

skop fra 1483-1498) tre brødre lensmænd på Bøvling: Palle Iversen Juel til sin død i 1486. Efter ham hans broder Enevold Iversen Juel 1486-1488. Derpå en tredje broder, Kjeld Iversen Juel, indtil 1502. På det tidspunkt tager den nye biskop Iver Munk (biskop fra 1499-1535), Hartvig Juels brodersøn, herregården fra ham med kort varsel og forlener den til sin broder Mogens Munk. Derefter optræder Jens Kaas til Starupgaard nogle år som lensmand. Efter ham Niels Kjeldsen Juel, søn af ovennævnte Kjeld Iversen Juel. Fra 1532-1536 er Niels Lange af »Munkenes Æt« den sidste biskoppelige lensmand på »Bøvling«.

Reformationen og tiden derefter

Bøvling slot ejes og administreres altså af Ribebispen indtil reformationen i 1536. Den danske kirke bliver fra at have været romersk-katolsk nu evangelisk-luthersk. Det medfører, at bispegodset inddrages under kronen som kongeligt len. Bøvling kirke overgår til kongen, der anses for at være kirke ejer. Bøvling slot bliver derved et kongeligt slot og samtidig kronens centrum for administrationen af Bøvling len, der sker ved skiftende adelsmænd. De kongelige lensmænd beholder patronatsretten for at tilgodese kirken og dens interesser. Patronatsretten indebærer bl.a., at de kongelige lensmænd har kaldsretten til præsteembedet, mens præsteudnævnelsen efter reformationen overgår fra biskoppen til kongen.⁵

Da alle efter reformationen kan klage over de katolske biskopper, gør Kjeld Iversen Juels arvinger det også. De gør krav gældende mod biskop Iver Munk, fordi han i sin tid tog »Bøvling« fra Kjeld Iversen Juel. Sandsynligvis har de fået

medhold i klagen. I hvert fald optræder sønnen Niels Kjeldsen Juel igen som lensmand under kronen fra 1546-1558. Niels Kjeldsen Juel overtager »Bøvling« som pant for 1000 »Joachimsdalere«. Der findes en gravsten over ham i Grinderslev kirke.

Under »Bøvling« lægges i 1537 Vandfuld herred, som Mogens Munk har haft i pant, og Skodborg herred, der allerede længe har hørt under biskoppernes pantelen. Fra 1549 lægges Hing og Ulfborg herreder under »Bøvling«. De skilles fra i 1558, men bliver igen lagt under i 1597.

»Bøvling« er i slutningen af 1500-tallet et af landets hovedlen og et vigtigt administrationscentrum. I almindelighed udskiftes lensmændene med få års mellemrum. Som årsag angives herregårdens stormomsuste placering nær Vesterhavet. Det er derfor ikke et særligt attraktivt sted at være.

De følgende år optræder følgende som lensmænd:

1557-1561: Albert (eller: Albret) Skeel til Hegnet, Hammeltofte og Fusingø. Han er befalingsmand på Børglum kloster, søn af Anders Skeel og Karen Flemming. Hegnet, som ligger i Tøndering sogn i Salling, har han arvet efter sin fader. Hammeltofte får han i 1541 ved mageskifte, hvorom det hedder, at dette år »erholdt Albert Skeel til Rostrup af kong Christian d. 3. kronens gård: Hammeltofte mod at kongen fik Højslefsgård i Framlev sogn.«⁶ Denne har Skeel til 1565. Fusingø har han vist nok fået med sin hustru Kirsten Sandberg. Fra d. 5. april 1558 findes et brev fra kongen, hvorved Skeel endvidere får befaling over Hind og Ulfborg herreder med pålæg om at gøre regnskab for al gæsteri således, at det kommer kon-

gen til gode. Dog skal Skeel frit beholde 50 heste, som han skal bruge i kongens tjeneste. Det gør han i 1561, da der inddriver et lig ved Harboøre. Skeel indsender i den forbindelse nogle mønter til den kongelige rentemester, Joachim Beck. Indsendelsen sker i Skeels egenskab af »embedsmand på vort slot Bouling«, som han får kvittering for 31. januar 1562. Endvidere nævnes Skeel i 1561 som den, der har Bøvling slot i værge for kongen.

1561-1564: I slutningen af 1561 pantsætter kongen Bøvling len for 1908 Dalere til Holger Tønnesen Viffert, som er staldmester hos kong Frederik III fra 1557 og har Næs, der i 1681 ændrer navn til Lindenberg gods (i Himmerland), og Kastløse i forlening. I 1558 får han også Bursø len. Han deltager i Ditmarskerkrigen og bliver her skudt gennem armen. Han dør 11. januar 1564 i Landskrone og er begravet i Lund Domkirke.

1564-1569: Vincent Juel, der ejer godset Hesselmed i Aal sogn fra 1552-1609.

1569-1588: Cristen Skeel, søn af Albert Skeel og arving til hans besiddelser, erhverver godset Ulstrup i Vinge sogn i 1579. Christen Skeel var født 23. juni 1543, gift 8. oktober 1570 med Margrethe Brahe, død 1595. Bøvling slot er i Christen Skeels tid hærget af ildsvåde, og en del af Christen Skeels arkiv går til grunde. Bøvling len omtales stadig som et ikke attraktivt len på grund af dets beliggenhed i den barske egn en halv mil fra Vesterhavet. Christen Skeel får i 1580 Gammelgaard lagt ind under »Bøvling«. Gammelgaard er senere udstykket i tre gårde, hvis senere bygninger og stuehuse stadig eksisterer. Christen Skeel bliver i 1580 valgt til rigsråd og vedbliver med denne bestilling til sin død 26. aug. 1595.

1588-1597: Johan Eriksen Rud til Møgelkær i Rårup sogn. Han befinder sig i permanente økonomiske vanskeligheder. Han sætter sig blandt andet i stor gæld ved sin forvaltning af Bøvling len. Familien må træde til som kautionister, men optræder som »gribbe«. Det får hans enke og de øvrige arvinger til at fragå arv og gæld efter hans død i 1609.

1597-1616: Rigsråd Preben Gyldenstjerne, født 25. oktober 1548, død 13. juli 1616. Preben Gyldenstjerne ejer Nørre Vosborg. Han bliver, som han ønskede, lensmand på Bøvling på grund af dens nære beliggenhed til Nørre Vosborg.

1617-1627: Rigsråd Iver Juel til Villestrup, død 28. marts 1634. Den 29. oktober 1617 befaler kongen, at Iver Juel skal pålægge kronens bønder i Fjaltring, Trans og Dybe at gøre arbejde på Bøvling slot. Det er de ganske modvillige til, når de bliver tilsagt. Den 15. juli 1618 får Iver Juel dernæst påbud om at have flittigt indseende med, at der ikke ses gennem fingre med nogen, men at den ene hjælper den anden, så ingen bliver skånet.

1627-1629: »Bøvling« er indtaget af de kejserlige tropper. Nærmere oplysninger findes ikke – heller ikke fra de fjendtlige troppers ageren.

1629-1631: Otte (eller: Otto) Skeel til Hammelse, rigsråd og befalingsmand på Aalborg slot, søn af Christen Skeel og Margrethe Brahe, født på Fussingø 28. august 1576. Han er en stor del af sit liv i kongens tjeneste som kongelig kommissær, både som krigskommissær og som kommissær, der skal tilse de fattige kirkers tilstand. I 1630 er en sørøver fra Dunkirk strandet med et skib på Rysensteens forstrand. Han bliver sat i fangekælderen på Bøvling slot, som stadig fin-

des. Han overføres senere til Blåtårn, hvorfra han stikker af i 1639, men bliver hurtigt fanget igen og henrettet uden for Østerport. Otte Skeel er befalingsmand på Bøvling len fra 6. august 1629 og forlader Bøvling slot 9. december 1631, da han meddeles Quittance for sit regnskab, men beholder et tilgodehavende hos regeringen. I 1631 får Otte Skeel forleningsbrev på Aalborghus og er befalingsmand der indtil sin død 17. december 1634.

1631-1634: Jens Juel til Kjeldgaard, Selde sogn, og Nørre Vosborg, født 8. januar 1580, død 28. marts 1634, rigsråd, statholder i Norge 1618-1624. Hustruen Ida, født Lange, var kendt for at sige sin mening uden personsanseelse.

1634-1639: Jokum Bech til Gladsaxe og Bosø kloster i Skåne, Høgholt i Hørmested sogn, Beldringe i Beldringe sogn m.fl., lensmand på Københavns slot 1632-1634, Bøvling slot 1634-1639. 1639-1642 Kristianstad len i det nordlige Skåne, 1643-1649 Silkeborg len, død 1682. Da Jokum Bech overtager »Bøvling«, er den i så dårlig stand, at han får tilladelse af kongen til at bygge nyt. På det tidspunkt får hovedbygningen sin nuværende placering og bliver bygget (1638-1639) som en firefløjet gård med rødkalket bindingsværk. Taget belægges med rødt tegl. Tidligere lå herregården nærmere avlsbygningerne. Den nye – noget højere beliggenhed – giver herregården en bedre beskyttelse mod de stormfloder, som med mellemrum hærger det flade landskab.

Jokum Bech er en tid en af Danmarks rigeste adelsmænd, men sætter alt sit gods og sin rigdom over styr ved den aluntilvirkning, som han påbegynder. Jokum Bech har selv fundet alunskiferen og får

privilegium på at tilvirke den, men driften er så dyr, at han må pantsætte sine godser og bliver tvunget til at optage en del af sine kreditorer som medinteressenter. De udplyndrer ham på det groveste, så han til sidst er så fattig, at hans lig må henstå i to år ubegravet, fordi man savner penge til at lade det komme i jorden på en standsmæssig måde.

1639-1646: Malte Juel til Holmgaard, Gjerringgaard og Maltesholm i Skåne, som han opfører i 1635-1638, lensmand Christianopol 1625-1632, Christiansstad 1632-1639 og igen 1644-1648, Bøvling 1639-1646. Gesandt i Rusland og Bayern, født 1594, død 1648.

I 1644 okkuperes landet af svenskerne (Torstensonkrigen), og svenske officerer indkvarteres på »Bøvling«, hvor de slår sig ned gennem længere tid. De plyndrer og begår hærværk mod den. Slotsskrivaren Jakob Klausen, der efter krigen skulle redegøre for landgildet, vidner, at han med trusler på livet skal levere de indkrævede skattepenge til de officerer, som har deres kvarter der, samt en stor del af lensmandens penge, og at han, da han ikke har flere penge, må forlade landet ved nattetide. Han nævner også, at fjenderne har taget og spoleret *»alt min velbyrdige Husbonds Gods og Gode, som paa Slottet var, saavel som Kobber, Tin, Messing, Linned og Ulden, Korn og andet, så aldeles intet deraf blev beholden.«*⁷

1646-1651: Mogens Sehested til Bækmark i Flynder sogn og Holmgaard i Mørborg sogn, født 13. september 1598 på Højriis slot, Ljørslev sogn, død på Holmgaard 15. februar 1657. Som følge af svenskernes hærværk får Mogens Sehested tilladelse til at iværksætte store byggearbejder, der skal genopbygge »Bøvling« efter

Torstensonkrigen. Genopbygningen giver hovedbygningen dens nuværende udseende.

1651-1655: Otto Krag, ejer af Voldbjerg i Hee, rigsråd, jurist, mest kendt som adelspartiets fører i 1660, lensmand på Schackenborg 1655-1658, død 1666. I 1652 får Otto Krag tilladelse til at anvende 100 rigsdaler om året i to år til istandsættelse af lofter og tage på Bøvling.

Fra Otto Krag findes der en bygningsbeskrivelse vedrørende Bøvling:

»Da jeg, Otto Kragh var forlenet dermed, befandtes Borgergaarden med fire Huse indbygget. Først et Hus (mod Syd), som Porten gaar igennem til Borgergaarden, to Loft høj paa Bygning og overalt muret mellem Staenger, uden at alene Gavlene lid til Slottets Grave og den ene Side til Slottets Ladegaard, som (altsaa denne Side og Gavlene) til det første Loft var med Kamp opmuret. Udi samme Hus var Skriverstuen og Vejerkmamerser fornedet, og oven over nogle smaa Kammerer til lensmandens Vaerelser. Naest derhos er et stort Hus (i Vest) i lige Maader ogsaa to Lofter højt, overalt muret mellem Staenger, uden alene Muren ind til Borgergaarden af Kamp til det første Loft opmuret. Neden i samme Hus ere Kaeldrene og oven over Lensmandens Vaerelser. Det tredje Hus (i Nord), hvorudi var Køkken, Bryggers og Bagers; befandtes et Loft høj muret til Borgergaarden mellem Staenger og ud til Slottets Grave med Kamp. Det fjerde Hus (i Øst) befandtes ogsaa i lige Maader et Loft høj og muret til Borgergaarden saavel som overalt mellem Staenger, den ene Side, ud til Slottets Grave, som med Kamp var opmuret, hvorudi var Borgerstue, Dejgstue(?) og trende andre Kammerer. Og var alle foranskrevne Huse overalt tsekket (tækket) med Tegl. – Mellem Borgergaarden og Vindebroen var Ridestalden, vel ved Magt og overalt muret mellem Staenger

Rysensteen, som herregården ser ud i dag.

og tsekket med Straa. Neden for Vindebroen er Slottets Ladegaard, hvoraf laden, det lange Kornhus og en del af de andre Huse i min Formand, nu salig Hr. Mogens Sebesteds, Tid af ny var opbyggt, det øvrige repareret og ved Magt og overalt med Straa betakt. Lidet fru Ladegaarden stod et Smediehus, som også i Hr. Mogens Sebesteds Tid var opbyggt og med Straa betakt.»⁸

1655-1657: Igen Mogens Sehested til Bækmark og Holmgaard. I august 1658 indtager svenskerne igen slottet, og de følgende år går det, som det bedst kan.

1658-1664: Corfitz Trolle, født d. 17. marts 1628 på Vallø Slot ved Stevns, gehejmeråd. Ejer af Sandholt og Steensgaard på Sydlyn samt Skarhult i Skåne og i 1660 af Ormholt hovedgaard i Torslev sogn, Harlevholm i Harlev sogn, som Corfitz Trolle i 1588 mageskifter til kronen. I 1656 bliver Corfitz Trolle kammerjunker hos Kong Frederik III, der i 1658 lønner

ham med Bøvling len, hvormed han fra 1661 forbinder inspektionen over kongens reservede regaler i Ørum og Vestervig amter. I de for Danmark og kongen så farlige krigsåre spiller Corfitz Trolle en særdeles virksom rolle, dels som medlemmand mellem kongen og de mænd, der forsøger at generobre Kronborg fra svenskerne, og dels som leder af den bevægelse i Skåne, som rejser sig særlig i Malmø mod svenskerne. Mens Corfitz Trolle er lensmand på Bøvling, lægges Lundenæs og Bøvling len sammen under én amtmand. Det sker efter enevældens indførelse i 1660.

Fra Corfitz Trolles hånd findes der også en beskrivelse af Bøvling slot: »Og eftersom jeg, Corfitz Trolle med fornaevnte Bøvling Slot og Len af min allernaadigste Konge også har været forlenet, da befindes alle forskrevne Huse paa fornaevnte Bøvling Slots Borgergaard og Ladegaard endnu bestaaende, som i forleden

Fejdetid blev noget ruineret, og jeg siden paa Hans Majestaets Vegne og allernaadigste Bevilling har ladet reparere, saa de nu vel ved Magt befindes.»⁹

1664: 21. juli 1664 overdrages Bøvling amt (len) samt slot og gods til hollænderen Henrik Ruse (udtales Rüse) af Kong Frederik III som betaling for en række fæstningsanlæg, som omtales i det følgende.

Henrik Ruse

er en enestående personlighed i dansk og europæisk historie. Han bliver født i Ruinen, i provinsen Drenthe i Holland 9. april 1624. Faderen, Johan Ruse,

var sognepræst i Ruinen og stammede fra en huguenotfamilie, der var udvandret fra Østfrankrig. Moderen, Euphemia van Katwijk (udtales: Ketwich) var af adelig herkomst.

Henrik Ruses store lyst er krigshåndværket og især den tekniske side af det. Han interesserer sig meget for militære anlæg. Han bliver soldat som 16-årig og kæmper under forskellige europæiske fyrster. Han er først i generalstaternes tjeneste, siden i kongen af Frankrigs og hertugen af Weimars tjeneste. Han er med i krigen mod tyrkerne i fem år i republikken Venedigs tjeneste. Ruse får ansættelse i sit hjemland i 1652 som kaptajn over det nederlandske infanterikompani og ingeniør ved Amsterdams bybefæstning. I årenes løb deltager han i mange farefulde slag og har både som forsvarer og angriber været med i talrige belejringer. Desuden har han som privatmand besøgt en række ældre og nyere fæstninger i Europa og givet nøje agt på deres måde at forskanse og

befæste på. På grundlag af, hvad han har set og erfaret, udgiver han i 1654 et værk: »Versterkte Vesting«, der skal belære de »i videnskaben erfarne« om krigsbygningskunstens nyeste fordringer. Denne bog har den særlige interesse, at det er de teorier, som er fremsat i den, som han siden anvender ved sine fæstningsanlæg i Danmark.

I de følgende år udfører Ruse forskellige befæstningsarbejder for tyske fyrster. De vigtigste af disse er ombygningen af den lüneburgske fæstning Harburg og fæstningen Glückstadt ved Elben. Et mindre anlæg, som Ruse anlægger for kurfyrsten af Brandenburg, giver siden anledning til reklamationer, men da er Ruse trådt i dansk tjeneste.¹⁰

Efter enevældens indførelse i 1660 og freden er sluttet efter svenskekrigene, påtager Frederik III sig at bringe det forfaldne befæstningsvæsen på fode igen. I den anledning indkalder han Henrik Ruse, der i juli 1661 kommer til Danmark som overinspektør og generalkvartermester over de danske fæstninger og oberst over et infanteriregiment. Ruse får tilsynet med samtlige fæstningsværker i kongeriget og hertugdømmerne. I samme måned indgiver Ruse en plan for ombygning af Citadellet Frederikshavn (Kastellet) i København. Kongen antager planen, der udføres i de næste tre år, men som dog først bliver endelig godkendt i 1667. Anlægget vækker stor forbitrelse hos borgerskabet i København, der truer Ruse på livet. Han pådrager sig københavnernes vrede, fordi han uden hensyn lægger de lige linjer tværs over folks ejendomme. Efterhånden tør Ruse dårligt nok vise sig i byen.

Samme år afleverer Ruse også den nyanlagte fæstning Friederichsort i Slesvig, der var påbegyndt i 1665. Mens disse arbejder

står på, rejser Ruse rundt til landets øvrige fæstninger og sætter større eller mindre forbedringer i gang overalt, særlig ved Kronborg, Nyborg og Fredericia. Han bliver også involveret i civile bygningsarbejder i København. Han anlægger kirkegårde og slagterboder, opstiller skamstøtten over Corfitz Ulfeldt, men frem for alt udarbejder han planer til de to nye bydele, henholdsvis nordøst for Kongens Nytorv og Gothersgade (Frederiksstad) og sydvest for Slotsholmen (Frederiksholm). Han står bag projekteringen af de store udvidelser af Københavns og Christianshavns volde, som foretages i årene 1667-1670. Den yderste bastion mod Kalvebodstrand får Ruses navn. Ansvar for udførelsen bliver dog overdraget til Niels Rosenkrantz, da Ruse ved udsigten til krig mod England bliver sendt til Norge sammen med Frederik Ahlefeldt i 1667. Ruse var i 1664 blevet udnævnt til generalmajor og medlem af krigskollegiet. I 1669 bliver Ruse kommandant i Fredericia og i 1671 overkommandant over fæstningerne i hertugdømmerne.

Henrik Ruse bliver en rig mand. Nogle af de større anlæg, Kastellet, Friederichs-ort og Rendsborg fæstning, påtager han sig at levere færdige til en bestemt tid for en bestemt sum. Ved ombygningen af Rendsborg fæstning, der påbegyndes i 1670, ønsker Ruse at foretage en langt større udvidelse på begge sider af Ejderen, sådan som det senere bliver iværksat, men planen møder modstand på det tidspunkt. I begyndelsen af Christian V's regeringstid ombygger Ruse den lille »Hitler-skanse« på en ø i Elben og udarbejder en udførlig redegørelse om hele det dansk-norske monarkis befæstningsvæsen.

Som arbejdsmandskab anvender Ruse

soldater fra eget regiment og dels nogle, som indkaldes til formålet. Han bliver aldrig populær blandt sine samtidige. Grev Brockenhuus skriver: »Ruse er såre begærlig på jord og gods, bartad ud over al måde.«¹¹ Det kan ikke afgøres, hvor stor en del af sin formue, Ruse tjente i Danmark. Han kan ikke undgå at have haft store udlæg til fæstningerne. Ruse ejede flere ejendomme i København, bl.a. den såkaldte Bremerholms admiralsgård uden for den gamle Østerport og ejendomme i Glückstadt. Desuden ejede han herskabet Sauwert i provinsen Groningen i Holland og en række ejendomme i Amsterdam. Selv siges han at have sagt, at han har ført 200.000 rigsdaler ind i landet her.

»Bøvling« bliver til Rysensteen

I den elendige tilstand, som landet befinder sig i efter Karl Gustav-krigene i 1657-1660, må kronen tilfredsstille sine kreditorer ved udlæg i jordegods. På grund af krigene ejer kongen ikke klingende mønt. Som betaling for Henrik Ruses værk tilbyder kongen ham Antvorskov amt, men dette tilbud afslår Ruse at tage imod. Han vil have gods, som ligger bekvemt i forhold til hjemstavnen i Holland med hensyn til studeudførsel, og de vestjyske egne er mindre medtaget af krigene end de andre landsdele. I stedet for »tilskøder den nu enevældige konge, Frederik III, »Bøvling slot« til Henrik Ruse 14. juni 1664.« Ruse får altså overdraget Bøvling slot med tilliggende, godt 45 td. hartkorn hovedgårdstakst, endvidere 2000 td. hartkorn bøndergods, kongetiender 440 td., kvægtiender 24 td., kirkernes subsidier og præsternes gæsteri – forpligtelse 38 td., i alt 2550 td. hartkorn eller alt amtets krongods i Vandfuld, Skodborg, Ulfborg

og Hind herreder samt Bøvling len. Det strækker sig nogenlunde sammenhængende langs vestkysten fra Limfjorden til syd for Ringkøbing. Det ansættes til 50 rigsdaler pr. td. hartkorn, den almindelige pris på det tidspunkt for godt, velbesat bøndergods, hvortil kommer 2000 rigsdaler for Bøvling slot alene uden tilliggendet. Det stiller Ruse sig tilfreds med, fordi der næsten intet udyrket gods findes i området. Den kloge, regnskabskyndige Ruse har derfor intet at indvende mod ansættelsen, der foretages af rentekammeret. Henrik Ruse udnævnes samtidig til befalingsmand over Bøvling amt (den nordlige del af det tidligere Ringkøbing amt) og optages samme år i den danske adelsstand.¹²

Henrik Ruse er den første private ejer af »Bøvling«. Ruse er også den mest interessante af de herremænd, der har været på »Bøvling«. Han ændrer »Bøvlings« navn til »Rysensteen« og bliver stamfader til slægten Juel-Rysensteen.

I 1671 gør Ruse sit regnskab op med staten for sine arbejder. For alle sine fordringer opnår han kongelige rettigheder for sine godser i Bøvling amt, nemlig birkeretten til Bøvling og Harboøre birk (= retskreds), forstrandsretten, østersfangsten ved Ringkøbing, patronats- og kaldsret til 17 kirker i Bøvling len: Bøvling og Flynder, Lomborg og Rom, Husby og Sdr. Nissum, Vedersø, Fjaltring og Trans, Engbjerg og Harboøre, Hove, Humlum, Dybe og Ramme, Vandborg og Ferring. Det er betaling for kronens gæld til ham. Det gamle Bøvling len, som Ruse havde fået i 1664, var altså ikke tilstrækkeligt, selv om det var en stor besiddelse. I 1669 erhverver Henrik Ruse Udstrup i Sønder Nissum sogn, der forbliver i Rysensteenernes eje indtil 1776.

25. maj 1671 bliver Henrik Ruse friherre af Rysensteen. Friherretitlen er en adelstitel, som bruges i den tysktalende del af Europa og i nogen grad også i Skandinavien. Den er ligeværdig med baron-titlen, som efterhånden fortrænger friherretitlen i Danmark og Norge. 1. juli 1672 ophøjes »Bøvling med gods« til baroni. Samme år udnævnes Ruse som en af de første til storkorsridder af Dannebrog. Efter at godset er blevet baroni, fratræder Ruse som amtmand over Bøvling amt. I 1673 bliver han generalløjtnant i Norge, kommanderende general nordenfjelds og chef for det trondheimske infanteri-regiment med ordre til at begive sig til sin post i Trondheim, hvilket Ruse anser for at være en slags forvisning. Herfra bliver han i maj 1675 kaldt til Christiania (Oslo) for at deltage i forberedelser til den krig, der siden bliver kendt som Den skånske Krig. I 1676 ledsager han Ulrik Frederik Gyldenløve under et indtog i Sverige. Men Ruse er hele tiden misfornøjet med at være i Norge. Dels lider han store økonomiske tab på sine ufærdige entrepriser i Rendsborg, dels gør man ikke brug af hans ekspertise som ingeniør, og endelig har han ikke nogen selvstændig kommando under felttoget i Sverige. I begyndelsen af 1677 tillader kongen ham omsider at forlade Norge. I april samme år sendes han til Skåne for at kommandere felthærens infanteri og artilleri. I det følgende felttog har Ruse dog ikke heldet med sig. Stormen på Malmø 26. juni mislykkes. Efterfølgende tabes et slag ved Landskrona 14. juli. Dernæst bliver han udnævnt til guvernør i Landskrona med ordre til at sætte fæstningen i bedre forsvarsstand. Men han kan ikke få de nødvendige arbejdsredskaber og materialer. I

alt, hvad han foretager sig på det tidspunkt, ser han sig modarbejdet af feltmarskalløjtnant v. d. Goltz, der er kongens næstkommanderende, og som efter kongens afrejse fører overkommandoen i Skåne.

I brev af 28. august 1677 beklager Ruse sig i ret bitre vendinger over, at han inter kan udrette, dog uden at nævne v. d. Goltz ved navn. Han beder om at få sin afsked efter endt felttog. Dette skridt tager Kong Christian V ham så unådigt op, at han suspenderer ham fra al kommando og nedsætter en kommission til undersøgelse af hans forhold under hele felttoget. Ruses forsvar er en lang klage over overgreb og mangelfuld støtte fra v. d. Goltz side. Kommissionen ender med at give Ruse mere eller mindre medhold i hovedsagen. 4. december 1677 får Ruse så sin afsked i nåde med ventepenge og med forpligtelse til ikke at tage tjeneste hos Danmarks fjender og straks vende tilbage, hvis kongen kalder. Henrik Ruse forlader herefter Danmark og drager til Holland. Kongen kalder ikke mere på ham og hans ekspertise.

Henrik Ruse er gift med Suzanne Ruse, født Dubbengeiser, født i Stockholm i 1628. Parret blev gift 2. juni 1654 i Amsterdam. Henrik Ruse var på det tidspunkt højststående officer i det hollandske gesandtskab. Suzanne Ruse dør på Rysenstein i februar 1678. I brev af 21. februar 1678 søger baron Ruse om tilladelse til at lade sin hustru overføre til Sauwert i Holland for at lade hende begrave dér.¹³ Tilladelsen bliver givet, og baronesse Suzanne Ruse bliver begravet i Sauwert i Holland. 22. februar 1679 dør Henrik Ruse og begravnes ved siden af sin hustru. Patronatsretten går i arv til efterkommer-

Jeanne Marie Rüse.

ne. Med den fulgte også patronatsansvaret, der indebar, at »kirkerne bliver holdt vedlige og deres Indkomst ej til anden Brug forventes, og at de med gndfrygtige og dygtige Præster vorde forsynet.«¹⁴

Jeanne Marie Rüse

Et års tid efter, at Henrik Ruse er kommet til Danmark, henter han sin familie herop.¹⁵ Datteren Jeanne Marie Rüse, der var født i Holland i 1660, bliver opdraget i København, hvor hun får en såkaldt fransk opdragelse, som er datidens mode. Hun bliver født til rigdom og ære, men hendes liv arter sig noget anderledes. Som

barn bliver hun trolovet med grev Hvid til Glud. Det var ikke ualmindeligt i disse tider, men forholdet opløses, da hun lader sig bortføre af Poul Rantzau til Rodstens-eje og gifter sig med ham.

Lykken varer kun kort. Et halvt år senere dør Poul Rantzau pludselig 1. december 1675. Jeanne Marie Rūze er enke, kun 15 år gammel. Om deres korte ægteskab vides ikke mere. Efter moderens død rejser hun sammen med sin far til Holland. Mens hun opholder sig i Holland, bliver hun trolovet med oberst Christian Juel, der er af den gamle adelslægt »Lilliejuelerne«. Christian Juel rejser til Holland 24. juli 1678, efter at kongen »*hauffer given allernaadigen Forlov*«. ¹⁶ 28. aug. 1678 bliver de gift med hinanden i Sauwert kirke. Brylluppet står på godset Sauwert, som er Henrik Ruses ejendom. Christian Juel var først trolovet med ritmester Gabels datter, men trolovelsen gik over styr.

Efter giftermålet bosætter parret sig på Lundbæk ved Nibe i Bislev sogn, som Christian Juel har i forpagtning til faderens død. Derefter bliver han ejer af Lundbæk og Pandum i Vokslev sogn. Da Henrik Ruse dør et halvt år efter giftermålet, er Jeanne Marie Rūze eneste arving til Ruses store jordbesiddelser, ca. 3000 tønder hartkorn, som han har erhvervet sig i sin korte, men glansfulde periode i Danmark samt godset Sauwert i Holland. Med arven følger også patronats- og kaldsret til de 17 kirker. For at kunne arve svigerfaderens rettigheder bliver Christian Juel under stor festivitas ophøjet til friherre af Rysensteen 15. december 1679, idet friherreskabet dog i tilfælde af, at Christian Juel dør barnløs, skal hjemfalde til kronen. Som følge af ægteskabet med Chri-

stian Juel bliver Jeanne Marie Rūze stammoder til baronerne Juel-Rysensteen.

Christian Juel

er ældste søn af adelsmanden Ove Juel til Villestrup, født 23. oktober 1615. Slægten kan føres tilbage til 1283. Christian Juels moder var fru Kirsten Frederiksdatter Urne, der dør i 1672. Ove Juel er en af de førende adelsmænd i riget både under Christian IV og Frederik III. Et maleri af Ove Juel findes i dag på Frederiksborg slot, værelse 39.¹⁷

Christian Juel bliver født på Lundbæk 8. juni 1651. Han får som ung en alsidig uddannelse og er på rejser i udlandet med »egen ekvipage og tjener«, bl.a. til Holland og Frankrig. I 1668 er han i København. På det tidspunkt bliver han udnævnt til hofjunker og fire år senere til kammerjunker. Han får en militær uddannelse som de fleste unge adelsmænd af sin samtid. I 1674 nævnes han som oberstløjtnant i Ejlenbergs infanteriregiment i Holland. I 1676 er han ansat i den danske hær. Han nævnes i stormen mod fæstningen Stade i bispedømmet Bemen-Venden, hvor svenskerne kapitulerer 3. aug. 1676. Christian Juel bliver herefter overført til Skåne for at forsvare Christianstad og er med i Stormen på Malmø 26. juni 1677. Efter afslutningen af Den skånske Krig trækker Christian Juel sig tilbage fra hæren og får sin endelige afsked i 1684.

I et brev dateret 17. september 1681 skriver Christian Juels far, Ove Juel: »*I dag er min Søn kommen til Hovedstaden med sin Friherreinde. Jeanne Marie og hendis Jomfrue Elsie Krusze. De spisede herud i Huset, men logerede nogle Huse herfra hos Rasmus Cornelisens.*«¹⁸

Trods sine store jordbesiddelser og

mange gårde kan Christian Juel ikke få det til at løbe rundt. Han er åbenbart mere soldat end godsadministrator. I 1684 er han rigtig i knibe. Kongen tillader, at Christian Juel arresteres for en forfalden veksel. Christian Juel har åbenbart reddet sig ud af klemmen. Han arresteres ikke.

I 1684 klager bønderne i Hygum, Hlove og Vandborg over, at baron Christian Juel og hans fuldmægtig Jørgen Bramming har ladet dem fradømme kongetienderne, som de lovligt har fæstet af den afgangede baron uden at give dem de store indfæstninger tilbage. Bønderne anser det for et overgreb mod dem. 10. september samme år befaler kongen amtmanden, at han skal tage bønderne under sin beskyttelse.¹⁹ Jørgen Bramming anklages og arresteres på grund af svigagtig regnskabsførelse, men slipper ud af arresten under påskud af at ville skaffe beviser for sin uskyld. Han bliver senere ejer af Lydumgaard, hvor bønderne myrder ham.

Da Christian V i 1689 sender tropper til England for at hjælpe Kong Vilhelm III, melder Christian Juel sig igen under fanerne og bliver ansat som oberst for første rytterregiment. Regimentet bliver overført fra Altona og kommer efter mange besværligheder til England og senere til Irland. Kort efter bliver Christian Juel syg i Irland og dør efter længere tids sygdom i Dublin 15. april 1690, knap 40 år gammel – efter 12 års ægteskab med Jeanne Marie Rütze. Han er muligvis blevet såret i den irsk-engelske krig. Der findes et maleri af friherre, baron Christian Juel-Rysensteen på Villestrup slot og en del breve fra ham og hans hustru, fra dengang Christian Juel opholdt sig i Irland, men de er i privat eje.

Jeanne Marie Rütze er igen enke og har

to umyndige børn. Værgerne, som hun bliver tildelt på grund af børnene, er hun utilfreds med. »De boe saa langt borte, at de ingen Nytte være til«, skriver hun i et brev direkte til Kong Christian V. Ved den lejlighed stiller hun ikke sit lys under en skæppe, da hun skriver: »Jeg, Friherrende Jeanne Marie Rütze, Baronesse af Rysensteen, velbyrdige Frue til Sauvert i Holland, Frue til Rammegaard udi Ramme, Frue til Udstrup udi Nissum og Frue til min afdøde mands godser Pandum og Lundbæk.«²⁰

Efter Christian Juels død udstedes der 27. februar 1692 proklama (offentlig indkaldelse af kreditorer til at gøre deres krav mod en person gældende inden en vis frist) til kreditorerne. Jeanne Marie Rütze skriver selv således: »Samtlige, som mener at have noget til gode, bedes indfinde sig i greve Reventlows gård i København og der bevisliggøre deres krav, da jeg just ikke kan være i fred for kreditorer.«²¹

Jeanne Marie Rütze og Christian Juel fik ikke et liv, der svarer til den højhed og de rigdomme, som de var født til. Tiden er imod dem. Der er masser af korrupsion. Landet er i armød. Krige og ufred har de tæt inde på livet. Den ene tragedie følger den anden. De formår derfor ikke at administrere de store godsbesiddelser under de vilkår, de har. Det er derfor ganske enestående, at de i 1684 formår at skænke den flotte altertavle til Bøvling kirke, som ved siden af kirkens anseelige størrelse og spiret på kirketårnet, der senere skal omtales, er med til at afsløre dens status som gammel herregårdskirke.

Jeanne Marie Rütze og Christian Juels forbindelse til Bøvling kirke
Christian Juel og Jeanne Marie Rütze får sammen to børn. I 1681 fødes ægteparrets

eneste søn, Ove Henrik Juel-Rysensteen, senere friherre og baron til Rysensteen m.m. 28. febr. 1684 fødes datteren, baronesse Kirstine Susanne Juel-Rysensteen. Forældrene bor i 1684 i længere tid på Rysensteen og skænker samme år altertavlen til Bøvling kirke, som ifølge overleveringen indvies af Jeanne Marie Rüse, der selv holder indvielsestalen over emnet: »Tro, håb og kærlighed«. Ifølge samme overlevering bliver datteren døbt samme dag. Det er dog ikke muligt at få dåben og dåbsdatoen bekræftet af skriftlige kilder.

rer, som er samlet omkring Jesus til påskemåltid skærtorsdag aften. Midterfeltet er altså et nadverbillede. Apostlene har opmærksomheden henvendt mod Judas, der er disciplenes skatmester. Han kendes på, at han har en pung i hånden. På billedet læner han sig tilbage og drejer bort fra bordet. Billedskæreren har villet sige, at han er på vej ud for at forråde Jesus.

Nadverbilledet er flankeret af de fire evangelister, to på hver side. De to yderste, Mattæus og Johannes, mangler de

Altertavlen i Bøvling kirke

er kirkens mest kostbare inventar. Den er et fint træskærerarbejde, som er udført af billedskærer Søren Pedersen fra Horsens, som var elev af Peder Jensen Kolding, den østjyske bruskaroks førende mester, som bl.a. har skåret altertavlen i Saksild kirke ved Odder, som Bøvling kirkes altertavle – bortset fra farvevalget – ligner til forveksling.

Figurerne på altertavlen, som alle er udskåret i træ, er malet i en marmorimiterende farve. Altertavlens midterparti forestiller disciplene i frit udskårne figu-

sædvanlige evangelistsymboler. Hvorfor vi-
des ikke, men Markus og Lukas er med
evangelistsymboler, henholdsvis løven og
oksen. Skråt til venstre og højre over nad-
verbilledet er der figurer af henholdsvis
Moses med lovens to tavler og Johannes
Døberen. Både Moses og Johannes Døbe-
ren peger op på den opstandne og sejren-
de Kristus øverst oppe på altertavlen. I
topstykket ses Jesu gravlæggelse i en oval
indfatning. Til venstre og til højre for den
ovale indfatning er der to kvinder. Kvin-
den til venstre står med et kors. Hun sym-
boliserer »Troen«. Kvinden til højre står
med et anker. Hun symboliserer »Håbet«. Herover står den verdslige magt, der re-
præsenteres ved to romerske soldater. De
kigger opad mod denne egentlige ver-
denshersker allerøverst på altertavlen, den
kosmiske Kristus med sejrspanen.

I postamentfeltet, som flankeres af apost-
len Peter med nøglen og apostlen Paulus
med sværdet, læses følgende indskrift:

*»Velbaarne Christian Juel,
Friherre til Riissenstein og sin
kiere Friherreinde Jeanne
Marie Ruze: Bekosted
denne Tafle og Gifued
den til Guds Ære
og Kierckens Prydelse anno 1684.«*

Til venstre for selve inskriptionen ses Chri-
stian Juels våbenskjold og til højre Henrik
Ruses våbenskjold.²²

Henrik Ruse fik sit våbenskjold i 1671,
da han blev friherre af Rysenstein. Det
kaldes også »Det friherrelige Våben-
skjold.« I midterpartiet er der et skjold,
der er flankeret af leoparder, der holder
om hver sit sværdhæfte. I skjoldet, der er
opdelt i fire felter, er der to gange to løver,
to tårne, et i hvert af de to hjørner, og en

Henrik Ruses våbenskjold.

kårde, der vender spidsen opad, som en
kronet slange snor sig omkring. Derover
er der en hjelm med friherrekronen. Ovenover et tårn, hvor der står en ja-
nitshar og på hver side af ham tre estan-
darter og fire flag. Kården er Ruzes oprin-
delige våbenmærke. Henrik Ruze fik sit
første våbenskjold, da han i 1664 blev op-
taget i den danske adelsstand. Det afviger
kun lidt fra ovennævnte, men mangler
selvfølgelig friherrekronen.

Christian Juels våbenskjold fra 1679 lig-
ner svigerfaderens våbenskjold. I centrum
af skjoldet findes en mindre kårde og ved
siden af den en lilje. Leoparderne er uden
sværdhæfter. Dette våbenskjold har også
et skjold med to gange to løver og to
tårne. Der er på dette skjold tre hjelmpry-
dede friherrekroner. Den til venstre bærer
to liljer, som er Juel-slægtens (også kaldet:
»Lilliejuelerne«) oprindelige våben. På
hjelmen til højre er der to ørneben med

klørerne opad. Over den midterste hjelm ses også et tårn, hvor der står en janitshar og på hver side af ham tre estandarter og fire flag.

Ud over de nævnte figurer findes på altertavlen en masse forsiringer, vingede figurer (kerubhoveder) og fantasmasker og på begge sider af inskriptionen forneden to drueklaser, der kan være symbol på kærligheden på grund af hjerteformen. Altertavlen forkynder derved tro, håb og kærlighed, som efter overleveringen var det tema, som Jeanne Marie Rüzé talte om ved dens indvielse. Endelig bør det bemærkes, at kærligheden også understreges af, at Jesus velsigner forræderen Judas, da han forlader bordet. Man bør også lægge mærke til det flisebelagte og skrånende gulv i nadversalen, der både understreger kunstnerens sans for detaljerne og forbindelsen mellem nadveren skærtorsdag aften og den nadver, der fejres ved gudstjenesterne i Bøvling kirke.

Christian Juels våbenskjold.

sterne i Bøvling kirke. Det skrånende gulv udtrykker, at det er den samme nadver, der fejredes skærtorsdag, som nu fejres ved gudstjenesterne i Bøvling kirke. Rammen omkring friherrens navnetræk og omkring nadverbilledet og Kristus-kronen er guldbelagte. Som altertavlen fremtræder, er den en typisk repræsentant for den svulmende og frodige bruskbarokstil. Med sine dybe farver er den det skønneste og kostbareste kunstværk, der findes på egnen. Det er sjældent at se en så fornem udskåret altertavle i en landsbykirke.

Henrik Ruses portrætbuste

Ved altertavlens søndre side har der været opstillet en stor hvid portrætbuste af Henrik Ruse, som er lavet af carrarisk marmor af den hollandske billedhugger Bartolomeus Eggers fra Amsterdam. Formodentlig er den udført mellem 1664 og 1671. Busten er et brystbillede af fæstningsingeniøren, der er fremstillet med allongeparryk, der falder ned i to lokker foran skuldrene. Ruse bærer et halsklæde, der er bundet i en sløjfe. Endvidere er portrætbusten prydet med bånd og draperier. Busten stod på en marmorfod, der var anbragt på en høj stentrapp. Muligvis har busten været anbragt på Rysensteen, inden den er overflyttet til kirken. Det vides ikke hvornår, men det antages, at den er anbragt i kirken af Jeanne Marie Rüzé i forbindelse med indvielsen af altertavlen i 1684 og dermed måske i forbindelse med Henrik Ruses barnebarns dåb.²³ Da baroniet opløses ved Rysensteens salg i 1797, tager baron Ove Henrik Juel-Rysensteen busten med sig som sin personlige ejendom. Ove Henrik Juel-Rysensteen flyttede til Horsensengen, hvor han erhvervede ejendom-

*Resterne af
herskabspulpeturet
ved kirkens
indgang.*

men Julianelyst i Østbirk sogn og stillede busten op i haven. Her omtales den i 1846 af en rektor Rosendahl, der har forsket i Ruses historie.²⁴ Siden følger den medlemmer af slægten, indtil den 1923 erhverves fra Vilhelmsborg til Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg slot, hvor den nu står i Christian V's værelse (nr. 40). Vilhelmsborg sælges i 1923 af baron Holger Emerentz Gyldenkrone-Rysensteen, der indtil 1916 var gift med Vibeke Juul-Rysensteen til Lundbæk.

Herskabspulpeturet

Ligesom der i dag er en dør i den vestlige ende af korets sydside, den såkaldte præstedør, har der også været en dør i den vestlige ende af korets nordside, den såkaldte herskabsdør. Den er i dag tilmuret. Det ses tydeligt i kirkens udvendige murværk, hvor herskabsdøren har været, som tidligere førte ind til baronen af Rysensteens herskabspulpetur, der var bygget op ovenover kirkens ordinære stolestader, der

dengang også fandtes i det lange kor. Her kunne herskabet sidde ugenert for sig selv under gudstjenesten. Herskabspulpeturet blev båret af piller og havde fire vinduesfag mod kirkerummet mellem søjler. Pulpeturet havde en fornem beklædning, som man i dag kan se resterne af på kirkebænkens ryg- og forpanel ved indgangen til kirken.

Herskabspulpeturet menes at stamme fra begyndelsen af 1600-tallet og er altså

*Den tilmurede herskabsdør
på kirkens nordside.*

fra før den Rysensteenske æra. Men medlemmer af slægten Juel-Rysenstein har siddet i herskabsstolene på pulpituret, når de under ophold på Rysenstein deltog i gudstjenesterne i Bøvling kirke. Herskabspulpituret er dog først omtalt i en præsteindberetning fra 1766.²⁵ Det blev nedtaget i begyndelsen af 1900-tallet, fordi den daværende ejer af Rysenstein, Ole Christensen, ikke ville betale en tiltrængt istandsættelse.

Alt i alt har altertavlen, portrætbusten og herskabspulpituret – også kaldet det Rysensteenske pulpitur – bevirket, at slægten Juel-Rysenstein satte et meget markant præg på Bøvling kirkes kor indtil begyndelsen af det 20. århundrede, hvor herskabspulpituret blev fjernet. Nu er der kun altertavlen tilbage og resterne af pulpituret ved kirkens indgang.

Jeanne Marie Rüzes 3. ægtekab

I 1693 gifter Jeanne Marie Rüzse sig med oberst Gregers Daa, som var søn af adelsmanden og alkymisten Valdemar Daa, der blev født i 1616. Han arver godserne Borreby, Bonderup og Hessel på Sjælland og sætter de tre godser og hele sin formue over styr ved alkymistiske forsøg og studier, til sidst Borreby slot i 1681, som han forlader med en knortekæp og tre døtre. Han bor derefter nogle år i et bondehus i Smidstrup ved Skelskør, men flytter så til Viborg. På sine gamle dage »gik han om lande«, som det kaldtes, fra gård til gård for at bjerge føden. Han dør i største armød i 1691 og ligger begravet i Viborg domkirkes krypt i en læderkiste, lige under sin søn og svigerdatter. H.C. Andersen har foreviget Valdemar Daa's skæbne i historien: »Vinden fortæller om Valdemar Daa og hans døtre.« H.C. Andersen slut-

ter således: »Det er fortællingen om Valdemar Daa og hans Døtre, fortæl den bedre I andre, om I kunde det.«

Valdemar Daa var gift med Else Kruse Jørgensdatter, født 1627, død 1667. I ægteskabet er der 13 børn. De fleste dør som små eller ganske unge. Deres søn, Gregers Daa, er født 8. november 1658, døbt i Magleby kirke 23. december 1658. Gregers Daa uddanner sig indenfor militæret. Han bliver fændrik i 1677, løjtnant i 1679, premierløjtnant i 1683, kaptajn løjtnant i 1684 og oberst løjtnant i 1689 ved Bieges dragonregiment. I 1695 nævnes han som oberst og chef for dette regiment. Samme år sendes regimentet til Ungarn til kamp mod tyrkerne. St. St. Blicher omtaler disse tropper i novellen: »Røverstuen«. I 1710 udnævnes Gregers Daa til generalmajor. Han kan dog ikke slippe fri af faderens gæld. Jeanne Marie Rüzse sørger derfor for at oprette en ægtepagt.

Gregers Daa er en myndig herre. Mens ejerne af Rysenstein tidligere blev omtalt som »herskabet på Rysenstein«, hører man senere kun navnet Gregers Daa. Et eksempel herpå er, at Gregers Daa i 1697 lader en falskmøntner fra Ferring arrestere og lægger ham i »bolt og jern« i fangekælderens på Rysenstein, hvorefter to bønder kører ham til Århus. Derfra med skib til København, hvor forbryderen må bestige skafottet og bliver halshugget.²⁶

I 1703 køber ægteparret Hald Hovedgård i Dollerup sogn ved Viborg. Gården har været i hollandske jøders eje fra 1666. De handler bl.a. med juveler i Amsterdam og Altona. St. St. Blicher har brugt disse personer i sin fortælling: »Jøderne på Hald«, som dog ikke skildrer de faktiske forhold. Gregers Daa og Jeanne Marie Rüzse nedriver resterne af Jørgen Friis'

borg og flytter dermed beboelsen fra den gamle fæstning og bygger en trelænget gård i bindingsværk (det såkaldte fjerde Hald) lidt syd for den nuværende hovedbygning. Bygningerne findes ikke mere, men i en årbog fra 1910 nævnes en bygning, der kaldes »Jeanne Marie Rüzes pavillon«. Man må gå ud fra, at ægteparret har boet her en tid. De havde som sagt adskillige godser at vælge imellem.

Gregers Daa har ikke efterladt sig mange spor på egnen, men alterkalken i Fjaltring bærer hans initialer, og Daa-slægtens våbenskjold er malet på altertavlen i Lomborg. Gregers Daa tilhører den gamle danske uradel, men trods sine store militære poster bliver han ikke ophøjet til baron og friherre. Gregers Daa er øverstbefalende for de danske styrker i slaget ved Gadebusch i Nordtyskland mod den svenske hær. Den danske hær bliver slået. Gregers Daa bliver ramt af en kanonkugle og slået ihjel 20. december 1712 i slaget ved Gadebusch, da han nægter at lade sig tage til fange. Det giver ham tilnavnet »den tapre« Gregers Daa. Han er Daa-slægtens sidste mand.

Jeanne Marie Rüze er de sidste par år, hun lever, syg og svagelig. Hun dør på Lundbæk natten mellem 17. og 18. december 1712, 52 år gammel. Et broget livsløb er til ende. Både hun og Gregers Daa bisættes i Bislev kirke i Lundbæk sogn 16. maj 1713. Gregers Daa får sit slagsværd med i kisten. Efter den forholdsvis lykkelige afslutning på Den Store Nordiske Krig bliver ægteparret overført til Viborg domkirke, hvor de ligger i to sarkofager i et gravkapel, der er indrettet i korets sydside. Ovenpå Jeanne Marie Rüzes sarkofag er der en bronzefigur af hende.

Datteren, som blev døbt i Bøvling kirke – formodentlig samme søndag som altertavlen blev indviet – baronesse Kirstine Susanne Juel-Rysensteen – gifter sig 28. januar 1711 med oberst Christian Kruse, født i Trondheim 1685, død i Viborg 1729. De ligger begravet ved siden af Jeanne Marie Rüze i Viborg domkirke. Der står følgende om disse to:

»Herunder hviler højædle og velbårne frue Kirstine Susanne Juel, født af højædle og velbårne Christian Juel, baron af Rysensteen og højædle og velbårne Jeanne Marie Rüzze, født baronesse af Rysensteen år 1684 d. 28. februar. Kom i ægteskab med højædle og velbårne br. oberstløjtnant Christian Kruse i 1711, den 28. januar, avlede med ham 7 børn, 2 døtre og 5 sønner, af hvilke den ene datter og to sønner for moderen er i Guds rige og resten sørgelig igen lever. Død i Viborg d. 20. november 1728 i sin alders 45. år.«

Ove Henrik Juel-Rysensteen

får allerede i 1706 skænket Rammegaard af sin moder, Jeanne Marie Rüze. Ove Henrik Juel-Rysensteen omtaler i den forbindelse sin moder i meget ærbødige vendinger. I Viborg Landstings Skøde- og Pantebog 9. april 1706, som også er underskrevet af Verner Pasberg til Bistrup samt Ove Henrik Juel-Rysensteens farbroder, Frederik Juel til Villestrup, står der, at han fik *»Rammegaard kvit og frit med alle Herligheder, Kirke, Korn og Kvægtiender, Jordegods og Møller med Landgilde. Agt og Arbejde beliggende udi Nørrejylland under Bøvling Amt og består Hovedgaardens Taxt og Mølleskyld af Hartkorn 34 Tdr., Bøndergods 200 Tdr. Hartkorn. I øvrigt bliver jeg i Freds og Ufredstider, saa længe min Frue Moder lever, med Indkomsterne af bemeldte Hovedgaard at lade mig nøje.«*

Ove Henrik Juel-Rysensteen gifter sig i 1703 med komtesse Ida Amalie von Rantzau, født på Aunsbjerg ved Viborg 1681, datter af Otto von Rantzau og Sophie Amalie Krag, død 2. september 1736. Ægteparret bor på Rammegård til moderens død i 1712, hvorefter de flytter til Lundbæk. I 1713 arver han samtlige godser efter moderen og bliver ophøjet til lensbaron. Han arver besiddelserne i Holland, baroniet Rysensteen, Pandum i Vokslev sogn, der er i Rysensteenernes eje indtil 1804 og Lundbæk i Bislev sogn ved Nibe. Efter stedfaderen Gregers Daa arver Ove Henrik Juel-Rysensteen Hald Hovedgård, men også en forfærdelig gæld, ca. 64.000 rigsdaler. Det var på det tidspunkt tre gange gårdens værdi. Samme år sagsøger en af Valdemar Daa's døtre Ove Henrik Juel-Rysensteen for at få del i arven efter sin broder. Baronen frikendes mod at give hende 200 rigsdaler »af nåde.« I 1717 sælger Ove Henrik Juel-Rysensteen Hald Hovedgaard og køber Herpinggaard i Trans af amtmand Jens Jørgensen Seerup, der tidligere var dommer ved friherreskabet.

Ove Henrik Juel-Rysensteen kan ikke få det til at løbe rundt økonomisk. Der findes tinglyste pantebrev i hobetal i gamle retsprotokoller: 10. april 1721 pant på 1000 rigsdaler af tiende i Hee sogn. I 1723 pant på 1800 rigsdaler i Pandum hovedgaard. 9. april 1723: To pantebrev, hver på 6000 rigsdaler, til van Plesnad. Pant i Bøvling, Flynder, Lomborg, Rom, Tørring, Resen, Møborg, Humlum og Heldum sognes tiende. Der er mange flere pantebrev. Hans dødsår kendes ikke nøjagtig, formodentlig 1734 og ikke som anført andre steder først i 1749. I hvert fald udsteder hans hustru Ida Rantzau

»salig baron Juels Enke et pantebrev til kammerråd Mathias Pedersen Kongensgaard 20. april 1735.«

Ove Henrik Juel-Rysensteen og Ida Rantzau har otte børn:

1. Lensbaron Otto Henrik Juel-Rysensteen. Født 9. juli 1706, død 4. september 1769.
2. Baron Niels Krag Juel-Rysensteen, død 1765, begravet i Brejning.
3. Baron Henrik Rüse Juel-Rysensteen, død 1749.
4. Baronesse Christiane Marie Juel-Rysensteen, død barnløs 1765.
5. Baronesse Anna Sophia Juel-Rysensteen, født 28. februar 1707, gift 1739 med geheimeråd, baron Iver Holck til Holckenhavn, stiftamtmand over Ålborg Stift og amtmand over Ålborghus, Børglum, Sejlstrup og Åstrup amter, der døde i 1781. Anna Sophia Juel-Rysensteen tituleres herefter geheimekonferentsrådinde, enkebaronesse af Holck til Holckenhavn. Anna Sophia dør i Ålborg 19. marts 1788, bliver begravet i Vor Frue kirke i Ålborg, men overflyttes senere til Bøvling kirke.
6. Henriette Juel-Rysensteen, død som lille.
7. Christine Juel-Rysensteen, død som lille.
8. Lensbaron Christian Frederik Juel-Rysensteen, født 27. august 1716, død 27. februar 1782. Begravet i Bislev 15. marts 1782.

Otto Henrik Juel-Rysensteen

arver som ældste søn baroniet Rysensteen med tilhørende gårde samt Lundbæk og Pandum, men med gårdene følger også gælden. Han fortsætter med at betale

gældsbreve ved at udstede nye. Han gifter sig 4. september 1734 med Sophie Dorothea Bille, født 11. maj 1698, datter af Christian Frederik Bille og hustru Kathrine Hedvig van Deden. De bor på Lundbæk det meste af tiden og opholder sig kun på Rysensteen på korte besøg. Lundbæk blev af samtiden kaldt »Edens Have«. Baron Otto Henrik Juel-Rysensteen dør i 1769, og baronessen dør i 1774. De bliver begge begravet i Bislev kirke, men overflyttede senere til Bøvling kirke. Ægteskabet er barnløst.

Christian Frederik Juel-Rysensteen

– den yngste broder – arver herefter baroniet. Han kommer som ung i dansk militærtjeneste. Det kniber med forfremmelserne. Han klager mange gange og opnår at få titlen oberstløjtnant. I 1755 afskediges han på grund af svagelighed. I 1758 køber Christian Frederik Juel-Rysensteen Vinderslevgaard. Året efter sælger han den igen og køber Brejninggaard. I 1769 bliver han friherre og baron af Rysensteen, Pandum og Lundbæk, Rammegaard og Udstrup. 7. maj 1771 sælger han Brejninggaard for 21.500 rigsdaler. 9. maj 1776 sælger han Udstrup for 30.000 rigsdaler.

Christian Frederik Juel-Rysensteen var gift 3 gange:

1. gang: Viet i Bislev kirke 14. juni 1765 til Vilhelmine de Brønsdorff, født 18. august 1736, som var kusine til Sophie Dorothea Bille, der var gift med baron Otto Henrik Juel-Rysensteen. Hun var datter af oberstløjtnant Christen Brønsdorff, død 1751, og hustru Kirstine Norman Bille, død 1781. Vilhelmine de Brønsdorff dør i barselsseng 25. august 1766 med en dødfødt søn og begravet i

Bøvling kirke. 2. gang: Viet i Skelund kirke 11. august 1769 til Maria Elisabeth von Arensdorff, født 19. december 1743. Hun dør i barselsseng med en søn på Rysensteen 2. april 1771. Sønnen er den senere baron Christian Frederik Juel-Rysensteen. 3. gang: Viet i Bislev kirke 22. maj 1778 til Christiane Dorothea Mohrsen, født 10. marts 1750, død 1782.

Om baron Christian Frederik Juel-Rysensteen vides ikke meget ud over, at pantsættningerne fortsætter. I en højesteretssag fra 1779 tildales han og dømmes for at have hindret en dansk skipper i at bjerge ladningen af et strandet skib, som var strandet på Rysensteens forstrand. Sagen går til højesteret, og baronen idømmes store bøder. 6000 rigsdaler i erstatning og 1200 rigsdaler i sagsomkostninger. Birkedommeren, som holdt med baronen, bliver fradømt sit embede. Den 22. februar 1782 dør Christian Frederik Juel-Rysensteen og begravet 15. marts 1782 i Bislev kirke. Både han og hans tre hustruer overføres senere til Bøvling kirke. Christian Frederik Juel-Rysensteens 3. hustru, Christiane Dorothea Mohrsen, gifter sig igen med baron Conrad Vilhelm Adeler Brahesberg, men ægteskabet varer kun kort. De bliver gift 12. september 1783, og han dør 28. april 1785. Den 10. august 1789 dør Christiane Dorothea Mohrsen.

I 1770 lader baron C. F. J. Rysensteen Bøvling kirkes tårn istandsætte. Formodentlig er der her tale om en istandsættelse af det gamle senmiddelalderlige tårn, der blev bygget, efter at kirken var forlænget mod vest i begyndelsen af 1500-tallet. Det vides, at kirken har det senmiddelalderlige tårn med fire små spir, ét i hvert hjørne og et lidt højere spir i mid-

ten i 1767. »Kirken, som ligger langt Vest i Sognet, har et højt tårn med et lidet spir i Midten og fire små Spir i hvert Hjørne.«²⁷ Tårnet var på det tidspunkt meget brøstfældigt, og en del af det styrtede ned, hvorved der ifølge overleveringen blev dræbt to mennesker.

Ove Henrik Juel-Rysensteen

Christian Frederik Juel-Rysensteens søn, født 2. april 1771, bliver ved faderens død i 1782 baron af Rysensteen. Da han ikke er myndig, ansættes baron Sigfred Rantzau som formynder. Ove Henrik Juel-Rysensteen bliver optaget på Sorø akademi. Efter endt skoletid uddannes han indenfor militæret, men afskediges på grund af svagelighed i 1795. Samme år beslæglægger kongen baroniet på grund af gæld og skatterestancer. Ved kongelig bevilling af 5. maj 1797 giver kongen tilladelse til, at baroniet og de underliggende gårde må sælges ved offentlig auktion.

Mens Ove Henrik Juel-Rysensteen er baron, gennemgår kirken en gennemgribende istandsættelse i årene 1791-1794. Det vides dog ikke hvad og hvor meget, der istandsættes, men det menes, at kirkens tårn får sit nuværende blyklædte løgkuppelspir ved den lejlighed, som er med til at give kirken herregårdspræg. Spiret har en stor og markant løgkuppel, over hvilken der er anbragt en lille løgkuppel. Ovenpå den lille løgkuppel er der en fløjstang, hvorpå der i toppen er anbragt en morgenstjerne, som i folkemunde kaldes Betlehemsstjernen. Kirkens spir understreger forbindelsen til baroniet på Rysensteen, fordi et spir på en landsbykirke anses for et værdighedstegn. Det er derfor sandsynligt, at såvel spir som morgenstjerne har Ove Henrik Juel-Rysensteen

som ophavsmand.²⁸ Ved samme lejlighed menes tårnets syd- og vestside at være fornyet. Det høje tårn med det markante spir har i det flade landskab tjent som sømærke for Vesterhavets fiskere.

Baron Ove Henrik Juel-Rysensteen bliver gift 11. maj 1792 i Christiansborg Slotskirke med Juliane Marie Bülow, født 20. august 1773, datter af ritmester Hans Henrik Bülow. De bor til sidst på Julianelyst på Horsensegnen. Her dør baronen 11. juni 1836 og hans hustru 8. januar 1852. Ellers boede de mest på Lundbæk.

Der er ikke mange spor af, at de friherrelige familier har opholdt sig længe på Rysensteen. De har ikke haft permanent ophold på Rysensteen, men mest boet der på korte ophold. Dog har de som regel boet på Rysensteen en tid om sommeren. Kun én familiebegivenhed synes at have

Gravstenen over lensbaronerne.

fundet sted, idet baronesse Marie Elisabeth, født Arensdorff, dør på Rysensteen i barselsseng 2. april 1771, da hun føder den senere baron, Christian Frederik Juel-Rysensteen. Derimod føres gennem en længere periode de afdøde til begravelse i Bøvling kirke.

Hermed er baroniet og slægten Juel-Rysensteens saga i Bøvling forbi.

Gravkapel i kirken for slægten Juel-Rysensteen

Christian Frederik Juel-Rysensteen lader indrette et gravkapel i Bøvling kirkes tårn og her bisættes slægten Juel-Rysensteen eller overføres fra Bislev kirke, Vor Frue Kirke i Ålborg og Skelund kirke.²⁹ Der har dog været gravkapel før den tid. Sognepræst Janus Schouboe meddeler: »*En Begravelse over Jorden i Tårnet. 6 Ligkister over Friherre til Rösenstein, baron Ove Henrik Juel tillige med sin Friherreinde Ida Rantzau, født grevinde og fire Børn.*«³⁰ Begravelseskapellet, der første gang omtales i 1743, har det nuværende hvælvede loft i tårnrummet og afskærmes med en to-fløjet gitterlåge af jern mod kirkerummet. Ifølge indberetninger har der været begravelsespladser i kirkens kor og i kirkeskibets midtergang.³¹ I tårnet findes i 1743 seks kister, hvoraf »3 var af marmor og 3 med Boj (lærved) betrukne,« som tilhører den Juel-Rysensteenske familie.³² Hvor de er blevet af, vides ikke.

I det nye kapel hensættes der efterhånden 12 kister, hvori støvet af 8 søskende, som er børn af baron Ove Henrik Juel-Rysensteen og hustru grevinde Ida Anna Rantzau. I 1940 står følgende kister i tårnrummet:

1. Henrik Rüse Juel-Rysensteen, død 1749.
2. Niels Krag Juel-Rysensteen, død 1765.
3. Christiane Marie Juel-Rysensteen, død 1765.
4. Vilhelmine de Brønsdorff, født 18. august 1736, død i barselsseng, med en dødfødt søn, der hviler hos hende, i 1766, nr. 10's første hustru. (Oprindelig begravet i Bislev kirke).
5. Otto Henrik Juel-Rysensteen, født i 1706, død 4. september 1769. (Oprindelig begravet i Bislev kirke).
6. Henriette Juel-Rysensteen, død som barn, dødsår ukendt.
7. Christine Juel-Rysensteen, død som barn, dødsår ukendt.
8. Maria Elisabeth von Arensdorff, født 19. december 1743, død 2. april 1771 i barselsseng, nr. 10's 2. hustru.
9. Sophie Dorothea Bille, født 11. maj 1695, død 14. januar 1775. nr. 5's hustru. (Oprindelig begravet i Bislev kirke).
10. Christian Frederik Juel-Rysensteen, født 1716, død 1782. (Oprindelig begravet i Bislev kirke).
11. Anna Sophia Juel-Rysensteen, gift Holch, født 1707, død 19. marts 1788. (Oprindelig begravet 5. april 1788 i Vor Frue Kirke i Aalborg).
12. Christiane Dorothea, født Mohrsen, født 1750, død 10. august 1789, nr. 10's 3. hustru. (Oprindelig begravet i Skelund kirke).

I forbindelse med tårnets ombygning i 1770-1771 bliver kisterne af ovennævnte flyttet til Bøvling kirke.

Liget af Christian Frederik Juel-Rysensteen (nr. 10) er velbevaret omkring 1905.

Han er beskrevet som lille af vækst. I Nationalmuseets bog om Bøvling kirke nævnes det, at liget kan være af navnebroderen, Jeanne Marie Rüzés 2. ægtefælle, Christian Juel-Rysensteen.⁴³ Dette understøttes dog ikke af andre kilder, der – som beskrevet – fremhæver, at Christian Juel-Rysensteen dør i Dublin i Irland i 1691 efter længere tids sygdom. Hans begravelsessted er ifølge de tilgængelige kilder ukendt.

I forbindelse med, at Rysensteen i 1797 overgår til andre ejere, bliver det stadfæstet, at begravelseskapellet fortsat skal reserveres til efterkommere af slægten Juel-Rysensteen. Der bliver afsat penge til gravkapellets vedligeholdelse. Herregårdens fremtidige ejer og sognepræsten skal føre tilsyn med kapellet.

Men gravkapellet forfalder. I 1873 bliver det besluttet, at der skal opsættes en afskærmende skillevæg af træ med en aflåst dør mod kirkerummet. I 1909 blokeres adgangen til kapellet yderligere, da kirken får orgelpulpitur. Allerede på det tidspunkt er det på tale, at kapellet skal ryddes, og kisterne med de døde jordfæstes. Kisterne får dog lov til at stå, hvor de står, og bliver mere og mere medtaget. I 1921 lader en af slægtens medlemmer, fru V. Ankier, født Baronesse Juel-Rysensteen, kapellet restaurere. Kisterne bliver gjort i stand og sømmet til. De får lov til at stå i gravkapellet, indtil kirken restaureres i 1940. Restaureringens hovedformål er nedlæggelse af det Rysensteenske gravkapel. Kisterne er igen meget brøstfældige. Man beslutter at grave dem ned i en fællesgrav på kirkestævnepladsen øst for våbenhuset og sætte en mindesten, hvorpå der står: »Slægten Juel-Rysensteen.« Denne sten bliver i 2004 flyttet om vest for våbenhu-

set, fordi en af de sidste efterkommere af slægten Juel-Rysensteen, baron Erik Gyldekrone-Rysensteen fra Hørsholm, bekofter de 12 sten, der nu er anbragt på gravstedet som et varigt minde om slægten Juel-Rysensteen og denne slægts forbindelse til Bøvling kirke. Gravstenene er forsynet med navnene på dem, der lå i gravkapellet.

Indtil 1940 var kirkens orgel anbragt på pulpitur. Det bliver ved restaureringen flyttet ned i kirken, hvor det står nu, og pulpituret blev fjernet.

Efter den Rysensteenske æra

Rysensteen med gods og underliggende jorder bliver i 1797 købt af et interessentskab med blandt andre byfoged Schönau fra Lemvig, Peder A. Høegh og Tetens, der efterhånden får godset solgt.³⁴ Forstrandsretten bliver købt af staten. Hermed er Rysensteens storhedstid som administrationscentrum og førende herregård i den nordlige del af det tidligere Ringkøbing amt forbi. De store jordbesiddelser udstykkes efterhånden. Peder A. Høegh overtager som sin part Rysensteen, Rammegaard, Volder og Herringgaard. Patronats- og kaldsretten til præsteembedet beholdes på Rysensteen indtil 1832. Da overgår kirken til sognet og patronats- og kaldsretten til præsteembedet til kirkens bestyrelse.

I 1831 skriver pastor Teilmann: »Bøvling kirke ejes for det meste af proprietær Peder Høegh til Rammegaard og Rysensteen«. Peder Høegh har Rysensteen indtil 1833. I 1832 skriver Teilmann: »Bøvling kirke blev solgt til sognets beboere i år.«³⁵ En bestyrelse har herefter sørget for kirkens drift og vedligeholdelse, indtil kirke- og kulturminister I. C. Christensen fra Hee får vedtaget

Kirkestævneplassen som gravplads for baroniet Rysensteen.

den første menighedsrådslov i 1903. Herefter og indtil i dag har skiftende menighedsråd stået for kirkens drift og vedligeholdelse. Sognet ejer kirken indtil 11. juni 1935. Da overgår kirken til selveje.³⁶

Høeghs svigersøn, Niels Mathias Petersen ejer Rysensteen 1824-56, hvorefter Vester Rysensteen, der dengang var mest uopdyrkede jorder, udskilles. Rysensteen bliver solgt til grosserer H. & M. Toldorf & Co. i London, efter hvis død Rysensteen sælges til Lund på Bernstorf hovmark. Lund sælger Rysensteen i 1867 til J. C. Jørgensen, der ejer den indtil 1896, hvor den købes af et konsortium, der har den indtil 1902.

De senere ejere er: 1902-1907: N. B. Breinholt. 1907-1912: Ole Futtrup Christensen. 1912-1913: Konsortium. 1913-1917: P. A. Bugge. I 1917 køber Christian Rahbek Rysensteen. På det tidspunkt

er der kun 190 tdl. ager, 40 tdl. eng og 10 tdl. skov og have tilbage. I 1931 sælger Christen Rahbek til sin søn Anders Vendelbo Rahbek. I 1940 foretager Anders Rahbek en gennemgribende restaurering af Rysensteen ved arkitekt Kr. P. Dalsgaard, Lemvig, hvor der lægges nyt tegltag på gården, laves nye skorstene, isættes nye vinduer, og loftet indrettes med værelser og kviste på tagets østside. Resten af sydfløjen nedrives med undtagelse af ydermuren. I 1965 sælger Anders V. Rahbek Rysensteen til sin søn Erik Vendelbo Rahbek, som har Rysensteen indtil 1. december 1993. I 1993 køber familien Schliemann herregården.

Susanne og Christopf Sliemann påbegynder i 1994 renovering af hovedbygningen i samarbejde med Fredningsstyrelsen. I 1999 søger man Fredningsstyrelsen om tilladelse til at genopføre syd-

fløjen. Tilladelsen bliver givet, og i 2000 påbegyndes og fuldføres opførelsen af sydfløjen. I dag er sydfløjen indrettet med 4 lejligheder, der udlejes til turister (Bed and Breakfast). Lejlighederne fungerer også som refugium for mennesker, der ønsker ro i en kortere eller længere periode.

Kilder:

- O. Nielsen: Skodborg og Vandfuld herreder 1894.
 Mogens Lebech: Rysensteen i: Danmarks slotte og herregårde, Ringkøbing Amt Bd. 3 1946.
 Den danske Adels årbog (forskellige årgange).
 Dansk biografisk leksikon.
 Historiske/Jyske Samlinger Bd. 5 række 5.
 J. Jørgensen Borup: Bøvling sognekirke og dens præster, i Hardsyssel årbog 1941 (XXXV) s. 5-53.
 J. Jørgensen og S. Brorson Nielsen: Bøvling kirke, 1989.
 Danmarks kirker, Ringkøbing Amt 9-10 (Lomborg, Rom og Bøvling), side 813-862, Nationalmuseet 2008.
 Diverse arkivalier fra sognepræsteembedets arkiv.

Noter:

1. Jeg vælger stavemåden »Rüze«, fordi Jeanne Marie Rüze selv i et brev, jf. teksten til note 20, staver navnet sådan. Jeanne Marie Rüze's fars hollandske efternavn: »Ruse« udtales »Ryse« på dansk. Sådan staves Jeanne Marie Rüzes navn også. Endelig staves det også Rüze nogle steder. På Bøvling kirkes altertavle er navnet stavet »Ruze« i postamentfeltet.
2. Rysensteens ældre historie er hovedsageligt baseret på O. N. s. 270 ff. Den danske Adels Årbog, forsk. årgange. Dansk biografisk Leksikon, forsk. bind. Lokalhistorikeren Aage Berg Andersens optegnelser (Præsteembedets arkiv). Mogens Lebech s. 452-455.

3. Ribe bisperække findes på Ribe Domkirkes hjemmeside: www.ribe-domkirke.dk.
4. Nationalmuseets dendrokronologiske undersøgelser i 2008 i Bøvling kirke er beskrevet i Danmarks kirker, Nationalmuseet 2008, s. 823-825.
5. Jf. note 2.
6. Se f.eks. Albrecht Skeel, Histories, Home page.
7. O. Nielsen s. 281.
8. Historie / Jyske Samlinger bd. 5, række 5 s. 293-294.
9. Historie / Jyske samlinger bd. 5, række 5 s. 294.
10. Lokalhistorikeren Aage Berg Andersens optegnelser, www.Wikipedia.dk, den frie encyklopædi, Mogens Lebech s. 455-457.
11. Lokalhistorikeren Aage Berg Andersens optegnelser.
12. Se tidsskrift.dk: Historiske Jyske Samlinger, Bind 5, række 5 1939-40).
13. Aage Berg Andersens optegnelser. I parentes bemærker Aage Berg Andersen, at brevet findes på Det kongelige Bibliotek.
14. J. Jørgensen Borup s. 9.
15. Aage Berg Andersens optegnelser.
16. Som note 15. Det bemærkes, at oplysningen er fundet på Rigsarkivet.
17. Som note 15.
18. Som note 15.
19. Respit af 10. september 1686, Landsarkivet i Viborg.
20. Som note 12. Noteret endv. i Aage Berg Andersens optegnelser.
21. Som note 19.
22. Danmarks kirker, Nationalmuseet 2008, s. 832-835, Aage Berg Andersens optegnelser og egne iagttagelser.
23. Portrætbusten nævnes i en præsteindberetning i 1766 og i Danske Atlas fra 1767.
24. Aage Berg Andersens optegnelser.
25. Som note 23.
26. Om denne rejse findes en udførlig dagbog på Landsarkivet i Viborg.

27. Jf. en indberetning fra herredsfogeden i Lemvig, Søren Jørgensen Faber.
28. Danmarks kirker, Nationalmuseet 2008, s. 827.
29. J. Jørgensen Borup s. 15 ff., Danmarks kirker, Nationalmuseet 2008 s. 849-854.
30. Danmarks kirker, Nationalmuseet i 2008, s. 850: Præsteindberetning af 10. juni 1766 til biskop Bloch i Ribe. Findes i Ribe bispearkiv.
31. Danske Atlas 1743.
32. J. Jørgensens Borup s. 15.
33. Danmarks kirker, Nationalmuseet 2008, s. 851.
34. Aage Berg Andersens optegnelser. Internettet (Rysensteens ejere).
35. S. Brorson Nielsen og J. Jørgensen s. 42.
36. Jf. Bøvling menighedsråds protokol.

Knud Erik Nissen,
sognepræst i Bøvling-Flynder,
provst i Lemvig provsti.
Bøvlingvej 15,
7650 Bøvlingbjerg.

Ikke alle var som Jeppe på Bjerget

Af Estrid Bay

Den danske fæstebonde var doven, underkuet, fordrunken, fattig, naiv, latterlig, udnyttet og ynkværdig! Desuden var han helt underkastet sin herre godsejerens for-godtbefindende! Sådan skildrer Holberg ham i hvert fald i »Jeppe på Bjerget«, og det er blevet vort meget forenklede bilde af ham.

Dette billede passer dog ikke. Fæstebonden kunne nemlig også være helt anderledes. Selv om der givetvis fandtes både uduelige bønder og despotiske gods-jere som i Holbergs komedie fra 1723,

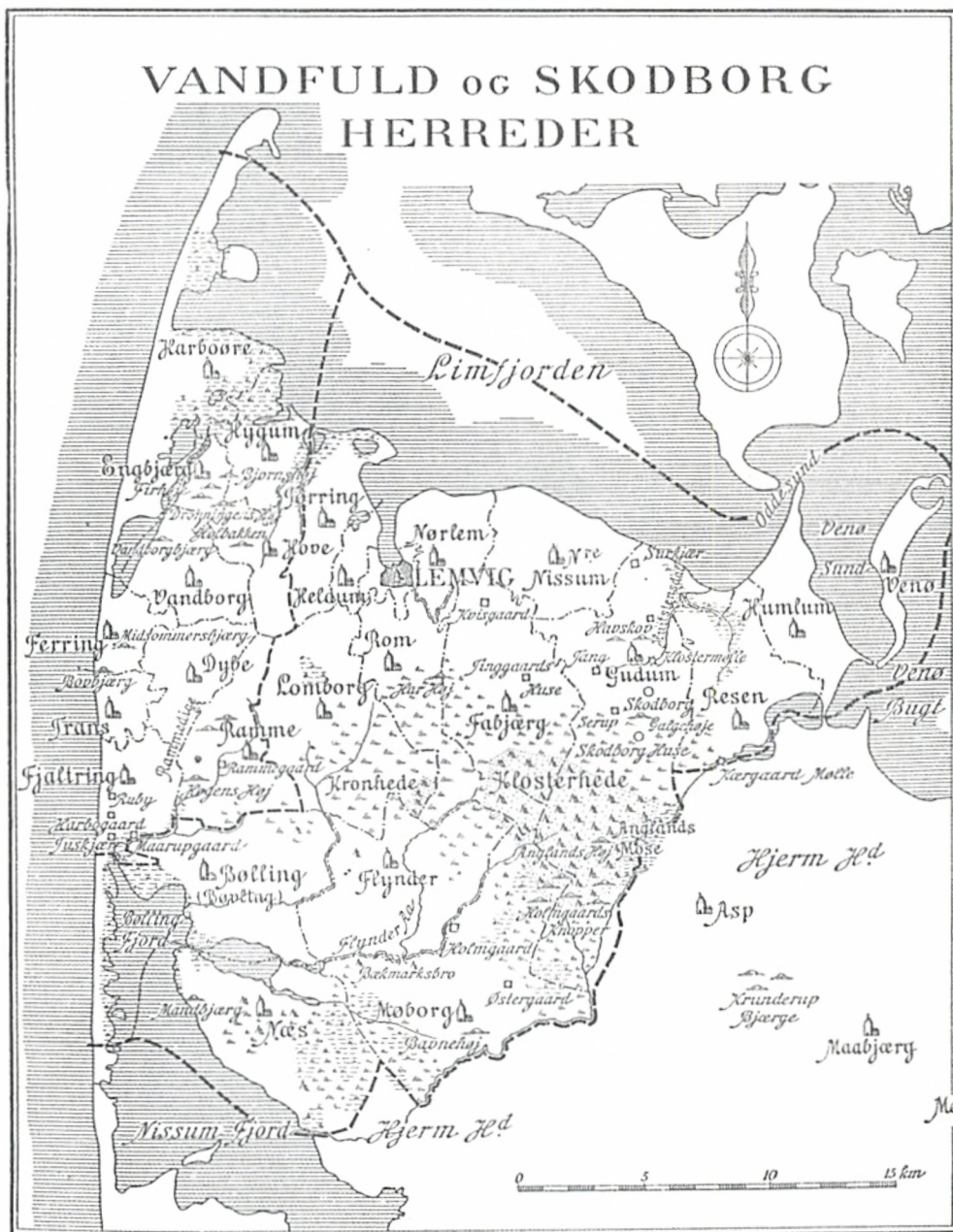

Den berygtede træhest. Fra Frederik 5's atlas 1754. (Det Kgl. Bibliotek).

*Bonde i gabestok.
Sådan lærte skole-
børn, at han blev
straffet. Tegnet af
Edvin Hansen i
Historie for den
eksamensfri mellem-
skole II. 1949.*

var der også på den tid driftige bønder, der klarede sig godt, og som blev ordentlig behandlet af deres overordnede. Det gælder dog især efter vedtagelsen af de mange landboreformer sidst i 1700-tallet. Med dem blev fæstebondens retsstilling væsentligt forbedret, så godsejeren ikke mere kunne skalte og valte med sine fæstebønder, som var han enehersker. Fæstebonden kunne ikke sættes fra sin gård uden dom ved en uvildig retsinstans. Fæsteren skulle stadig være lydige over for sin overordnede, men han kunne kun straffes ved domstolen. »Derimod skal den fra gammel Tid indførte og af endeel Godsejere eller deres Forvaltere endnu brugelige Omgangsmaade: paa egen Haand at lade Bønderne straffe med Træhesten, Halsjernet, det saakaldte Fængsel i Hullet, og deslige, aldeles være for-

Vandfuld og Skodborg herreder. Tegnet af H. Jørgensen. (Fra Thorkild Gravlund: Herredsbogen. Jylland, 1930).

buden«. Hvis nogen husbond alligevel gjorde det, blev han straffet for det.

Jeg vil fortælle om nogle fæstere og dermed give et varieret billede af vilkårene for en fæstebonde efter landboreformerne. Fæsternes historier, der alle udspiller sig omkring 1800, finder vi i Vandborg sogn, som ligger i den nordvestligste del af Ringkøbing Amt. Egnen var frugtbar, og bebyggelsen var, som det var almindeligt i Vestjylland, spredt ud over hele sognet, så der var ingen landsbyer.

Fæstebonden, der blev kirkeejer

Den kun 27-årige Niels Jensen blev hårdt ramt af orkanen i september 1786, da »Huus Bygninger deels aldeles blev omkastede og totalt ruinerede og deels saa knusede og forskiærmede at de formeeste Deelen af nye maatte opbygges«. Hans

store fæstegård Quistgaard blev halvt skadet, og kornet, der lige var kommet i hus, blev spredt for alle vinde, for i den træløse egn nær Vesterhavet og Limfjorden kunne vinden rigtig tage fat. Orkanen var en katastrofe for ham. Dengang trådte staten ikke til med pengetilskud – ej heller med psykologhjælp! Men han fik nedsættelse i skatten til »Hans Kongelig Majestæt« og henstand med betaling af landgilde til sin »jorddrot«, lensbaronen på Rysensteen, der ejede det meste af Vandborg sogn, ja store dele af Ringkøbing Amt.

Godsets forvalter havde nok været for flink til at give restance til godsets fæstere, for efterhånden skyldte lensbaronen så meget i skat til kongen, at han på en auktion i 1798 blev nødt til at sælge Rysensteen med alt, hvad der hørte til god-

Vandborg kirke, som bl.a. fæstebonden Niels Jensen Quistgaard købte. September 1996. (Eget foto).

set. Godsejerne skulle nemlig betale sine fæsternes skat mod til gengæld selv at være fri for skat.

Niels Jensen havde i mellemtiden fået sin gæld ud af verden, så på auktionen kunne han sammen med 8 andre »sognemænd« købe sognets konge- og kirketjender og dermed Vandborg Kirke. De havde været ejet af lensbaronen, som dermed fik tiendeindtægterne, men han havde til gengæld skullet vedligeholde kirken og kirkegården forsvarligt, sørge for brandsikring af kirken og betale skat af tiendeindtægten. Lensbaronens andre kirker blev også solgt til de pågældende sognes indbyggere. Samme udvikling skete over hele landet i de år.

Hele Vandborg sogn var ganske givet meget stolt over nyerhvervelsen, og køberne var sig også deres ansvar bevidst, for o. år 1800 skrev degnen i kirkebogen om købet og tilføjede: »I Sommeren blev Kirken baa- de ind- og udvendigt repareret saa den eij med Rette kan siges noget«. Det fremgår af kirkesynet i 1798 og 1799, at kirken i høj grad trængte til en hovedreparation!

De 9 mænd købte også kirkens jordegods, bl.a. Niels Jensens fæstegård, Quistgaard. Niels Jensen var stadig fæster, men nu hørte gården under kirken, som han var medejer af. Han købte dog i 1806 sin fæstegård for 780 rd. (rigsdaler), men lånte købesummen af kirkens ejere, altså også af sig selv. Det er noget kompliceret! Blandt de 9 købere var de 4 fæstebønder, mens resten var selvejere.

Allerede i 1802 havde Niels købt en parcel fra en anden gård, og da havde han også lånt pengene. Det blev ved med at gå ham godt, og gennem årene var han i stand til ikke bare at indfri sine lån, men også til at låne penge ud.

Som ganske ung havde Niels Jensen i 1782 giftet sig med Mette Andersdatter, der som halvgammel tjenestepige på 40 år nok var henrykt over at blive gårdmandskone, endda på den gård, hvor hendes nylig afdøde søster havde været madmoder. Søsterens mand på 74 år havde ikke magtet at føre gården videre, og da de ikke havde børn, fik Niels Jensen muligheden for at fæste den gode gård. Niels var måske knap så glad for den gamle brud, men en kone var nødvendig for at drive en gård, og hænderne sad måske godt på hende!

Det lykkedes dem at få en søn, men han døde ved fødslen. Derfor efterlod de sig ingen livsarvinger, da Niels døde i 1825, 66 år gammel. Boet blev ikke vurderet, fordi der var skrevet testamente; men dels indbragte Niels' personlige ejendele et pænt beløb på en auktion, dels kunne dødsboet udbetale 80 rbd. S (rigsbankdaler sølv) til »Pigen Birthe Kirstine Sørensdatter«, som kilderne ikke fortæller os mere om. De 80 rbd. S var mange penge i kriseårene i 1820'erne, så trods krise klarede Mette og Niels sig godt. Da Mette døde i 1830 – som 88-årig! – viste vurderingen af Quistgaard, at det stadig var en solid ejendom.

En velhavende fæstebonde med en bonde som husbond

Mette Andersdatter på Quistgaard havde en broder, Erich Andersen, som også forstod at tjene til mere end dagen og vejen. Erich var fæster hos selvejerbonden Christen Jensen i Strande. I 1793 var Erich i stand til at udlåne hele 150 rd. til en selvejerbonde. Han døde året efter, og foruden arven til enken blev der 50 rd. i alt til Mette og hendes 2 andre brødre, så en fat-

tig fæstebonde var han ikke. For at sætte beløbene i relief så blev heste i skifterne fra årene 1793-1796 vurderet til 6-36 rd. og køer til 4-10 rd.

Forskellen på en fæstebonde og en selvejerbonde

Erich Andersen Strande og Niels Jensen Quistgaard havde som andre fæstebønder skullet betale et beløb kaldet »indfæstning« til ejeren, da de overtog gården. For brugsretten over jorden og besætningen skulle fæstere årligt betale en fast afgift, »landgilde«. Derudover kom måske arbejde, »hoveri«, for »husbonden«, og Niels Jensens hoveri bestod i at »forrette Reiser og Skiftarbejde«. Som led i landboreformerne havde staten bestemt, at størrelsen af hoveriforpligtigheden skulle ligge fast, så bønderne ikke mere kunne blive udkommanderet efter jorddrottens øjeblikkelige behov for hjælp til drift af sin egen jord.

Erichs husbond Christen Jensen og dennes broder Mogens var selvejere. De havde i 1784 købt 4 små gårde i Strande af deres far, men for at betale faderen havde de måttet optage lån, som de skulle betale renter af. Mens en fæstebonde ved overtagelsen af gården lånte besætning, avlsredskaber, sædekorn og bygninger af ejeren, skulle Mogens og Christen selv købe det hele.

En velvillig jorddrøt kunne give sine fæstere henstand med skatter, landgilde m.v., og korn og husdyr kunne lånes ved eventuel misvækst og sygdom. Efter fæsteforordningen i 1787 blev fæstebondens retsstilling sikret, så fæstet mindst gjaldt for livstid, og en fæstebonde kunne ikke tvinges til at forlade gården uden dom for at have misrøgtet den. For selvfølgelig var

der uduelige bønder, som jorddrotten ikke kunne være tjent med. Men for selvejerbonden var der intet sikkerhedsnet, så han kunne risikere at måtte gå fra hus og hjem, hvis han ikke kunne betale sine skyldnere.

Som så mange andre selvejerbønder ejede Mogens og Christen Jensen ikke al den jord, de dyrkede, men havde noget i fæste fra Rysensteen. Begge mændene skulle betale en årlig afgift i byg, og selv om den ikke var ret stor, blev de rykket nogle gange, men klarede frisag på grund af uorden i regnskaberne og manglende mødeindkaldelse til retten. Ikke så underligt at Lanng, forvalter af Rysensteen og underliggende godser, blev sat fra embedet på grund af dårlig administration, og at godset siden gik fallit!

Erich Andersens og Christen Jensens historie fortæller, at man ikke behøvede at være en stor jordbesidder for at have en fæstebonde under sig.

Mere almindeligt var det, at sognets fæste- eller selvejerbønder ejede et hus med eller uden jord, og det lejede de ud. Jeg sætter skellet mellem en gård og et hus ved 1 tønne hartkorn. 1 td. htk. var en måleenhed, der viste jordens kvalitet, og som blev brugt til skatteberegning og lignende.

En sølle fæstebonde

Mens Niels Jensen Quistgaard og Erich Andersen Strande var driftige bønder, som enhver nok gerne ville have i sit brød, lå det tungere med Poul Christian Pedersen, fæster af Nørre Nørgaard, en middelstor gård. Han havde i 1785 giftet sig med Maren Poulsdatter og overtog måske ved den lejlighed fæstet efter sin fader. Selv om hans bygninger tilsyneladende ikke

*Poul Christian Pedersen
i festligt lag i særd med at
drikke fortjenesten op?
Tegning af P. Cramer:
To svirrende bønder, 1785.
(Det Kgl. Bibliotek).*

var blevet skadet ved orkanen i 1786, skyldte han i 1787 hele det årlige landgildebeløb, og 10 år efter var gælden steget til hele 255 rd., ja måske mere, for der var jo rod i godsforvalterens regnskaber.

Men det slog ham ikke ud, for også han blev grebet af den almindelige iver efter at blive selvstændig, da det efter auktionen over Rysenstein i 1798 blev muligt at købe sin fæstegård. Han erkendte dog straks, at det var for stor en mundfuld. I stedet annullerede han købet og fæstede et husmandssted, Nørgaardhuus, og han fik sin store gæld eftergivet. Men Poul Christian var og blev optimist, for i 1802 købte han Nørgaardhuus med dets jord. Året efter købte han endnu en parcel jord,

dvs. købte og købte, for da konen Maren døde samme år, skyldte han købesummen for begge parceller, og han havde endda opbygget yderligere ny gæld. Der var ikke meget indbo, og af besætning ejede han kun en ko. Boet blev vurderet til ÷ 1 rd., men heldigvis havde han en velhavende svoger, som kautionerede for ham, nok mest af hensyn til de 4 moderløse piger i alderen fra 8 til 15 år.

Det gik ikke Poul Christian Pedersen bedre siden, for da svogerens kone døde i 1820, var enkemanden ved at gå fallit, især fordi han havde lånt Poul Christian et stort beløb, der blev anset for uerholdeligt.

Poul Christian blev 72 år og døde som almissemænd i 1832. En attest blev forelagt

skifteretten om, at »Hans Efterladenskaber er utilstrækkelige til at godtgjøre Fatigkassen den af ham oppebaarne Almis-se«. Poul Christian havde nok været bedre tjent med at være fæster under en velvillig husbond, selv om han altså var så heldig at have en rig svoger!

Hos Poul Christian boede også faderen Peder Nørgaard. Der var nok ofte smalhans i hjemmet, og det prøvede Peder at afhjælpe på ulovlig vis, for år 1800 blev han anklaget for at have stjålet 2 får og 1 lam. Desværre for sagens gang ville han ikke tilstå, så han var selv ude om, at han sad i varetægtsfængsel i et halvt år, sagde dommeren! Peder hævdede, at han havde købt dyrene af en ubekendt stodder, som havde sagt, at han havde snappet dem fra en strandfoged. Dommeren bekendtgjorde, at »Hans høije Alder (han var da 81 år), Trang, den Bestiaalnes formuende Tilstand og Tiderne kan vel fra Moralitetens Side noget formilde Omdømmet over hans Forseelse, men paa den anden Side har han et maadeligt Rygte«. Han lignede måske Holbergs Jeppe? Det tydede på dårlig samvittighed, at han havde slagtet dyrene om natten og slukket lysene, da folk kom til. Dommeren troede ikke på Peders forklaring, men hvis han ikke var tyv, så var han i hvert fald hæler. Han blev idømt 3 måneder i Viborg Tugthus, og han skulle desuden betale sagens omkostninger. Hvordan det kunne være muligt, når han var så fattig, forlød der ikke noget om!

Svigerdatteren Maren blev dømt for hæleri, fordi hun havde hjulpet med at slagte dyrene i dølgsmål, »men hendes Armod og den Føjelighed som er naturlig mod en Svigerfader taler til Formildelse for hende«. Hun fik 1 måned i tugthuset.

Det er hårde domme, synes vi nu, men tyveri var en alvorlig sag, og de fritgående dyr var jo nemme at »snappe«, og ørene med ejermærker kunne skæres af inden salg af skindene. Det havde Peder gjort.

En fæstebonde med to herrer

Jacob Christensen var hele 36 år, før han fik mulighed for at blive bonde i stedet for tjenestekarl. Men for at overtage fæstet af den middelstore gård, Vester Houdam, måtte han gifte sig med den 50-årige enke Mette Marie Madsdatter. Hun havde som enke ret til at overtage fæstet, men dog kun til hun giftede sig igen, og det gjorde hun allerede 3 måneder efter sin mands død. Det var heller ikke nemt at drive en gård alene!

Det kunne være Mette Marie Madsdatter! Maleri af J. F. N. Vermehren: En bondekone, der sover. 1851. (Aros).

Jacob havde to herrer, idet Rysensteen ejede en mindre del af Vester Houdams jord, mens præsteembedet i Vandborg besad størsteparten. I 1810 købte han godsets jordlod, men det var ikke muligt at erhverve den øvrige del. Den var foræret præsteembedet af Frederik III, og indtægten skulle bruges til at holde fredagsprædiken for, og derfor kunne præsten ikke uden særlig dispensation sælge jorden.

Jacob Christensen havde i 1809 købt den konge- og kirketiende, der påhvilede hans jord, både den han ejede, og den han fæstede. Sælgerne var de 9 sognemænd, som havde købt Vandborg kirke med tiender. Da købet af konge- og kirketiende var gået i orden, solgte de nemlig de tiendeparter, der hørte til de enkelte ejendomme, til disses ejere. Dermed slap Jacob for at betale konge- og kirketiende, men han skulle betale formueskat til staten, og han var som nævnt sammen med de andre tiendejere forpligtet til at sørge for, at kirken og dens omgivelser blev holdt i forsvarlig stand. Tiendeafgiften må have været en stor byrde, siden det var en fordel at eje sin egen tiende. Den blev vurderet højt bl.a. i skifteopgørelser, og den blev brugt som sikkerhed for lån, hvilket Jacob Christensens efterfølger gjorde i 1813.

Jacob døde i 1811 ved et ulykkestilfælde. Mette Marie var for længst død, og han havde giftet sig med en ny enke, nemlig Karen Pedersdatter, som overtog fæstet. Karen giftede sig igen, dog ikke så hurtigt efter mandens død som Mette Marie, og gården blev fæstet bort til hendes nye mand, Mads Nielsen, en normal procedure. Også i dette tilfælde har det nok snarere været iver efter at fæste en gård end den store kærlighed, der drev

Mads. Han var 29 år, hun 50 år, og Karens 10-årige søn fulgte med i ægteskabet! Gårdens bygninger, besætning og avlsredskaber blev omhyggeligt vurderet af uvildige ved hans tiltræden. Stuehus og lade var meget brøstfældige, mens resten var tilfredsstillende. Den ellers anbefalede vurdering var ikke sket, da Jacob Christensen overtog gården, så derfor kunne det ikke fastslås, om præsten havde noget tilgode i boet. Ifølge fæsteforordningen af 1787 burde en fæstegård nemlig takseres af uvildige både ved til- og fratræden, så fæsteren ikke kunne gøres ansvarlig for mere, end han havde overtaget, ja han – eller dødsboet – havde måske endog noget til gode på grund af forbedringer.

Mads Nielsen skulle som normalt betale for indfæstning. Men trods de forfaldne bygninger var der overskud i boet efter Jacob, så den nye fæster kunne låne af stedsønnens arv til indfæstningen. Den arv var selvfølgelig også en fordel ved ægteskabet!

En arvefæster

Præsteembedet ejede foruden Vester Houdam og selve præstegårdens jord også »Stedet Dahl«, der nu nærmest var en lille gård. Her boede først grovsmed Mikkell Sørensen. I 1797 blev der oprettet en aftægtskontrakt mellem de gamle ægtefolk, Mikkell på 70 år og Else Jensdatter på 74 år, »som ingen Livsarvinger eller Børn har som kan være vor Alderdoms Trøst og Hielp«, og Mikkells søstersøn Søren Pedersen, som forpligtigede sig til at sørge for dem til deres død og betale deres eventuelle gæld. Til gengæld var han deres enarving. De havde »formedelst tiltagen Skrøbelighed aldeles afstaaet vores i Fæste hafte Afbygger Sted« til Søren. Men de

var hårdføre; Else døde først i 1801 »i sit Alders 78'de Aar«, og Mikkel døde året efter i en alder af »76 Aar, 6 Maaneder og 8 Dage«!

I 1802 blev den oprindelige fæsteaftale afløst af et arvefæsteskøde med gode betingelser: Fæsteren skulle betale den årlige afgift og desuden en sum ved hvert præsteskift, men han var fritaget for at betale skatter, tiender og andre byrder på samme måde, som præstegårdsjord var det. Han og hans arvinger havde fri rådighed over jord og bygninger, så Søren arvefæsteskøde var ligeså godt som et selvejerskøde. I 1828 var han i pengenød og lånte 50 rbd. af egnens store långiver, postmester Andrup i Lemvig. Til gengæld skulle han stille sikkerhed i alt, hvad kreditor kunne komme i tanke om, nemlig jorden, korn og græsafgrøder, »Ald min inden og udendørs Besætning, levende og dødt, stort og smaat, intet i navnlig Maade undtagen«. Hvis Søren Pedersen altså ikke kunne betale de forfaldne renter, eller hvis lånet blev opsagt, og han ikke kunne indfri det, så kunne præsten risikere, at hans nye fæster hed Andrup, som sikkert ikke selv ville drive ejendommen, men leje den ud!

Så galt gik det ikke, og i 1838 kunne lånet slettes af tingbogen. Ved folketællingen i 1834 var Søren 80 år gammel, og han havde på det tidspunkt naturligt nok overladt smedearbejdet til en anden, men han boede stadig på gården.

En embedsmand som fæster

En helt anden slags »fæster« var Arendt Peter Varelmann, beboer af sognets største gård, Vestergaard. Han hørte ikke til bondestanden, men var embedsmand.

Lensbaronen på Rysensteen ejede birkeretten over 1/3 af Skodborg-Vandfuld herreder, dvs. at han havde sin egen domstol, hvilket gav indtægter fra bøder m.v.

I 1786 overtog den 36-årige Arendt Peter Varelmann birkeskriverembedet ved Rysensteen Birk. Han må som ung skriverkarl have gjort sig fordelagtig bemærket, for allerede i 1775 var han blevet lovet embedet, når den svagelige birkeskriver Morten Gram døde. Men det varede hele 11 år, og i mellemtiden vikarierede bl.a. Grams søn. Inden indsættelsen havde Varelmann taget den lovpligtige juridiske eksamen for birkeskrivere og notarius publicus. Han kunne således vikariere for birkedommeren. Han fik løn for sit arbejde og desuden en fæstegård til beboelse, men skulle betale en afgift for benyttelsen af den.

Varelmann var i hvert fald ikke underkuet, og han skulle nok vide at værne om sine interesser! I 1791 rejste han en sag ved herredsretten, idet han ville have vurderet, om det nye fællesareal var tilstrækkeligt til at føde 30 får. Herredsretten var den almindelige underret, hvor kongens repræsentant, herredsfogden, var dommer. Som andre steder i Danmark var man i Vandborg i gang med at mageskifte jordlodder, så bønderne kunne få bedre samling på deres jord, der derved kunne drives mere rationelt. Vurderingsmændene erklærede, at der rigtignok var i underkanten af jord til 30 får, men da arealet var beregnet til 15 får og 15 lam, gik det an. Fællesarealet grænsede op til Vestergaards jord, og Varelmann var nok bekymret for, om de sultne får ville forville sig ind på hans jord! Han må være blevet beroliget, for han stillede sig tilfreds med erklæringen.

Landskabet syd for Vandborg Kirke. September 2002. (Eget foto).

Som birkeskriver kendte Varelmann alle regeringens love, bekendtgørelser mv., for hver retsdag startede med oplæsning af de nye. Derfor vidste han også, at det fra 1792 var muligt at brandforsikre sine bygninger i Den alm. Brandforsikring for Landbygninger. Uden et sikkerhedsnet var en brand jo en katastrofe, så i november 1793 bad han herredsretten om at få sin gård vurderet med henblik på optagelse i brandkassen. Dommeren udpegede 2 vurderingsmænd, men da de ugen efter ville fremvise vurderingen, mødte birkedommeren op for på sit høje herskabs vegne at protestere mod den egensindige underordnede handling, for Varelmann var »som Fæster« ikke bemyndiget til »paa

egen Haand og uden Herskabets Samtykke at indlemme Vestergaard i Brandkassen. Det synes at stride imod Eienhedsretten«. Dommeren sagde endvidere, at herskabet kunne have andre planer med brandforsikring af alt dets gods. Det var nok også underforstået, at det jo ikke var godt at vide, hvad den egenrådig birkeskriver kunne finde på næste gang!

Det kunne dommeren imidlertid ikke tage sig af, for der var ikke blevet protesteret, da ønsket om vurdering blev fremlagt, og derfor godkendte han vurderingen. Gad vide, hvordan stemningen var på næste retsdag i birkeretten, når birkedommer og birkeskriver mødtes!

Desværre er brandforsikringer for Vandborg før 1800 ikke bevaret, så vi ved ikke, om gården blev optaget i brandkassen. Men protesten lagde nok en dæmper på ønsket om brandforsikring, for derefter bad kun selvejere om at blive brandforsikret.

Som nævnt havde lensbaron Ove Henrik Juul Rysensteen i 1798 været

nødt til at sælge hele baroniet. Det blev købt af landets mest kendte »godsslagtere«, nemlig Ulrich Christian v. Schmidten og Peter Severin Fønss, og de gik straks i gang med at splitte godset ad og sælge de enkelte dele med stor fortjeneste.

Varelmann var også en dygtig ejendomshandler: Ikke alene købte han af de to godsslagtere straks Vestergaard, men

Matrikelkortet fra 1838. Matrikelnummeret på de omtalte ejendomme er understreget, dvs. Dahl (nr. 2), Vester Houdam (nr. 4), Quistgaard (nr. 28), Vestergaard (nr. 38), Mellem og Store Strande (nr. 40 og 41), Norgaardhuus (nr. 51).

også mange andre ejendomme både i Vandborg og i andre sogne. Han solgte dem hurtigt igen med stor fortjeneste, måske udparcelleret i husmandssteder. Han tjente så mange penge på sine transaktioner, at han i 1803 kunne købe hovedgården Rammegaard, et af godserne under Rysensteen. To år senere solgte han den for den dobbelte pris til herredsfoged Fr. Chr. Schönau og overtog i stedet dennes gods Kølbygaard i Thisted Amt. Der var nok tale om et mageskifte, og Schönau blev næppe snydt, for han var en lige så dreven forretningsmand!

I kriseårene efter statsbankerotten i 1813 gik mange ejendomsspekulanter fallit. Varelmann klarede sig åbenbart, for han boede stadig på Kølbygaard ved sin død i 1821, og det samme gjorde hans enke, da hun døde i 1831.

Broget billede af en fæstebonde

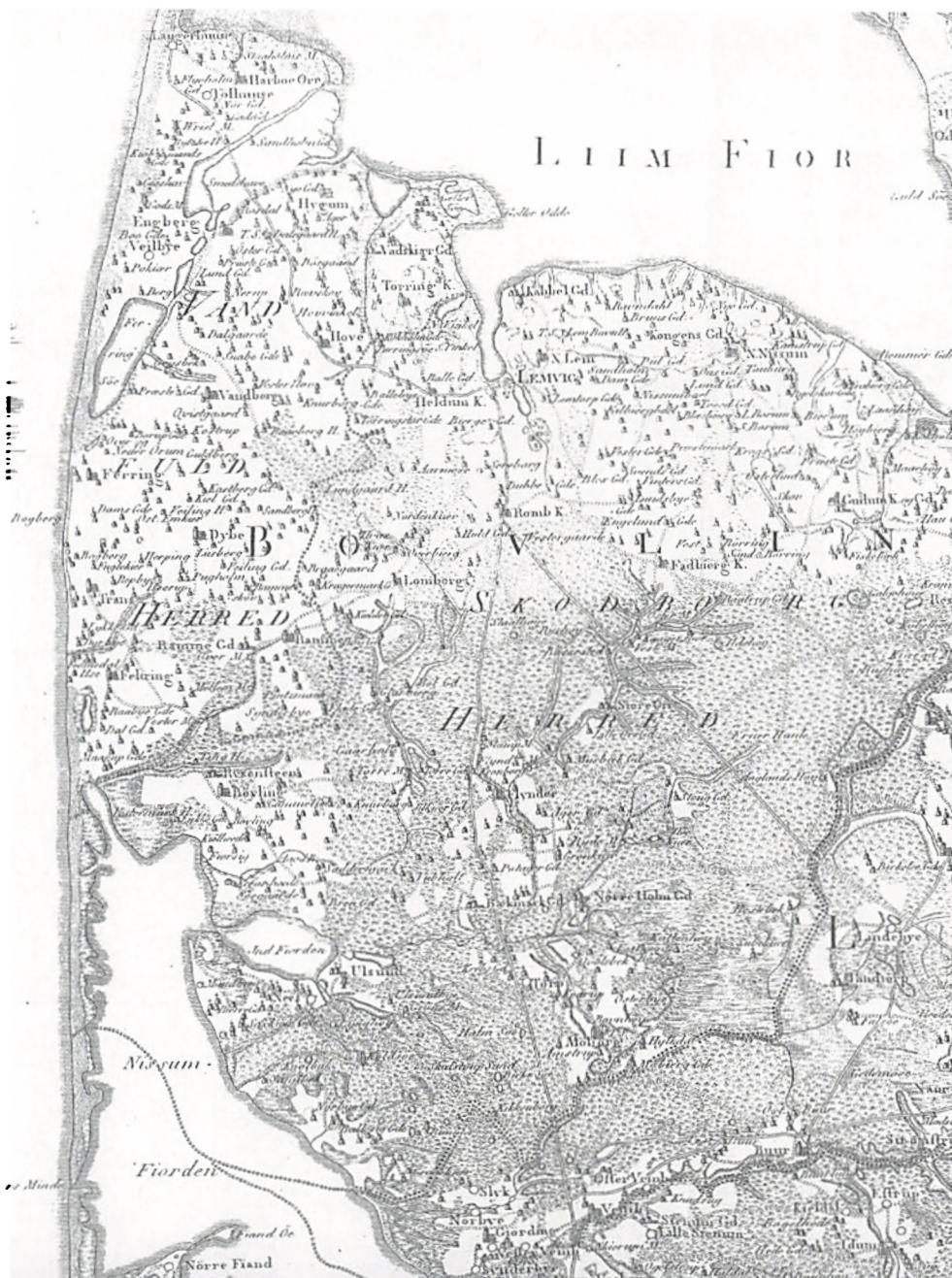
Bare i det lille Vandborg sogn med 343 indbyggere i 1801 var der mange forskellige slags fæstebønder og fæsteforhold.

Fæstebondens overordnede var ikke altid en godsejer, men det kunne også være en anden bonde, en præst eller nogle sogneboere, der ejede sognets kirke med jordegods. Fæsteren kunne have to herrer

eller være både fæste- og selvejerbonde, ligesom hans husbond måske selv havde fæstet jord hos en anden. Fæsteren var som regel af bondestand, men kunne som Varelmann også være en embedsmand. Vi ved selvfølgelig ikke, om de nævnte personer var fordrukne eller under tøflen af konen, således som Jeppe var det. Der var selvfølgelig mange fattige, undertrykte og usle bønder, men, som vi har set, var andre fæstere selvbevidste, formuende og klarede sig godt, også senere som selvstændige i kriseårene fra 1818 til 1828.

Efter landboreformerne var fæstebondens retsstilling sikret mod jorddrottens luner. En arvefæster kunne have en kontrakt, så han havde fuld rådighed over sin ejendom, altså lig en selvejer. I tilfælde af misvækst eller anden ulykke kunne fæsterens husbond træde til med hjælp, for denne var jo interesseret i, at jorden blev dyrket, så fæsteren kunne betale sine afgifter. Selvejerbonden havde derimod intet sikkerhedsnet, så han kunne risikere at måtte gå fra hus og hjem, hvis han ikke kunne betale sine skyldnere.

Der tegner sig altså intet mørkt og dystert billede af den danske fæstebondens vilkår efter landboreformerne, og i krisetider kunne det endog være en fordel ikke at være selvstændig!

Vandfuld og Skodborg herreder. Udsnit af kortet over Skivehus, Bøvlings og Lundenæs Amter. Omkring år 1800. Udgivet af Det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Atlas over Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig.

Trykte kilder

Bjørn, Claus (red.): Det danske landbrugs historie. Bind 2-3. Kbh., 1988.

Dansk kulturhistorisk oplagsværk. Bind 1-2. Kbh., 1991.

Lunn, Christian: Haandbog over det danske Tiendevæsen. Kbh., 1839.

Mandix, Jacob: Haandbog i den danske Landvæsensret. Bind 1-2. 2. udg. 1813 + tillæg 1829.

Utrykte kilder

Især:

Folketællingerne 1787, 1801 og 1834.

Jorde-Bog over Baroniet Rysensteen og Rammegaard med underliggende Bøndergods-. 1801, nr. 18 (G 412-5), (Jordebog nr. 18).

Kirkebog for Vandborg sogn. 1710-1844 (C494 A, B og C).

Skifteprotokoller. Rysensteen, Skodborg Herred. 1775-1801 (G412-2) og 1790-1802 (G412-4).

Skifteprotokoller. Skodborg-Vandfuld herreder. 1805-1849 (B77B-183 til 189).

Tingbøger for Rysensteen Birk. 1785-1821 (B77C-4 til 7).

Skøde- og pantebøger dertil. 1799-1821 (B77C-SP 1 til 3).

Tingbøger for Skodborg-Vandfuld herreder. 1790-1835 (B77B-7 til 12).

Skøde- og pantebøger dertil. 1779-1833 (B77B-SP 3 til 9).

NB.

Det er Landsarkivet for Nørrejylland's signaturer.

Estrid Bay, f. 1938, bibliotekar og historiker.

Bor nu i Odder og arbejder på Odder Lokalhistoriske Arkiv.

Har bl.a. skrevet 2 andre artikler om Vandborg sogn i samme periode, nemlig: Vandborg sogn omkring 1800, trykt i Hardsyssels årbog 2007, og Franarret sin arv, trykt i samme årbog 2005.

Fattigforsorgen i Rind kommune

1803-82

Af Evald Sønderby, Lind

Indtil reformationen i 1536 var det en gejstlig opgave at tage sig af landets syge og fattige. Efter reformationen gik det over til at blive en borgerpligt, og for at kunne administrere denne pligt blev der gennem tiderne udstedt en stribe recesser eller kongelige forordninger, der alle stort set kun henvendte sig til borgerne i købstæderne.

Fælles for dem var ønsket om at komme tiggeriet til livs og få de arbejdsduelige af de subsistensløse beskæftiget, så de kunne klare sig selv. Efterkom de ikke de opstillede vilkår, blev de under trusler om fængsel, pisk, tvangsarbejde eller bortvisning fra købstaden ofte drevet på flugt til andre græsgange.

Indvandringen af de såkaldte skøjere, rakkere eller kæltringer, der fra begyndelsen af 1700-tallet slog sig ned her yderst på den jyske hede i bl.a. Dejbjerg og Rind og dannede deres egne autonome ghettoer, og som senere blev en stor økonomisk belastning for sognene, kan være et resultat af den strenge jagt på dem i købstæderne.

Fattigloven af 1803

I 1708 udsendte Frederik IV denne forordning: »Om forholdet med betlere, fattige, almisselemmer og løsgængere«. Hverken den eller dens indskærpelse fra 1734 ser ud til at have haft nogen indflydelse på dagliglivet for fattige i Rind sogn. Her

var de helt afhængige af medmenneskelig omsorg og nabohjælp.

I 1803 kom så en ny fattiglov, der gav alle fattige ret til understøttelse. Til gengæld blev det gjort strafbart at tigge, en lov, der ramte de arbejdssky kæltringer hårdt. Til at administrere loven skulle der i hvert sogn oprettes en fattigkommission, og der skulle bygges fattighuse eller asyler til hjemløse. Sognepræsten var født medlem af kommissionen.

Han skulle sammen med 3-4 af sognets bedste mænd udarbejde en protokol, der inddelte de fattige i tre klasser: 1) de gamle, de syge og handikappede; 2) børnene; 3) dem, der var for svage til at tjene nok til sig selv og børnene. Under bedømmelsen af fattiglemmernes trang vurderede man samtidig deres evner til evt. selv at tjene lidt til føden.

Disse fattigkommissioner kan man med lidt god vilje godt betegne som forløbere for de senere sogneforstanderskaber, der kom i 1841, og som blev afløst af de folkevalgte sogneråd efter grundloven i 1849. Nogle gange er der svært at skelne mellem, om det er fattigkommissionen eller sognerådet, der har afgjort de omtalte sager. Fattigforstanderskabernes arbejde blev i 1867 lagt ind under sognerådet.

Det var ikke videre gode arbejdsvilkår, kommissionen havde i et næsten pengeløst samfund med mange småkårsfolk, der levede under ofte meget tarvelige kår. En

dårlig høst, sygdom eller tabet af husdyr var ofte nok til at sende en familie ud i den dybeste armød.

Jeg vil i det følgende forsøge gennem få udvalgte eksempler at belyse fattigvæsenets arbejde i Rind-Herning sogne fra 1803 til 1882, da Herning blev selvstændig kommune. Fra 1882 fortsætter jeg alene med Rind sogneråds arbejde med at håndtere fattigvæsenet.

Fattighjælp i Rind sogn

Desværre findes der ikke en protokol fra Rind sogns første fattigkommissioners arbejde. De ældste skriftlige kilder, vi har om emnet, findes i kommissionens protokol fra 1849 og senere sognerådets (Sgr) forhandlingsprotokoller fra 1859 til 1892. De giver til gengæld rigtig mange interessante oplysninger om fattigforsorgen i sognet. Begge protokoller findes på Herning lokalhistoriske arkiv.

Fattigkommissionens muligheder for at bevilge hjælp var således:

- 1). Kontanthjælp.
- 2). Tildeling af naturalier.
- 3). Omgang.
- 4). Udlicitering.

Kontanthjælp

Det er indlysende, at fattigvæsenet skulle have økonomiske midler for at kunne yde kontanthjælp. Vi må huske på, at der ingen indkomstskat var at tære på. Loven foreslog derfor forskellige muligheder til finansiering af hjælpen: Opsætning af kirkebøsser (tavleblokke) i kirkerne. Bøder (multer), der var idømt sognebørn, tilfaldt fattigkassen.

Den berømte kvaksalver Mads Weiss fra Vinge blev den 14. oktober 1820 ved Hammerum Herreds ret idømt en bøde på 10

rdl. sølv for at have solgt eliksir, der lovede folk evigt liv. Beløbet tilfaldt Rind fattigkasse, oplyser H. P. Hansen i »Nattmandsfolk og Kæltringer«, bd. 2.

Brændevinshandlerne skulle betale en afgift af hver solgt potte. I 1863 betalte apoteker Møller 5 rdl., og Enevold Kjær måtte aflevere 10 rdl.

Fattigkommissionen kunne pålægge gårdejerne en fattigskat beregnet efter gårdens tdr. hartkorn. Vi må huske på, at Rind sogn var et fattigt hedesogn. I bogen: »Danmark, en historisk topografisk beskrivelse«, 2. del, Fr. Wøldikes Forlag 1872, udgjorde sognets hartkorn 146 tdr. Der gik i gennemsnit ca. 140 1/4 tdr. l. pr. tdr. hartkorn. Til sammenligning gik der i Skejby ved Århus kun 8 1/6 tdr. l. pr. tdr. hartkorn. Så ligningsgrundlaget var ikke det bedste.

Det samlede beløb, der blev lignet i 1861, udgjorde 1162 rdl., 4 mrk. og 1 skilling. Tjenestepiger og tjenestekarle blev pålagt at betale en del af lønnen (landgilde til fattigkassen). Anders Ladelund, der tjente hos Lars Chr. Voldsgård, skyldte 8 rdl. for året 1861 og ligeledes for det følgende år, et beløb hans husbond stod inde for.

Naturaliehjælp

Hovedparten af den hjælp, der blev ydet, var i naturalier. Det kunne være mel, brød, brændsel, beklædningsgenstande, sengeklæder eller stof til kjoler, bleer, bandager m.m.

Den 6. december 1860 fik Trine Viig bevilget stof til et skørt og forklæde, og blinde Kjersten Marie fik lærred til en særk og tøj til en trøje. Fattigkommissionen vurderede hver gang, om trangen nu var stor nok til nødvendig hjælp.

Det, vurderede man, var tilfældet for Karen Henriksen, Lustrups kone. Hun fik den 2. februar 1865 bevilget 10 alen lærred og en brugt kjole.

Jens Meldgaards blinde søn anmodede den 17. januar 1868 om 10 alen lærred og tøj til et par benklæder og do. frakke. Der blev bevilget ham 10 alen lærred, 1 par militærbenklæder og en do. frakke.

Søren Engelbrechts kone i Herning bad om noget ildebrændsel. Fattigkommissionen vedtog at skaffe hende 1 læs tørre klyner om muligt indtil videre. Kommissionens evindelige problemer var mangel på penge. Den 13. maj 1861 anmodede Jens Thomsen i Kølkkær om at låne penge til en tønde rug. Afvist med begrundelsen, at der ingen penge var i kassen.

I 1862 bad kæltringen Caspar Hodde, der var blikkenslager, om penge til føde og klæder samt blik, da han igen havde været arresteret. Han fik 4 rdl.

Fødestedskriteriet

I henhold til loven af 1803 var det det sogn, hvor klienten var født, der havde forsørgelsesbyrden. Man brugte mange kræfter på at klarlægge, om en klient nu ikke var forsørgelsesberettiget i et andet sogn. I 1867 fik sognet en regning fra herredskontoret for et par træsko til kæltringen Casper Bastrup. Man vedtog at henvise den til Asp sogn, hvor han efter sigende var født.

Ane Mari Mester, Kjælle Kaspers mor, fødte sin datter Ingeborg i Dejbjerg. Hun slog sig på et tidspunkt ned sammen med sin søn, Jens Madsen, der var født i Silkeborg, hos Ane Mari i Rind fattighus. Hver gang, de bad om hjælp, blev de henvist henholdsvis til Dejbjerg og til Silkeborg.

Omgang

Havde man intet arbejde og ingen steder at bo, kunne man blive sat på omgang hos nogle af sognets mest velstillede bønder med det største antal tdr. hartkorn (htk).

Kæltringen Mads Kat, netop løsladt af arresten, henvendte sig i 1859 til fattigkommissionen for at få understøttelse. Det vedtoges, at han foreløbig skulle sættes på omgang, og at han skulle begynde hos Chr. Mørup med 1 døgn pr. td. htk., derfra til Siig og videre til Lind. Hans nevø, Kasper Madsen eller Kjælle Kasper, begærede den 2. januar 1861 at komme på fattigvæsenet. Man vedtog, at han indtil videre skulle på omgang i Herning og begynde på Herning skole. På stedet fik han kost og logi. Beboere med under 1 tdr. htk. skulle have ham 1/2 dag, 1 td. htk. 1 dag og videre 1 dag for hver td. htk. Indtil da havde han som fattighjælp fået 19 pund brød og 1 pund smør. Der blev tilkendt ham lærred til en skjorte, bukser og sokker. De øvrige klæder skulle vaskes, inden omgangen begyndte.

Tilladelse til giftermål og tab af stemmeret

I 1824 blev det indført i loven, at fattige, der havde modtaget og ikke tilbagebetalt fattighjælp inden for de sidste 5 år, ikke måtte gifte sig uden kommissionens tilladelse. Loven blev i 1857 lempet til kun at omfatte mænd. Grundloven af 1849 bestemte, at kun uberygtede mænd havde stemmeret. Havde man modtaget fattighjælp, var man ikke uberygtet.

Fattigloven af 1891 fastholdt begge disse bestemmelser, der først blev ophævet i 1933.

Under den 28. marts 1860 kan man i sognerådsprotokollen læse følgende: »Mads

Chr. Christensen (kæltringen Mads Kat, min tilføjelse), der er under fattigvæsenets forsorg, ville have tilladelse til at indgå ægteskab med Christiane Jensen (Snøvel Krestjanne, min tilføjelse) af Henborg i Salling. Kommissionen vedtog, da man ingen papirer havde på hende ang. hendes alder (Mads anslog den til at være 50 år), at henvende sig til det sogn, hvor hun var forsørgelsesberettiget, om evt. understøttelse var tilbagebetalt og endelig forhøre, om Mads kunne tilbagebetale, hvad han havde kostet Rind sogn. Var dette i orden, overlodes det til pastor Bage (det må være Boye, min bemærkning), at realisere sagen.

Det viste sig, at Christiane i stedet for 50 år kun var 39 år. Alderskriteriet havde noget at gøre med, om hun stadig var i den fødedygtige alder. Men da hun var gældfri i hjemkommunen og tilligemed så formuende, at hun kunne indfri Mads' gæld, gav kommissionen tilladelse til giftermålet (H.P.H.: »Natmandsfolk og Kæltringer«, bd. 2).

Thomas Andersen Smed forlangte i 1864 lysning til ægteskab, hvilket ikke kunne lade sig gøre, da han de sidste år havde fået fattighjælp. Forstanderskabet vedtog ikke at eftergive ham understøttelsen, og han kunne altså ikke blive viet, før han fik tilbagebetalt hjælpen.

Udlicitering

Loven påbød sognet, at det skulle tage sig af de gamle, de syge og handikappede samt børnene. Da man hverken havde sygehuse, pleje- eller børnehjem, måtte man ty til udlicitering eller indtægning. En gang om året blev der holdt auktion over de før omtalte lemmer. Den person, der ville tage en af de trængende til den lavest mulige pris, fik overdraget ansvaret for næste års pleje.

Ved auktionen af de fattige den 9. december 1862 blev bl.a. følgende indtægt: Jens Sandgaard hos Erik Voulunds far for 4 td. rug, 2 td. byg og 26 rdl. Anders Andersen hos Søren Pedersen for 50 rdl. Christen Knudsen hos Jens Olesen for 33 rdl. Stine Rinds søn Anders hos Chr. Jespersen for 7 skp. rug, 1 td. byg og 10 rdl. Chr. Overgaard for 1 td. rug og 3 rdl. Søren Hampens datter, Anne Kristine, hos Henriksen Okkels for intet til maj 1863. Niels Chr. Andersen hos Søren Lind for 6 skp. rug, 2 skp. byg og 5 rdl. Lise Greths datter hos Niels Hansen for 6 skp. rug, 3 skp. byg og 8 rdl. Signe Særkjær 3 børn hos Niels Hansen for 2 tdr. rug, 6 skp. byg og 36 rdl. Hans hos Peder Holm for 10 rdl. Læg igen mærke til, at den største del af betalingen blev erlagt i naturalier i form af rug og byg. Man tog intet hensyn til, om søskende blev spredt.

Sygdom

Hjælp under sygdom og barsel var også omfattet af loven. Det drejede sig for det meste om pålignet pligttransport af jordemoderen samt i få tilfælde godtgørelse af rejseudgifter til specialister.

Københavns fattigvæsen forlangte i 1862 refusion for udgifter til »Alm. Hospital«, hvor Ole Møller Jensen havde været indlagt. Den blinde Hans Jensen androg i 1870 om at komme til Horsens for at blive opereret for om muligt at kunne ernære sig selv. Sognerådet ville betale for operation og ophold i Horsens, og da han ingen klæder havde at rejse i, skulle formanden sørge for det nødvendige – og så billigt som muligt. Moderen lovede, at faderen ville befordre ham til Horsens for 2 rdl., som leveredes hende.

Fattighusene

Det var også sognets pligt at sørge for bolig til sognets hjemløse. Derfor skødl der fattighuse eller asyler op i næsten alle kirkesogne i årene efter 1803.

I Rind og Herning sogne ser det ud til, at deres to fattighuse er bygget omkring 1820. H.P.H. skriver i »Natmandsfolk og Kæltringer«, bd. 2, følgende: »Når undtagen, at der er opført 1 rdl. og 4 mrk. til en ligkiste til afdøde Jørgen Mæster, nævnes natmandsfolkene ikke i Rind-Herning fattigregnskaber før 1820. Dette år anskaffedes der en del klæder til fattiglemmerne, blandt hvilke Kræ Mæsters familie var rigeligt repræsenteret, og samtidigt opføres et nyt fattighus ved Rind kirke.«

Regnskabsbilag viser, at træet blev hentet i Horsens. Søren Fløe i Lind leverede 3.000 rå mursten, der kostede 8 rdl. Niels Jepsen i Skærbæk 1.000 do. til 2 rdl. og 4 mrk. Niels Pedersen, Gunderup, 1.000 do. til samme pris, og Jens Møller leverede brændte mursten, der i henhold til brandloven skulle bruges i skorstenspiiben. Jens Thomsen og Ole Møller i Helling leverede hver 3 1/2 traver tag, for hvilke Jens fik 7 rdl. og Ole 7 rdl. og 2 mrk. Christen Madsen i Lind fik 7 rdl. og 1 mrk. og 12 sk. for at plukke 35 traver lyng og Jesper Christensen 2 rdl. for 1600 favne simer, og endelig fik Jens Knudsen udbetalt 1 rdl. og 11 sk. for en jernskinne til kakkelovnen. Denne var, ligesom den i Herning fattighus, en potteovn, hvis øverste parti blev muret på jernskinner, gamle høleblade o.lign.

For tømmer-, murer- og tækkearbejde fik tømmermand Knud Madsen i Lind 38 rdl. Glarmester Belotsvig i Horsens leverede vinduer til et beløb af 6 rdl. og 4 mrk. Hele fattighuset kom således til at stå

kommunen i 83 rdl., 2 mrk. og 7 sk. Huset lå ikke, som det antydes, ved Rind kirke, men ved Fejerskovhuse. H.P. Hansen oplyser videre: »I Hammerum herreds brandprotokol, litra. B 1812-28, er den 13. oktober 1820 indtegnet: »1 hus på Fejerskov hede ejes af sognets beboere og bebos af sognets fattige. 7 fag, 8 3/4 alen dyb. Ege under- og fyrre overtømmer, lervægge, strå- og lyngtag, fyrreloft over hele huset, 4 kamre. Fattighuset i annekssognet Herning var af lignende indretning, men kun 5 fag og 7 1/2 alen dyb.«

Det har bestemt ikke været nogen luksusbolig. Huset i Fejerskov havde ingen brønd. Vandet måtte hentes i et nærliggende vandhul, som også kreaturerne drak af, og smeden brugte til at lægge gistne vognhjul i. I 1859 stillede kommissionens formand, pastor Boye, spørgsmålet til sognerådet, om ikke det var på tide at få kastet en brønd ved fattighuset. Det mente sognerådet ikke var nødvendigt, da der var vand nok i nærheden. Først i 1865 blev brønden gravet, og rådet gjorde ved samme lejlighed akkord med smed Thomas Andersen, Fejerskovhuse, således at han fik ret til vand fra samme brønd mod at betale renterne af 120 rdl., 3 mrk. og 2 sk., som brønden havde kostet, samt sørge for en årlig rensning af brønden og den reparation, der angår smedearbejde.

Nu var det ikke nødvendigvis gratis at bo i fattighuset. Kæltringen Christen Abrahamsen gik i 1859 med til at betale 8 rdl. årligt i husleje og 1 rdl. for hver læsklyne, han modtog. Det magtede Chr. Abraham dog ikke, men da han var forsørgelsesberettiget i Durup sogn, henvendte fattigkommissionen sig dertil om refusion. I 1861 forlangte Ane Marie Mæster at få lidt til føden og en ny kakkelovn eller

den gamle repareret. Sognerådet vedtog, at så længe hendes søn Casper (Kjælle Casper) ligger hjemme hos hende, får hun ikke til føden af fattigkassen, men hendes kakkelovn skal snarest muligt blive repareret.

Sognets fattighus med en kålhav som eneste jordtilliggende blev i 1874 solgt, efter at de små lejligheder i 54 år havde tjent som bolig for adskillige af sognets fattige familier.

Fattiggården

Efter grundloven i 1849 blev det endnu engang slået fast, at samfundet skulle forsørge folk, der ikke kunne klare sig selv, men tilbud om hjælp skulle nu gives på betingelse af, at man så vidt muligt selv skulle være med til at tjene til føden. Derfor byggedes der i mange sogne fattiggårde eller anstalter, som de ofte benævnes. Loven åbnede mulighed for, at flere sogne kunne gå sammen om at etablere anstalter. Der var forslag om, at Rind, Snebjerg og Tjørring sammen skulle etablere en fat-

tiggård, men den idé forlod man fornøjet nok igen.

Den 20. april 1867 var sognerådet og fattigkommissionen samlet i Herning for at konferere med herredsfogeden ang. forsørgelsesanstalten for Rind-Herning kommune. I den anledning blev der nedsat en komité, bestående af fabrikant Jens Jepsen, Skærbæk, og gdr. Morten Mikkelsen, Herning, Tolderlund, Holtbjerg, Chr. Jensen Overgaard og Niels Merrild, der skulle forestå oprettelsen af anstalten.

I maj meddelte komiteen, at de havde set på tre ejendomme: Niels Rabeks og Chr. Iversens i Lind og Jens Pedersens i Brændgaard, der egnede sig til formålet. Man enedes ret hurtigt om, at Niels Rabeks ejendom, der kunne overtages til en sum af 3.800 rdl., var den bedst egnede. Kommunen overtog en kreditforeningsgæld på 2.000 rdl. samt øvrige prioriteter, der påhvilede ejendommen. Til finansiering af restkøbesummen og byggeudgifterne fik man tilladelse til at låne 10.000 rdl. i Sparekassen Bikuben.

*Rind fattiggård
ca. 1920. foto efter
maleri af
H. Sørensen.
Maleriet kan ses
på Kildevang, som
De gamles Hjem
bedder i dag.
(Foto: forfatteren).*

*De gamles Hjem,
fattiggårdens afløser
fra 1935, eller
Kildevang, som stedet
bedder i dag.
(Foto: forfatteren).*

Byggearbejdet kunne nu påbegyndes. Forskellige medlemmer af sognerådet fik pålagt opgaver med at skaffe mursten, tømmer, tagmaterialer og inventar. Der var ikke lagt budget, så da arbejdet var færdigt, var der et stort udækket underskud, og de officielle lånemuligheder var udtømte. Så var det rart med nogle velbeslædede sognebørn, der straks slog til og tilbød sognet en hjælpende hånd.

Sognerådsprotokollen oplyser, at 13 af sognets borgere tilsammen udlånte 2.350 rdl. til indretning af fattiggården, der så på behørig vis kunne indvies den 5. januar 1869.

Ved indvielsen var følgende anbragt på anstalten: Den blinde Kirsten Marie. Niels Lauridsen og hustru. Niels Hamborgs enke. Ane Kristensen, Rind. Mads Chr. Christensen og hustru (Mads Kat og Snøwel Krestjane). Anders Nielsen, Søby. Dorthe Marie Knudsen. Anders Christian Pedersen. Karen Islænder. Knud Olsens enke. Inger Kristensen. Jeppe Chr. Jensen med hustru og 3 børn. Christen og Inger Degn. Søren Engelbrechtsen. Jens Christensen med hustru og 4 børn.

Fattiggården lå, hvor ejendommen Ingridsvvej 80 ligger i dag. Den blev drevet som alm. landbrug, hvor lemmerne var for-

pligtiget til at hjælpe med de daglige gøremål i den udstrækning, de formåede det. De kunne også blive lejet ud som daglejere, hvis der ikke var arbejde til dem hjemme. Efter datidens forhold var stedet en meget moderne institution med baderum, sygestue og opvarmede stuer med ventilation.

Mange af sognets kæltringer har haft ophold på gården. Kjælle Kaspers mor, Ane Mari Mæster, flyttede ind i september 1883, efter at hun var blevet så svagelig, at hun ikke kunne klare sig selv. Fem år efter døde hun 75 år gammel og blev begravet på Rind kirkegård i rakkergravene, der lå i kirkegårdens yderste nordvestre hjørne. Gården nedbrændte den 23. august 1898 efter et lynnedslag, men blev genopført efter de gamle tegninger og fungerede efter sit formål frem til 1933, hvor begrebet fattiggård i henhold til K. K. Steinke's socialreform blev afskaffet.

Som afløser byggede kommunen i 1935 De gamles Hjem på Lind hovedgade.

Nabohjælp

Jeg omtalte i begyndelsen, at før loven af 1803 var almindelig medmenneskelig omsorg og nabohjælp den eneste form for fattighjælp, der fandtes i sognene. Begrebet

Huset, som Ane Mari Mæster og hendes sidste ægteviede mand, Chr. Abraham, byggede på Fejerskov bede. Personen skulle efter sigende være datteren Ingeborg. Billedet stammer fra ugebladet Hjemmet, der engang i 1940'erne bragte en artikel om parret. (Kopi forf.).

krav. For at lægge en dæmper på deres plagsomme og ofte truende tiggeri opfordrede herredsfogeden i 1863 sognerådet til at medvirke til at komme uvæsenet til livs. Sagen blev bekendtgjort på et kirkestævne.

Dagen efter henvendte Kjælle Kaspers farbror, Chr. Caspersen, Gunderup, sig til sognerådet og forlangte nogen understøttelse, da han og hans kone ikke turde gå ud og betle længere pga. den foranstaltning ang. løsgænger og betleri, som herredskontoret havde ladet bekendtgøre. Man vedtog at give ham anvisning på et brød hos N. Merrild.

Da Kjælle Kaspers mor, An Mari Mæster, i 1874 giftede sig for tredje gang, flyttede hun og hendes nye mand, Kræ Abraham, der døde i 1880, ud fra fattighuset og ind i et simpelt hus, de havde flikket sammen ude på Fejerskov hede. Her boede hun, indtil sygdom i 1883 tvang hende på fattiggården. Rind kommune skyndte sig med at købe huset for 30 kroner og rev det ned for at undgå, at nye sociale tilfælde skulle flytte ind. En model, som visse kommuner bruger den dag i dag, når »Låsby« Svendsen viser sig som interesseret køber af tomme huse.

At Rind sogneråds bekymringer over

kæltringerne ikke bare var tom snak, viser denne lille statistik over deres anmodninger om fattighjælp:

I de første fem år af kommunens eksistens var der kun 10 af kæltringerne, der bad om hjælp. Det var under 1% ud af sognets samlede indbyggertal på ca. 1400, men ikke desto mindre henvendte de sig 54 gange, hvorimod sognets 1390 indbyggere eller 99% kun henvendte sig 48 gange.

I 1892, da vi fik den første lov med en form for alderdomsunderstøttelse, ansøgte kommunen indenrigsministeriet om dispensation på grund af manglende likviditet. En anmodning, der blev afslået. Selv om loven havde den klausul, at man ikke var berettiget til at få understøttelse, hvis man inden for de sidste ti år havde modtaget fattighjælp, tog den alligevel lidt af brodden af den økonomiske byrde, kæltringerne var for sognet samtidig med, at nogle af de mest krævende af dem efter-

hånden var afgået ved døden, og at deres få overlevende børn var blevet velintegrede og respekterede borgere, der kunne klare sig selv. Et godt eksempel på det er Rind kirkes første lønnede graver og ringer, Niels Bjødstrup Jensen og hustru Else. De var begge ud af kæltringeslægt.

Den sidste og den mest kendte af kæltringene er Kjælle Kasper. Han døde den 19. september 1923 på Rind fattiggård, og han blev ligesom de øvrige af familien begravet i rækkergravene på Rind kirkegård. På hans grav sørgede H. P. Hansen for, at der blev sat en smuk sten, prydet med det oldnordiske hjulkors øverst, og nedenunder navnet KASPER 1841-1923. Deres gravstene står stadig på Rind kirkegård. (Læs mere om dem på side 59 i indværende udgave af årbogen).

En æra i Rind sogn var forbi. Syv generationer skulle der gå, før den sidste af kæltringerne var borte, og en økonomisk byrde for sognet blev lettet.

Kilder:

Salmonsens Konversationsleksikon, bd. 7.

Politikens Danmarkshistorie, bd. 13.

Dagligliv i Danmark, bd. 5, v/ Aksel Steensberg.
Nyt Nordisk forlag 1982.

H. P. Hansen: »Natmandsfolk og kæltringer«,
bd. 1 og 2. Rosenkilde & Bakker 1960.

Hardsyssels Årbog, bd. 8, 1914.

Rind sogns fattigprotokol. Lokalthistorisk Arkiv,
Herning.

Rind sognerådsprotokol 1859-92. Lokalthistorisk
Arkiv, Herning.

Jeppe Åkær: »Over den blanke å«, 1, Gyldendal
1949.

Evald Sønderby, lærer.
Født 1940 i Pederstoft i Idom.
Ydertoften 42, Lind,
7400 Herning.

Seværdige gravstene i Hardsyssel (2)

(Se 1. del i Hardsyssels Årbog 2008)

Af Evald Sønderby

Rakkergravene i Dejbjerg og Rind

Fra begyndelsen af 1700-tallet og de næste 200 år boede der her i Hardsyssel små grupper eller kolonier af natmandsfolk, kæltringer eller rakkere, som man yndede at kalde dem. De største kolonier fandtes i Kvembjerg i Dejbjerg og Møruphuse i Rind. Medlemmerne var ofte deserterede soldater, tyveknægte på flugt, ægteskabsbrydere eller rømte tjenestekarle. Deres håndtering bestod almindeligvis af rakkerarbejde, tuskhandel, tiggeri og svindel. Da de levede som autonome efter deres egne morallove, var de absolut ikke velsete blandt sognenes beboere. Kirkegårdene havde derfor bestemte afsnit forbeholdt rakkere.

I Dejbjerg findes der et fredet, grønt område. Her ligger en stribe af rakkerne begravet i grave, der ofte kun var markeret med en pæl eller et simpelt trækors.

Kun de to sidste afdøde af stammen, Mette Jensen, kaldet Mæt Mus, og Niels

Christian Jensen, Kvembjerg, har fået en gravsten. De blev gift 1870 og boede forskellige steder i Dejbjerg sogn, men sluttede med at bo i en elendig rønne, meget lig den, hvori Kjælle Caspers mor boede i Fejerskov i Rind (se side 57 i indeværende års udgave af årbogen).

Når sognets almindelige borgere skulle begravnes, forlangte de efterladte en plads langt væk fra rakkerplænen. Det var ikke fint nok at ligge sammen med rakkerne.

Kjælle Kasper og hans fætter og grandkusine på Rind kirkegård

Kjælle Kasper eller Kasper Madsen, som var hans rigtige navn, var Danmarks sidste omvandrende kæltring, hvis slægt kan føres tilbage til de første indvandrede rakkere, der slog sig ned i sognet i 1735.

Han var født i Mørup Huse i 1841 og døde i 1923 på Rind fattiggård. På nær de allerførste ungdomsår ernærede han sig kun af kriminalitet, tiggeri og fattigforsorg.

Han blev begravet i kirkegårdens nordvestlige hjørne, der var forbeholdt fattiglemmer og rakkere. Nøjagtig som i Dejbjerg var det ikke fint nok for sognets gårdejere at ligge begravet der. Menighedsrådet kunne derfor ikke sælge gravpladserne, efterhånden som de blev ledige, og i 1943, 20 år efter Kjælle Kaspers død, besluttede menighedsrådet, at nu skulle alle rækkergravene sløjfes og tilplantes med bøgetræer, men uheldigvis var Kaspers grav, den eneste med en gravsten på, freddet. Derfor blev den bevaret og ligger i dag hen, som om den ligger delvis uden for kirkegårdens indviede jord. Der op-

stod derfor hurtig den myte, at fordi Kasper var en udøbt hedning, måtte han ikke hvile i indviet jord.

Dette passer imidlertid ikke. Han var både døbt og konfirmeret og kirkeligt viet tre gange. Det sidste giftermål endte ganske vist med en dom for bigami. Den udkårne, Mette Cathrine Olsen, var ikke blevet skilt, inden hun »ægtede« Casper. Det gav dem begge en dom på fem dage på vand og brød i Herning arrest.

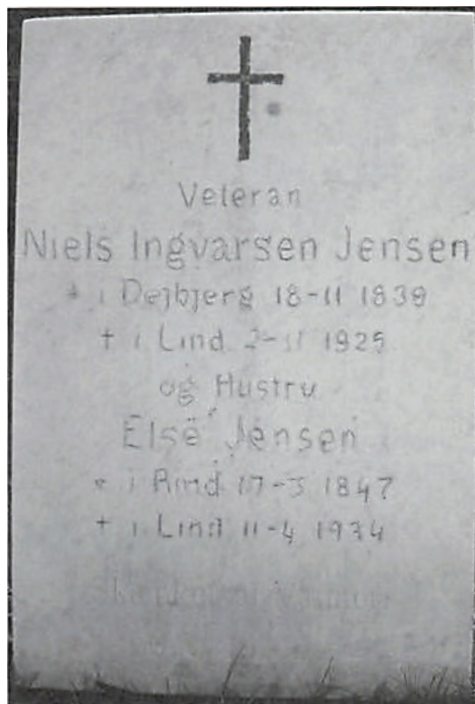
Beviset for, at myten om Kaspers begravelse i uindviet jord ikke passer, kan ses på en planche, der hænger på graverens kontor over samtlige graves placering i 1931. Kaspers grav nr. 485 ligger i samme række som de øvrige rakkere eller fattiglemmers.

Den eneste myte, der har et skær af sandhed over sig, skulle være den, at Kasper, kort før han døde, fik en aftale med den daværende graver, Kristian Jepsen, om, at han skulle sørge for, at han kom til at ligge højt med hovedet, når han skulle begraves, da han altid døjede så forfærdeligt med hovedpine, hvis han ikke havde to mursten under sengens forende, når han sov. Dette lovede graveren, at han nok skulle sørge for. Historien har jeg fået bekræftet af nu afdøde vognmand Henry Jensen, Herning, der som dreng var med til at køre Kaspers bære fra fattiggården ned på kirkegården.

I øvrigt blev begravelser uden for kirkegårde forbudt ved lov i 1865.

Kaspers fætter og kusine

Ret ud for våbenhuset finder man denne lidt medtagne gravplade, sat over veteranen Niels Ingvartsen Jensen og hustru Else Jensen. Begge var de fuldgældige medlemmer af kæltringeslægter.

Niels Ingvarsen Jensen var født i Dejbjerg som medlem af den berygtede Bjødstrup slægt. Han var den eneste af familiens seks sønner, der aldrig kom i konflikt med loven. Han slettede da også navnet Bjødstrup, da han mente, at det havde en negativ klang. Moderen Ingeborg var Kjælle Kaspers moster. Else Jensen, der efter sigende blev født i en vejgrøft, var datter af fasteren Mette Claudiane, som var gift med veteranen Casper Hodde, der, da han vendte hjem fra krigen, erfarede, at Mette Claudiane var flyttet sammen med Niels' storebror Anders Bjødstrup, der derved blev sin lillebrors papsvigerfar. Det fortælles, at Casper lejede Mette Claudiane ud til Anders for 3 mark årligt, et beløb, han skyldigt betalte, indtil han i sommeren 1882 blev myrdet af sin samleverske An Mari Grønning.

Ægteparret Niels Ingvarsen Jensen og Else Jensen blev i 1904 ansat som det første lønnede graverpar ved Rind kirke. De udførte deres job til alles tilfredshed og var meget vellidte af sognets beboere, og da parret holdt guldbryllup, samlede man ind og gav dem en flot fest i forsamlingshuset.

Jens Vejmands grav på Tjørring kirkegård

Ethvert barn i Danmark kender vist digteren Jeppe Aakjærs socialrealistiske sang fra 1905 om Jens Vejmand.

Forhistorien skulle være den, at Aakjær sammen med Politikens redaktør Ove Rohde i begyndelsen af året var på rejse fra Herning til Holstebro. Socialbevidst, som Aakjær jo var, gav han sig i snak med vejmanden Thomas Petersen for at spørge ham ud om hans arbejds- og lønvilkår. Han fortalte så om sin forgænger, Jens Nielsen, der var død for fire år siden. Muligvis var Aakjær med oppe på Tjørring kirkegård for at se Jens Vejmands grav.

Nu har en forfatter som bekendt det, der hedder digterisk frihed til at dramatisere virkeligheden.

Der er ingen tvivl om, at arbejdet som vejmand var hårdt, men sammenlignet med en daglejer var han nu ikke så ringe stillet. Han var ansat i en fast stilling til en løn på 25 kr. pr. måned. Det samme som en almindelig arbejder kunne tjene. Det var naturligvis ikke meget efter vores målestok, men dog nok til at forsørge kone og seks børn.

Der var ingen pension, så han måtte arbejde, til han døde 21. februar 1901, 69 år gammel, og ikke som Aakjær skriver en »kold decembernat«.

Jeppe Aakjær noterede efter hjemkomsten, at han gav vejmanden Thomas Petersen ved Tjørring 25 øre for hans fortælling om forgængereren i embedet. Det er den notits, der bruges som bekræftelse af historien.

Carl Nielsen satte melodi til sangen, der meget hurtigt blev en rigtig landeplage. I dag er Jens Vejmands trægravplade en af dets kendte turistattraktioner.

Ministergrave

Der findes tre ministergrave i Hardsyssel. De er alle, helt i overensstemmelse med vestjysk beskedenhed, uden prangende titler, men henstår som almindelige familie-mindestene.

Hee kirkegård

Konseilspræsident I.C. Christensens grav på Hee kirkegård er bestemt ikke noget prangende monument over én af Danmarks mest kendte statsledere. Han blev

født 21. novbr. 1856 i Påbøl, Hoven ved Ringkøbing. Efter nogle år ved landbruget blev han uddannet folkeskolelærer i 1877 og blev ansat som lærer i Stadil.

I 1890 blev han indvalgt som folketingsmedlem for Venstre, i 1901 blev han udnævnt til kultusminister, og i 1905 blev han konseilspræsident, det, der i dag svarer til statsminister, en post, der kun holdt til 1908, da han måtte gå af pga. Alberti-skandalen. Han blev aldrig mere konseilspræsident, men var, trods en rigs-

retssag, hvor han blev frikendt for medansvar, stadig med i Venstres gruppe som aktiv politiker.

Han var forsvarsminister i 1909, kontrolminister i 1920-22 og kirkeminister i 1922-24. I 1901 flyttede han og familien til deres nybyggede hus i Hee, der i dag er indrettet som et mindemuseum for ham.

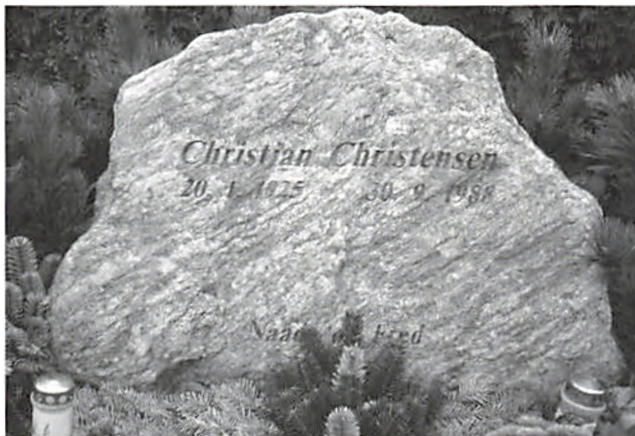

Nr. Vium kirkegård

På kirkegården her finder vi også en af partiets Venstres markante folketingsmænd og ministre begravet. Jens Sønderup, der var født på Sønderupgård i Nr. Vium 2. februar 1894, sad i folketinget for Skjernkredsen i 25 år fra 1935-60. I 1947 blev han social- og arbejdsminister, kirkeminister i 1950-51 og landbrugsminister i 1951-53.

Bedst kendt er han måske for, at han i 1968 i et læserbrev beskyldte fire fremtrædende tv-journalister for at være fjernsynets »røde lejesvende«, en udtalelse, der af byretten i Skjern blev dømt som værende ærekrænkende, og som Jens Sønderup måtte betale en mindre bøde samt sagens omkostninger for.

Jens Sønderup døde 22. marts 1978.

Ringkøbing kirkegård

Christian Christensen blev født i Nørre Bork 20. januar 1925. Han blev uddannet som lærer fra Haslev Seminarium i 1952. Derefter var han ansat som lærer på Haslev Borger- og Realskole, indtil han i 1961 fik stilling som skoleinspektør på Ringkøbing Skole, og i 1972 avancerede han til skoledirektør for

Ringkøbing kommunale skolevæsen. I december 1973 blev han valgt til folketinget for Kristeligt Folkeparti, og fra 1982-87 var han miljøminister og minister for nordiske anliggende i Poul Schlüters firkløver-regering. Fra 1987 til sin død i 1988 var han miljøminister i Poul Schlüters 2. regering.

Kilder:

Hansen, H.P.: Natmandsfolk og kæltringer I og II, 1960.
Nielsen, Laurits: Træk af Tjørring sogns historie, 1980.
Dansk Biografisk Leksikon.
Christensen, I.C.: Fra min barndom og ungdom, 1925.
Kraks Blå Bog, 1987.

Evald Sønderby, lærer.
Født 1940 i Pederstoft i Idom.
Ydertoften 42, Lind,
7400 Herning.

Odd Fellow Ordenen i Hardsyssel

En beskrivelse af Ordenen og dens formål
samt opstarten på de enkelte loger i området

Af Ole Koudal

Odd Fellow Ordenen og dens formål
Når folk i almindelighed hører ordene »Orden« eller »Loge«, så forbinder de det oftest med noget, der er hemmeligt eller i al fald ikke alment tilgængelig for offentligheden. Odd Fellow Ordenen er ikke noget hemmeligt selskab ud fra den betragtning, at dens formål og det udadvendte arbejde, der udføres af Ordenen, hellere end gerne må komme til andres kendskab!

Ordenens formål er som følger:

»At udbrede venskabs, kærlighedens og sandhedens grundprincipper mellem menneskene. at styrke dem i kærlighed til Gud og deres næste og lære dem, at ord ikke er nok, men at disse lærdomme må omsættes i handling, for at hver enkelt efter sin evne derved kan bidrage til menneskenes forbedring og fuldkommengørelse.«

Læg især mærke til, at der står: »mellem menneskene« og ikke »blandt en særlig gruppe af mennesker«! Ordenen henvender sig således til alle mennesker uanset køn, race eller religion, dog kræves der, at man skal »tro på et Højeste Væsen som verdens skaber og opretholder.«

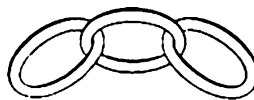
Når man er så bredt favnende med sit formål, ville det være særdeles vanskeligt at holde alting hemmeligt! Når ordet »hemmeligt« overhovedet bliver knyttet til Odd Fellow Ordenen, skyldes det nok, at der i forbindelse med optagelsen af et nyt medlem i Ordenen og vedkommandes senere »forfremmelser« (»gradetilde-

linger«) anvendes nogle symbolikker og ritualer, som – hvis de blev revet ud af deres sammenhæng og vist eller fortalt uden for logen – ville være temmelig uforståelige for andre.

Disse symbolikker og ritualer knytter sig i høj grad til Ordenens valgsprog:

»Venskab, kærlighed og sandhed«

og skal medvirke til at give dens medlemmer en synliggørelse og bedre forståelse heraf.

*»De tre kædeled«
symboliserer Ordenens valgsprog.*

Odd Fellow Ordenens oprindelse og navn

Oprindelsen af Odd Fellow Ordenen fortæller sig i det uvisse, men man er nogenlunde enige om, at den sikkert har sit udspring – ligesom mange andre ordener – i middelalderen, hvor der rundt om i Europa fandt store kirkebyggerier sted.

Det var en tid med meget store sociale forskelle, og der var ikke som i dag spændt noget socialt sikkerhedsnet ud under den enkelte, og især arbejderne og småhåndværkerne var uhyre sårbare, hvis de kom ud for sygdom, en ulykke eller

mistede deres arbejde. Dette førte til, at man begyndte at samle sig i grupperinger – i de såkaldte laug. Det var en form for fagforbund, men ikke en egentlig fagforening, som vi kender den i dag. Det havde mere karakter af at være et forsikringselskab, hvor de, der var i arbejde, og derfor var økonomisk i stand til det, hjalp de fagfæller, som var kommet i nød forårsaget af den ene eller anden årsag. Man formoder også, at disse laug gennem tiderne også kom til at omfatte en form for belæring, hvor de gamle mestre og svende gav »fagets hemmeligheder« videre til de nye lærlinge. Senere udviklede denne belæring sig til også at omfatte etiske og moralske grundprincipper.

Hvorfra navnet »ODD FELLOW« stammer, er der ingen, der rigtigt ved. Oversætter man ordet direkte fra engelsk til dansk betyder »odd« løjerlig eller sær og »fellow« betyder fyr – altså »en løjerlig eller sær fyr«! Der har også været gættet på, at »odd« svarer til det gamle ord »oath«, der betyder ed og »fellow« til fælle, der betyder »en ven«. Hermed skulle »Odd Fellow« betyde en »edsvoren ven«. Der er imidlertid intet belæg for, at nogle af de to forklaringer på navnet skulle være den rigtige.

Odd Fellow Ordenen i nyere tid

Den egentlige start på Odd Fellow Ordenen, som vi kender den i dag, var den 26. april 1819, hvor en ung mand ved navn *Thomas Wildey* sammen med fire andre unge mennesker i Baltimore i USA stiftede »Loge nr. 1 Washington« (opkaldt efter den amerikanske præsident George Washington). *Thomas Wildey*, der var udvandret fra England, havde også i sit hjemland været medlem af en Odd Fellow

loge, og han savnede nu at kunne videreføre sit logeliv i USA.

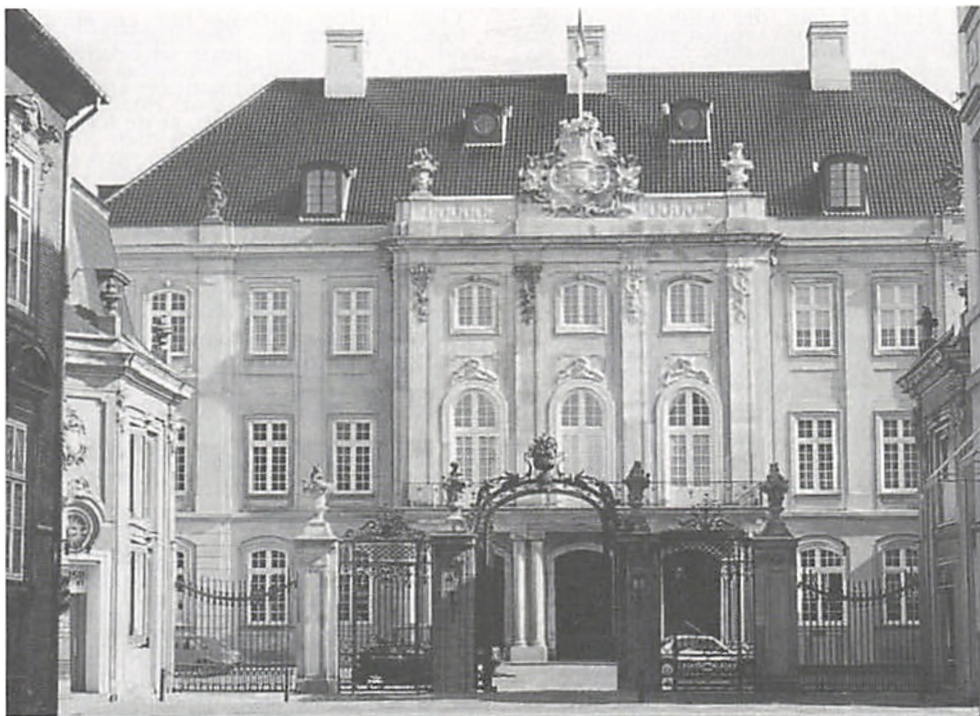
Thomas Wildey var det, som man vil betegne som en »ildsjæl«, og efter det var lykkedes at etablere en loge på amerikansk grund, stod han i mange år utrættelig i spidsen for at udbrede kendskabet til Ordenen og dens budskaber. Dette medførte, at Ordenen vandt fodfæste i store dele af USA, og mange nye Odd Fellow loger så dagens lys.

Odd Fellow tanken kom også til Danmark, og i slutningen af juni måned 1878 kunne man i København fejre stiftelsen af den første Odd Fellow broderloge i Danmark under navnet »Loge nr. 1 Danmark«. Den første loge i Jylland blev stiftet i 1883 i Lemvig, men måtte på grund af forskellige forhold ophøre sit virke allerede i 1890.

Den ældste broderloge i det gamle Hardsyssel-område er således »Loge nr. 17 *Steen Blicher*« i Ringkøbing, som blev stiftet den 2. september 1884, og som består den dag i dag i bedste velgående.

Ordenen var i begyndelse kun for mænd, men i 1851, efter mange års forarbejde, blev det nu også muligt for kvinder at deltage i Ordenen, idet man oprettede en særskilt afdeling for kvinder, kaldet »*Rebekkasøstre*« (Rebekka er navnet på en bibelsk kvindeskikkelse). Navnet er senere ændret til »Odd Fellow søstre«. Rebekkainstitutionen kom til Danmark i 1881, hvor den første »Rebkkaloge« blev stiftet i København under navnet »Loge nr. 1 Caroline Amalie af Danmark«.

Den øverste myndighed for Ordenen i Danmark er den såkaldte Storloge, som betegnes »*Den Uafhængige Storloge for Kongeriget Danmark. I.O.O.F.*« Ordenen har sit hovedsæde i »Odd Fellow Palæet« i

Ordenens hovedsæde »Odd Fellow Palæet« i Bredgade i København.

Bredgade i København. Den øverste leder af Ordenen benævnes »Stor Sire«.

Ordenen består dels af mandsløge kaldet »broderløge« og kvindeløge, kaldet »søsterløge«. En loge skal have et navn og får tildelt et fortløbende nummer.

Odd Fellow Ordenen i Danmark består i dag af 110 broderløge og 90 søsterløge med 14.660 medlemmer fordelt på 8.263 brødre og 6.397 søstre, heraf i Hardsysselområdet 634 brødre og 435 søstre.

En logeaften foregår i to dele. Først afholdes det egentlige logemøde, der afvikles i den såkaldte »logesal«. Dette møde foregår efter nogle givne retningslinier, kaldet »forretningsordenen«. Efter mødet samles logemedlemmerne i logens selskabslokaler til et selskabeligt samvær, hvor

man sammen spiser et let måltid og hygger sig med hinanden i et par timer.

Odd Fellow Ordenens støtte til humanitære og kulturelle formål

Odd Fellow Ordenen yder hvert år ganske store beløb til såvel humanitære som kulturelle formål. F.eks. støtter »Odd Fellow Fonden« opgaver i forbindelse med naturkatastrofer og lignende, herunder sult og nød over hele verdenen, sygdomsbekæmpende forskning (her uddeles årligt »forskerprisen«, som er på ikke under kr. 200.000), psykiske eller handicappede personer eller institutioner, der behandler disse personer, humanitære og kulturelle formål, herunder hjælp til kunstnerisk uddannelse eller fortjenstfuld indsats samt

den gamle markedsplads syd for banegården, øjnede Erik Holst straks muligheden for at kunne realisere ønsket om egen bygning. Kommunen tilbød at sælge en grund til en pris af kr. 1,75 pr. kvadratmeter (0,394 m²), men hvis logen ville købe hele det areal, der var tilbage på markedspladsen, ville en billigere pris kunne opnås. Dette tilbud arbejdede man så videre på, og det endte med, at man i begyndelsen af 1897 købte det omtalte grundareal, og derefter gik man i gang med at opføre en logebygning, som stod endelig færdig i midten af januar 1898 og blev indviet til logebrug den 13. februar 1898.

I 1908 lejede telegrafvæsenet sig ind i logebygningens kælder- og stueetage, og som følge heraf forlangtes det, at der skulle installeres elektrisk lys i ejendommen. Telegrafvæsenets lejemål varede til 1929, hvorefter lokalerne blev indrettet og udlejet som lejligheder. Dette ophørte i 1964, idet logen nu ønskede selv at benytte hele bygningen, og efter endt ombygning og modernisering kunne logen i 1966 præsentere en logebygning, der omfattede alle de krav, der, hvad angår selskabslokaler og andre faciliteter, kunne stilles til en moderne Odd Fellow-bygning. Bygningen havde til huse på Steen Blichersvej, og her holdt logen til indtil 1972, hvor der kom en henvendelse fra Ringkjøbing amtskommune om at købe ejendommen, da man manglede plads.

I logen vedtog man at sælge til amtskommunen og samtidig søge efter en ny og passende byggegrund, hvor man kunne bygge en helt ny og tidssvarende Odd Fellow loge. Denne grund fandt man på Vasevej. Byggeriet blev påbegyndt, og den 17. november 1973 kunne man indvie og tage i brug en ny logebygning på

551 m². Her har logen til huse den dag i dag og kan for øvrigt i 2009 fejre sit 125 års jubilæum!

Da logen som tidligere nævnt var den eneste i Vestjylland, havde den også medlemmer fra andre byer, såsom Varde, Herning, Holstebro og Struer, hvilket betød, at efterhånden som medlemstallet fra en af de nævnte byer blev større, så voksede ønsket om, at de udenbys logebrødre kunne danne deres egen loge i deres respektive hjembyer. Dette skete således i 1886 i Varde, i 1906 i Holstebro, i 1917 i Herning og endelig i 1934 i Struer. Odd Fellow broderloge nr. 17 »Steen Blicher« har således været såkaldt »moderloge« for disse nye loger.

Søsterloge nr. 68 »Klitrosen« – Ringkjøbing

Ringkjøbing – Herning – tur – retur!

Hvor broderloge nr. 45 »Enrico Dalgas«, Herning, blev dannet af logebrødre, der var medlemmer af broderloge nr. 17 »Steen Blicher« i Ringkjøbing, så gik det den modsatte vej med søsterloge nr. 68 »Klitrosen«, idet det her var søstre, der var medlemmer af søsterloge nr. 27 »Heden« i Herning, som ønskede at danne egen loge i hjembyen Ringkjøbing.

Der var nemlig sket det, at antallet af logesøstre fra Ringkjøbing-egnen, som var medlemmer i søsterloge nr. 27 »Heden« i Herning, i løbet af 1970-erne var vokset, og dermed var grundlaget for at stifte en søsterloge i Ringkjøbing blevet relevant. Dette medførte, at logesøstre fra Ringkjøbing-området i maj 1976 mødtes med repræsentanter for søsterloge nr. 27 »Heden« for at drøfte, hvorledes man kunne få dannet egen søsterloge. I slutningen af 1976 havde man samlet 22 interessere-

Logebygningen på Kirkepladsen i Holstebro. (Ducan-foto).

de søstre, og man kunne derfor nu seriøst gå i gang med at færdiggøre planerne om egen søsterloge. Man arbejdede hurtigt i Ringkjøbing, for allerede i sommeren 1977 kunne man sende en ansøgning til Storlogen om tilladelse til at danne en søsterloge i Ringkjøbing. Dette blev naturligvis imødekommet, og den 29. oktober 1977 kunne man så indvie søsterloge nr. 68 »Klitrosen«, som da skulle danne rammen om 32 søstres logeliv.

Navnet »Klitrosen« var i sin tid blevet foreslået af en søster, Anna Gehlert. Klitrosen hører til rosen-familien og er en løv-

fældende busk med hvide stærkt duftende blomster.

Søsterloge nr. 68 »Klitrosen« har i dag medlemmer fra Ringkjøbing, Ulfborg, Skjern/Tarm, Videbæk og Holmsland og deler lokaler med broderloge nr. 17 »Steen Blicher«.

Broderloge nr. 34 »Dannebrog« – Holstebro

Logen blev stiftet den 21. januar 1906 og fik sit navn efter det danske flag. De brødre, der grundlagde logen i Holstebro, var oprindeligt logebrødre i Ringkjøbing-

logen, idet det var den eneste Odd Fellow loge i området på dette tidspunkt.

Men naturligvis ønskede logebrødrene i Holstebro at få deres egen loge, og på initiativ af en logebroder, købmand Asger Møller, fik man samlet i alt otte brødre, der i slutningen af år 1900 påbegyndte arbejdet med at få etableret en Odd Fellow loge i Holstebro. I slutningen af 1903 drøftede man for første gang de reelle muligheder for at oprette en loge i byen, men da der kun til dette møde var mødt ti brødre, måtte man udskyde spørgsmålet til senere. Sagen hvilede nu helt frem til februar 1905, blandt andet fordi man også skulle have løst de økonomiske spørgsmål, der var forbundet med oprettelsen af en ny loge. Men Holstebro-brødrene ville meget gerne – og hurtigt – have »foden under eget bord« og derfor meddelte man Ringkjøbing-logen, at 24 brødre ønskede at udtræde af denne loge for at danne egen loge i Holstebro.

Så oprandt endelige den store dag, nemlig logens stiftelsesdag den 21. jan. 1906. Af programmet for dagen fremgik, at man kl. 10 om formiddagen indviede lokalerne til logebrug. Herefter var der frokost kl. 12 på Schaumburgs Hotel (med damer)

formedelst 2 kr. og 25 øre pr. kuvert! – Kl. 6 var der festmiddag samme sted – 3 retter med dessert og kaffe til en pris af 3 kr. og 25 øre, og efter middagen var der bal til kl. 2 nat.

Under festmiddagen blev der fremført et recitativ af en logebroder, Frits Hoffmeyer, hvor der bl.a. står følgende om det danske flag – og dermed logens navn:

*»Det danske flag er viden om heromt, er agtet,
æret selv i fjerne lande!
Ja, navnet Dannebrog for os er skønt, hold det i
ære, så enhver må sande,
at vi i Logen Danneborg et mønster ser på kærlig-
hed til alt,
hvad godt i verden sker!«*

Logen havde til huse i Industriforeningens Stiftelse i Skolegade, men da lejen her blev sat op, søgte man efter nye lokaler, hvilket førte til, at man i november 1911 fik til huse i Bisgårdsgade, hvor en broder, bagermester A. Sørensen, i en tilbygning til sin ejendom indrettede lokaler til brug for logen.

Det var imidlertid et stort ønske hos logens brødre at erhverve egen logebygning, og efter at have vurderet diverse muligheder vedtog man at købe en grund på kir-

Vægmalерiet i spisesalen skal symbolisere venskab, kærlighed og sandhed. (Ducan-foto).

kepladsen, nemlig K.F.U.M.'s have. Denne grund kunne erhverves til en pris af kr. 10.000 og med overtagelse den 1. januar 1936. Man lod nu arkitekt Kr. Jensen, Holstebro, udarbejde tegninger og projekt til en ny logebygning, og en efterfølgende licitation viste, at udgifterne ville blive lige knap kr. 70.000. Selv om økonomien var stram, var der stort flertal for at igangsætte byggeriet med henblik på, at den nye logebygning kunne stå færdig og indvies til logebrug på logens stiftelsesdag den 21. januar 1937. Det lykkedes at blive færdig til tiden, og Holstebro fik nu pludselig en særdeles flot og markant bygning på en central plads i byen. En smuk og monumental bygning med rene, klassiske linier og et pompøst indgangsparti. På grund af vejrliget måtte selve indvielsen af logen imidlertid udskydes nogle gange, og først i maj måned lykkedes det at gennemføre indvielsesceremonien.

Logebygningen blev under den tyske besættelse i 1944 beslaglagt af tyskerne, der benyttede kælderen og stueetage. Bygningen blev frigivet igen i begyndelsen af 1945, og efter en omfattende istandsættelse genoptoges logens møder i bygningen.

Ved logens 50-års stiftelsesdag i 1956 var logebrødrenes gave et stort vægmaleri i spisesalen, udført i klare, lyse farver af den lokale kunstner Albert Emiel.

I 2006 kunne loge nr. 34 »Dannebrog« fejre sit 100 års jubilæum.

Søsterloge nr. 4 »Erica« – Holstebro

I 1906 fik en københavnsk læge, Victor Faber, stillingen som overlæge ved sygehuset i Holstebro. Han flyttede derfor sammen med sin hustru, Anna Faber, til Holstebro. De var begge medlem af Odd Fel-

low Ordenen og var begge blevet optaget i Rebekka-loge (senere søsterloge) nr. 2 »Thyra Danebod« i København. På det tidspunkt var det muligt for logebrødre også at være medlem af en søsterloge!

Under et besøg i Holstebro af den daværende Stor Sire, Petrus Beyer, opfordrede han ægteparret Faber til at tage initiativet til at få stiftet en søsterloge i byen. I forvejen var der jo en broderloge i byen, nemlig broderloge nr. 34 »Dannebrog«, der var stiftet i 1906. Søster Anna Faber satte sig derfor i forbindelse med en række damer, som hun viste var interesserede i at deltage i et logearbejde, og allerede den 6. februar 1906 kunne man afholde det første møde med henblik på at stifte en søsterloge. Møderne blev afholdt i broderlogens lokaler, og til dækning af udgifterne til lokaler, lys og varme betalte man en tredjedel af broderlogens udgifter. Kontingentet var beskedent, 35 øre pr. måned! Man arbejdede nu i de følgende år ihærdigt på at få skabt grundlag for den nye søsterloge, og endelig kunne man den 14. april 1914 krone anstrengelserne med held, den nye søsterloge blev indviet. Man var på dette tidspunkt 30 søstre og 8 brødre i logen, og kontingentet var i mellemtiden steget til kr. 1,00 pr. måned. Som søsterlogens første leder – Overmester – valgtes broder Victor Faber.

Om navnet »Erica« fortæller en af logens stiftere, søster Anna Faber, følgende:

»Da der ikke knytter sig mange historiske begivenheder her til byen, valgte jeg, som stifter af logen, da der dengang her på egnen var megen uopdyrket bodejord, bevokset med lyng, navnet »ERICA«, der betyder lyngblomst, med det håb, at logen ligesom den lille beskedne lyngblomst måtte få kraft til at bane sig vej frem i den uopdyrkede jordbund.«

Logebygningen i Mindegade i Herning.

Søsterloge nr. 4 »Erica« blev således den første søsterloge i Jylland og er siden blevet »moderloge« for følgende: Nr. 7 »Terra Nova« i Århus, nr. 8 »Dronning Dorothea« i Kolding, nr. 25 »Dronning Louise« i Viborg, nr. 27 »Heden« i Herning og nr. 60 »Vigen« i Lemvig.

Broderloge nr. 45 »Enrico Dalgas« – Herning

Logen blev stiftet den 21. januar 1917 og fik sit navn efter hedens og de ufrugtbare jyske områders store opdyrker, oberstløjtnant Enrico Mylius Dalgas.

De personer, der startede logen i Herning, var oprindeligt logebrødre i Ringkøbing-logen, der på dette tidspunkt var den nærmeste Odd Fellow loge i området. Nu var vejforholdene dengang ikke de bedste, og selv om der var oprettet jernbane mellem Herning og Ringkøbing, var togtiderne imidlertid sådan, at medlem-

merne fra Herning måtte overnatte i Ringkøbing, når de ville deltage i et logemøde der. Det var derfor forståeligt, at de herringensiske Odd Fellow-brødre ønskede at kunne få etableret en loge i hjembyen.

Allerede i slutningen af 1800-tallet begyndte man derfor arbejdet med at få etableret en Odd Fellow loge i Herning. En af foregangsmændene bag dette arbejde var en af byens højt respekterede personligheder, nemlig sagfører C.W.J. Valear. Man havde imidlertid endnu ikke nogle egentlige mødelokaler, hvorfor man mødtes hver anden onsdag på skift i de respektive medlemmers private hjem. Senere fik man lejet sig ind i to møblede værelser i gæstgiver Søren Jensens private beboelse formodelst en årlig leje på kr. 50,00 inkl. lys og varme!

Målet var dog at få egen ejendom, og man vedtog at søge at få købt en passende

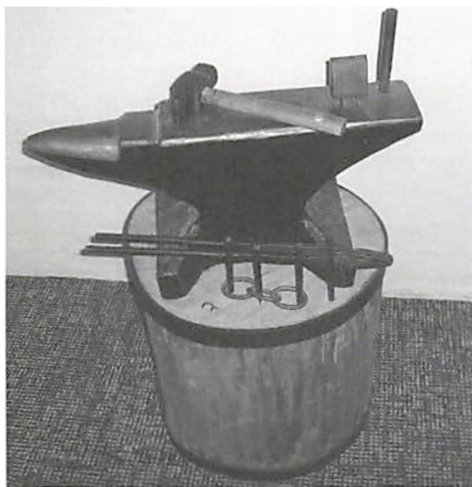
byggegrund. I 1905 fik man tilbud om at kunne leje 1. sal i en ejendom beliggende Mindegade 10. Dette tilbud blev accepteret, og året efter kunne man tage lokalerne i brug. Her holdt medlemmerne så de forberedende møder frem til, at man kunne stifte en egentlig Odd Fellow loge i januar 1917.

I 1940 købte man ejendommen Mindegade 10, og samtidigt foretog man en ombygning af lokaliteterne, således at de nu bedre kunne anvendes til logebrug. I begyndelsen af 1965 købte man de to naboejendomme nr. 8 og 12, og man vedtog, at der skulle opføres en helt ny bygning på de tre grunde i Mindegade.

Man stilede stort, da man i 1969 påbegyndte opførelsen af den nye bygning. Ikke alene skulle bygningen i underetagen indeholde de nødvendige lokaler til logebrug, men man byggede også 23 beboelseslejligheder i de tre øverste etager. Byggeriet viste sig på mange måder at være vanskeligere at gennemføre end beregnet, dels pga. en lang og hård vinter og dels pga. mangel på såvel materialer som arbejdskraft. Faldende obligationskurser gjorde heller ikke sagen lettere. Men endelig kunne man melde byggeriet færdigt, og den 28. november 1970 blev de nye logelokaler indviet.

Inde i selve logens mødesal (logesalen) lagde man især mærke til en guldfrise, der omkransede hele salen, og som skjulte den indirekte belysning. Frisen bestod af nogle særlige møbelplader, der var belagt med 4-5.000 stk. bladguld i 18 karat. Denne meget smukke frise var udført og skænket af en logebroder, arkitekt N.C. Christensen.

De tidligere omtalte faldende obligationskurser var ikke gunstige for økono-

*Hammer og ambolt skal minde om.
at Ordenens stifter, Thomas Wildey, var smed.*

mien, og man besluttede derfor at forsøge at sælge de 23 beboelseslejligheder som ejerlejligheder, og i marts 1981 kunne man oplyse, at samtlige lejligheder var solgt, og at logen igen var gældfri.

Heldigvis var logens medlemstal stærkt voksende, og tanken om at danne en ny loge i Herning var allerede begyndt at spire i begyndelsen af 1970'erne.

Broderloge nr. 105 »H.P. Hansen« – Herning

har sammenfaldende »forhistorie« med broderloge nr. 45 »Enrico Dalgas«, idet det var brødre fra sidstnævnte loge, der i sin tid stiftede loge nr. 105.

Broderloge nr. 45 »Enrico Dalgas« havde efterhånden vokset sig stor, og derfor opstod der helt naturligt en tanke – og et ønske – om at danne en ny loge i Herning. Derfor var det ikke uventet, at der i slutningen af 1973 kom en skriftlig orientering fra fire brødre til loge nr. 45's ledelse om, at der var et ønske om at oprette en

ny broderloge i Herning. Man satsede på, at denne loge kunne se dagens lys i foråret 1977.

Det er imidlertid ikke helt ligetil at danne en ny loge, dels skal man have egnede lokaler, garanti for et vist antal medlemmer ved starten samt ikke mindst, at logen kan klare de økonomiske forhold, der er forbundet med dannelsen af en ny loge. Endelig kræves der også accept og tilladelse fra Storlogen til at danne en ny loge. Men heldigvis var der energiske og entusiastiske brødre, der påtog sig den krævende opgave, og i april 1975 kunne man så for alvor påbegynde arbejdet med etablering af en ny loge i Herning. Det var helt selvfølgeligt, at den nye loge også skulle have til huse i ordensbygningen i Mindegade i Herning og i det hele taget have et godt samarbejde med den »gamle« loge nr. 45 »Enrico Dalgas«.

Man havde som nævnt satset på endeligt at kunne indvie en ny loge i foråret 1977, men man måtte hen til den 23. september 1978, før det store ønske gik i opfyldelse. Den daværende Stor Sire gav i sin tale til den nye loge bl.a. udtryk for, at det, at der nu var to loger i Herning, ville resultere i en øget mødeprocent og ikke mindst tilgang til begge loger, og »dette er i sandhed til bedste for Ordenen!«

Broderlogen fik sit navn efter en af Hernings markante personligheder, museumsinspektør H.P. Hansen, der desuden blev Herning by's første æresborger. Han var endvidere ivrig folkemindesamler og havde et omfattende forfatterskab bag sig.

Søsterloge nr. 27 »Heden« – Herning startede som alle andre loger i det små. De personer, der tog initiativ til at danne en søsterloge i Herning, var alle medlemmer

af søsterlogen i Holstebro nr. 4 »Erica«. I begyndelse af 1930'erne var der omkring 12-13 ordensmedlemmer, som ihærdigt arbejdede på at få dannet den nye loge. I januar 1942 var man enige om, at grundlaget for at starte en søsterloge i Herning var til stede, og man indsendte derfor de nødvendige ansøgninger herom til Storlogen. Tilladelsen blev givet, og man besluttede, at startdatoen for den nye søsterloge i Herning skulle være den 27. september 1942, altså midt under besættelsen. Netop denne kendsgerning gjorde, at man i maj 1943 måtte ophøre med at afholde logemøder i bygningen i Mindegade i Herning, og i de næste to år mødtes søstrene i hjemmene én gang om måneden.

Søsterlogen i Herning omfattede også medlemmer, der var bosiddende i Ringkøbing og omegn, og i 1977 måtte logen tage afsked med 29 søstre, som nu kunne starte deres egen loge i Ringkøbing.

Navnet på søsterlogen i Herning var mere eller mindre oplagt. Man havde jo til huse midt på det, der engang var den store jyske hede, og derfor var det meget betegnende, at en logebroder, Oluf L. Arndal, i begyndelsen af 1900-tallet i Ordenens medlemsblad i en artikel om den jyske hede skrev følgende:

»Gid den loge, som engang skal bære navnet »Heden«, må få lykke til, for sine medlemmer at blive til åndelig og timelig berigelse, så der bag logens mure kan synges om logen, hvad en digter synger om heden: »Ensom og mørkladen er vel min hede, men under lyngtoppen blomsterne står!«

Mere enkelt, men alligevel magtfuldt og poetisk, kan det vel næppe udtrykkes!

Logebygningen på Vester Ringgade i Struer.

Søsterloge nr. 92 »Stjernen« – Herning

Et af de sidste nye skud på stammen blandt søsterlojerne i Danmark er søsterloge nr. 92 »Stjernen«. Denne loge blev stiftet den 13. oktober 2007 og er udsprunget fra søsterloge nr. 27 »Heden«. Medlemstallet her var efterhånden blevet så stort, at der var basis for at danne en ny søsterloge i Herning. Søsterloge nr. 92 »Stjernen« har således forhistorie fælles med søsterloge nr. 27 »Heden«.

Navnet »Stjernen« leder tankerne hen på, at ligesom en stjerne lyser op på himlen, så skal Odd Fellow-søstrene i søsterloge nr. 92 »Stjernen« også lyse op og sprede venskab, kærlighed og sandhed i omgang med deres medmennesker.

Broderloge nr. 63 »Kilen« – Struer

Starten til en broderloge i Struer ligger næsten 90 år tilbage. For i 1920 samledes

12 logebrødre til et møde med det formål på sigt at få dannet en broderloge i Struer. Der var en god opbakning omkring dette ønske, og man gik nu i gang med det store forberedende arbejde, bl.a. at samle tilstrækkeligt med medlemmer. Der skulle imidlertid gå ca. 14 år, før man var så vidt, at man kunne indsende en ansøgning til Ordenens øverste ledelse, Storlogen, om tilladelse til at danne en broderloge i byen.

Brødrene i Struer havde valgt navnet »Kilen« som navnet på den nye loge. »Kilen« er som bekendt navnet på en forgrening af Limfjorden lige nord for Struer. De daværende embedsmænd i Storlogen var øjensynligt – og måske ganske forståeligt – ikke helt ajour med geografien og stedbetejnelserne i det nordvestjyske, så i et brev til initiativtagerne skriver Storlogen: *»Hvad menes med logenavnet »Kilen«? Vi finder dette navn besynderligt, men måske kan De give en fyldestgørende forklaring.«*

Men navnet blev accepteret, og de nødvendige tilladelser givet til at stifte den nye broderloge i Struer.

Selve stiftelsesdagen var den 11. november 1934, og logen fik til huse i ejendommen Østergade 21 med logelokaler på 2. sal. Så kunne logebrødrene i Struer omsider holder deres møder i egen loge og i egne lokaler, og dette foregik indtil august 1943, hvor logen, som alle andre loger, på grund af krigen måtte indstille sine møder.

Logebrødrene i Struer ville imidlertid gerne på den ene eller anden måde fortsætte med deres ugentlige møder, og man samledes derfor på Stiggaards Hotel. På trods af krigstilstandene formåede man også i 1944 at afholde logens 10-års stiftelsesfest. Men til sidst blev vilkårene for mødeaktiviteterne for vanskelige. Der var restriktioner mht. gas og lys, og lyset måtte således ikke være tændt efter kl. 21. Logebrødrene vedtog derfor at indstille møderne indtil videre.

Efter krigens ophør kunne man genoptage logemøderne, og i 1958 blev der så for første gang redegjort for mulighederne for at erhverve egen ejendom til logeformål. Man havde kik på den tidligere mejeribygning i Kirkegade, men planerne om køb og ombygning blev imidlertid forkastet i slutningen af 1959.

Man havde dog ikke opgivet ønsket om at få egen logebygning, og i sommeren 1960 fik logens embedsmænd bemyndigelse til at færdigforhandle med Jydsk Telefon A/S om køb af ejendommen Østergade 22A, hvilket skete, og købet blev en realitet. Fra og med begyndelsen af januar 1962 gik man så i gang med arbejdet med ombygning af ejendommen til logebrug. Dette arbejde blev for en stor del udført af

logens brødre, og endelig kunne man den 30. september 1962 indvie de nye lokaler i Østergade. I hele 39 år var Østergade således hjemsted såvel for broderloge nr. 63 »Kilen« som for den senere søsterloge nr. 32 »Liljen«.

Men til trods for stadig vedligeholdelse blev bygningen mere og mere utidssvarende. Bygningen var således ikke isoleret, hvilket jo betød store udgifter til opvarmning. Køkkenfaciliteterne var heller ikke optimale, og i det hele taget begyndte pladsforholdene – i takt med medlems-tilgangen – at blive et problem. Det var derfor ikke unaturligt, at ønsket om at finde nye og bedre lokaler opstod, og da en bygning på Vester Ringgade 2 i 1999 var til salg, blev denne købt. Man gik så i gang med ombygningen, og den 15. januar 2000 kunne man så indvie bygningen på Vester Ringgade til logebrug.

Broderloge nr. 63 »Kilen« kan fejre sit 75-års jubilæum i 2009.

Søsterloge nr. 32 »Liljen« – Struer

De logesøstre, der påtog sig opgaven at få dannet en selvstændig søsterloge i Struer, var alle medlemmer af søsterloge nr. 22 »Dronning Dagmar« i Skive. Arbejdet hermed tog sin begyndelse i oktober 1946, og man afholdt de forberedende møder i broderloge nr. 63 »Kilen«s lokaler i Østergade.

Heldigvis for Odd Fellow-søstrene i Struer og omegn gik arbejdet med at starte en ny loge hurtigt, for allerede ca. halvandet år efter, at man var gået i gang, kunne man indvi den nye søsterloge i Struer med nummeret 32 og navnet »Liljen«. Dette foregik den 21. marts 1948. Den daværende Stor Sire sagde da også i sin tale til den nye loge, at arbejdet med

Logebygningen i Vestergade i Lemvig.

at danne en søsterloge i Struer »var gået med stormskridt!«, og han lykønskede samtidigt broderloge nr. 63 »Kilen« med, at nu havde den i en ung alder fået »en mæge!«

Faciliteterne var i årene efter besættelsen ikke de optimale, og en af logens ældre søstre – nu afdøde søster Herdis Grand – fortæller, at hun bl.a. havde til opgave at møde før de øvrige, når der skulle afholdes møde. Hendes opgave var nemlig at tænde op i et gasfyr, men når det stormede, var fyret ikke til at stole på, og det skete af og til, at lågen til fyret sprang op med et mægtigt brag, og sod, røg og snavs stod ud i hovedet på den stakkels søster!

Den nye søsterloge fik som sagt navnet »Liljen«. Denne blomst er de ældste tiders symbol på hjertets renhed, og i lo-

gens festskrift fra 50-års jubilæet hedder det endvidere om navnet:

»I venskabets ånd – i kærlighedens bånd – vi stræber mod sandhedens glæde, symboliseret i liljen – der med sin rod i jorden – sin duftende blomsterkalk. minder os om, at vor rod er i jordens liv og i slægtens arv. men at vor udviklingsmål må ligge ud over dette!«

Broderloge nr. 75 »Viking« – Lemvig

Som nævnt indledningsvis blev den første Odd Fellow broderloge i Jylland etableret i Lemvig i januar 1883 under navnet »Marcellus«. Af forskellige årsager fik denne loge imidlertid en meget kort levetid, idet den allerede ophørte sit virke syv år senere i 1890. En af årsagerne til ophøret skal måske findes i sammensætningen af dens medlemmer. Da logen som sagt var

den første af sin art i Jylland, havde den medlemmer fra mange egne af Jylland. Her kan bl.a. nævnes: Gråsten, Frederikshavn, Hurup, Glyngøre, Struer, ja, endog fra København! Det er klart, at en sådan geografisk afstand satte sin begrænsning på medlemmernes mødeprocent, ikke mindst fordi datidens transportmidler absolut ikke var de hurtigste, og et logemøde måtte derfor påregnes at vare et par dage.

Der skulle nu gå ikke mindre end 30 år, før der igen var Odd Fellow brødre fra Lemvig. Disse brødre måtte søge medlemskab af broderlogen i Holstebro. I 1925 skete der dog dette, at fem logebrødre fra Lemvig blev enige om at forsøge at få skabt grobund for, at Lemvig atter kunne få sin egen Odd Fellow broderloge. Dette arbejdede man på, indtil 2. verdenskrig satte en stopper for aktiviteten, og i perioden 1942 til og med 1948 blev der ikke rigtig arbejdet med sagen. Men efter 1948 tog man fat igen, og de forberedende møder afholdtes nu på Industrihotellet, hvis ejer også var Odd Fellow broder. Imidlertid blev Industrihotellet solgt, men ejeren tilbød logebrødrene, at de kunne fortsætte med deres møder i ejerens gildesal i Østerbrogade.

Men naturligvis ville man gerne have egne lokaler til rådighed, og i 1950 drøftede man for første gang mulighederne for at købe egen ejendom. Dette skete dog først i 1954, hvor ejendommen Vestergade 39 blev købt. Den var ejet af bødker Jensen og kunne erhverves for omkring kr. 90.000. I ejendommen var der et par lejemaal, som kunne indbringe en indtægt.

Arbejdet med at få etableret en ny loge i Lemvig var heldigvis gået godt, og derfor kunne man endelig søndag den 1. maj

1955 – altså 30 år efter, at de første, spæde skridt var taget – indvie den nye broderloge i Lemvig under navnet »Viking«. Hvorfor logen fik navnet »Viking«, ved man i dag ikke, men man formoder, at det hentyder til vikingernes vovemod og dristige fremfærd og med den viden, vi i dag har om vikingernes omspændende virke ude i Europa, må navnet kunne opfattes som et symbol på udsyn og virkestrang.

Søsterloge nr. 60 »Vigen« – Lemvig er udsprunget fra søsterloge nr. 4 »Erica« i Holstebro. En række søstre fra denne loge, der havde bopæl i Lemvig og omegn, ønskede at etablere egen loge i hjembyen, og arbejdet hermed begyndte derfor i 1973. Optimismen fejlede ikke noget hos de Odd Fellow søstre, som var foregangspersonerne, idet man satsede på, at en ny loge kunne se dagens lys allerede året efter. Dette viste sig at holde stik, og den 5. oktober 1974 kunne man derfor indvie søsterloge nr. 60 »Vigen« i Lemvig. Navnet »Vigen« hentyder til, at byen Lemvig jo ligger ved en vig og har sit navn efter samme.

Lejrinstitutionen

Lejrinstitutionen i Danmark – i daglig tale kaldet »LEJREN« – kan betragtes som en slags »overbygning« på logerne. Den henter sine medlemmer fra de respektive broder- og søsterloger i et nærmere geografisk område, kaldet et »distrikt«.

Lejrens mål er at virke som et samlingssted for en uddybende belæring i Odd Fellow Ordenens etik, og den skal gennem sine medlemmer bidrage til videre udvikling af den ordensmæssige etiske forståelse i logerne. Men lejren har også til

opgave at samle logebrødre og -søstre fra de forskellige loger og derved bringe dem nærmere sammen, så de lærer hinanden bedre at kende og forhåbentlig derved knytter nye og givende venskaber. Et af lejrens formål er endvidere at lære dens medlemmer om tolerance.

Der findes lejre både for brødre og søstre. Disse kaldes henholdsvis »Patriarklejr« og »Matriarklejr«, og medlemmer benævnes hhv. »Patriarker« og »Matriarker«. I Hardsyssel-området findes to lejre, som begge har hjemsted i logebygningen i Holstebro, men som på skift afholder deres møder rundt om i de forskellige loger i distriktet.

Den første lejr i Danmark blev etableret allerede i 1881 i København. I dag eksisterer der 15 patriarklejr og 13 matriarklejr i Danmark.

Patriarklejr nr. 18 – »Hardsyssel« – Holstebro

Logebrødrene i det nordvestjyske område (distrikt) – dog på nær broderloge nr. 17 »Steen Blicher«, Ringkjøbing, der hørte til et andet distrikt – var oprindeligt samlet i patriarklejr nr. 10 »Arken«, der havde hjemsted i Skive. Glædeligvis havde interessen blandt logebrødrene om at deltage i lejrens arbejde vokset sig stor, og til sidst nærmede medlemstallet sig 250. Dette betød, at der rundt om i de forskellige loger, som lejren besøgte, nu pludselig opstod et problem. Der var simpelthen ikke plads til alle de patriarker, der ønskede at deltage i møderne, og det resulterede i, at mødeprocenten faldt, fordi man blev træt af at sidde »som sild i en tønde«.

Dette førte til, at tanken opstod om at danne en ny lejr i distriktet, således at man geografisk opdelte de deltagende lo-

ger på den måde, at et antal loger forblev i Lejr nr. 10 »Arken«, og et antal skulle så overgå til en ny lejr. Herved opnåede man også en anden fordel udover at løse pladsproblemerne, nemlig at de enkelte patriarker fik kortere afstand til den loge, hvori mødet afholdtes.

Så i 2003 besluttede man sig for at rette en henvendelse til Storlogen om at få tilladelse til at oprette en ny lejr i distriktet, og i 2004 afsendtes derfor en ansøgning herom. Stor Siren og dennes embedsmænd var meget imødekommende overfor ønsket, og der blev derfor arrangeret et møde i december 2004 mellem bl.a. Stor Siren og et repræsentativt udvalg af de patriarker, der ønskede at få etableret en ny lejr. Dette møde forløb særdeles positivt, og konklusionen blev, at der skulle fremsendes en ansøgning til Storlogen om oprettelse af en ny lejr i det nordvestjyske distrikt.

I mellemtiden skulle man også have fundet ud af, hvilke loger der rent geografisk skulle høre til den nye lejr, og her blev resultatet, at logerne i Holstebro, Struer, Lemvig samt de to Herning-loger skulle danne den nye lejr.

Man skulle også have fundet et navn til den nye lejr, og her var forskellige forslag på banen. Man valgte dog til sidst navnet »Hardsyssel«. Begrundelsen herfor kan læses i den ansøgning, man fremsendte til Storlogen om godkendelse af navnet:

»Hardsyssel består af otte herreder og var i middelalderen et lokalt administrationsområde for skødninger, tinglysninger, forkyndelser og tillige en jurisdiktion inden for det kirkelige domkapitel. Sysseltinget var naturligt placeret i syslets geografiske midtpunkt, som for Hardsyssels vedkommende var Holstebro. Samme relationer ligger til grund for valget af Holstebro som hjemsted for den nye lejr. Til minde om Sysseltinget er på stedet rejst en stor mindesten med inskription og de 8 herreders segl.

Hardsyssel er geografisk næsten identisk med Ringkøbing Amt og udgør stort set oplandene for de 5 loger, som er grundlaget for den nye lejr.«

Så oprandt endelig den store dag, lørdag den 14. april 2007, hvor Storlogen med Stor Siren i spidsen skulle foretage den højtidelige indvielse af den nye lejr, som nu var en kendsgerning, og som for fremtiden skulle danne »hjemsted« for patriarkerne fra de fem loger.

Matriarklejr nr. 7 »Oasen«

– Holstebro

Initiativet til oprettelsen af en matriarklejr i det nordvestjydske distrikt blev i sin tid taget af to logesøstre, der begge var medlem af matriarklejr nr. 1 »Sara« i Århus. Dette foregik i 1991, hvor matriarklejr nr. 1 »Sara« efterhånden var nået op på et medlemstal på omkring 300 medlemmer. At medlemstallet var blevet så stort, skyldtes, at lejren – fra den blev startet i 1979 og frem til 1990 – var den eneste matriarklejr i Jylland. Senere i 1990 kom der så en matriarklejr med hjemsted i Kolding.

Men det var ikke uventet, at Storlogens embedsmænd opfordrede til, at der også blev dannet en matriarklejr i det nordvestjydske distrikt. Den 28. august 1991 blev der derfor indkaldt til et stiftende møde i logebygningen i Holstebro, og resultatet af dette møde blev, at der blev fremsendt en ansøgning til Storlogen om på sigt at få lov til at oprette en ny matriarklejr. Denne henvendelse blev naturligvis positivt modtaget af Storlogen, og de interesserede logesøstre kunne således gå i gang med det store forberedende arbejde med at få dannet den nye matriarklejr.

Der gik dog et par år, før man var endelig klar til at kunne indvi en ny lejr i Holstebro. Dette foregik den 13. februar 1993 under iagttagelse af det sædvanlige smukke og højtidelige ceremoniel, som en sådan begivenhed er inden for Odd Fellow Ordenen. Navnet »Oasen« blev foreslået af en søster, Ruth Schjøtt, med følgende begrundelse:

»Ordet lejr er for mig et begreb, der er knyttet til mennesker på vandring. De bevæger sig fra sted til sted og slår lejr, når de finder en egnet plet, inden de fortsætter deres vandring.

En oase vil altid være en ideel lejrplads med sin frodige vegetation og sine friske kildevæld.

Ideen med lejren er jo, at logerne for en stund slår sig ned hos hinanden og udveksler erfaringer og grundfæster nye venskaber søstre og loger imellem. Derfor kan en lejr lignedes ved en oase.

»Hardsysselstenen« er rejst til minde om »Hardsyssel Ting«. Tinget afholdtes i perioden fra oldtiden og frem til ca. 1500. (Ducan-foto).

Kilder:

Odd Fellow Ordenens Grundlov.

Odd Fellow Ordenen – formål – historie –
udvikling.

Diverse Odd Fellow blade.

Festskrifter og/eller hjemmesider fra de
omtalte loger og lejre.

**Ole Koudal,
Holmparken 46,
7400 Herning.
Medlem af broderloge nr. 45
»Enrico Dalgas« i Herning og
Lejr nr. 18 »Hardsyssel«.**

Sir Skoles historie

– og mine minder fra skolen

Af Else Aagaard Antonsen

Sir ligger 6-7 km nordvest for Holstebro. Kører man med hovedvej 11 nordpå fra Holstebro mod Struer, kan man 7 km fra Holstebro se Sir Kirke ca. 500 m vest for vejen – altså på venstre hånd. Det er en uanselig lille kullet romansk kirke, som de fleste ikke lægger mærke til. Længere mod nord passerer man, ligeledes vest for vejen, den betydeligt mere anselige Vejrum Kirke, hvidkalket og med løgkuppel.

Sir er anneksogn til Naur, der ligger længere mod vest. Kommunen hed Naur-Sir. Nu er det Holstebro Kommune.

Præstegården ligger ved kirken i Naur. Her har der boet et par kendte præster. For 100 år siden Vilhelm Gregersen (ham med »Der er noget i luften«) og i vor tid Henrik Arendt, nu biskop i Haderslev, og Søren Nordentoft. Begge skrev deres disputater i Naur.

Det er et tyndt befolket sogn.

I kirkelig henseende var Sir præget af grundtvigianisme, mange var medlemmer af Holstebro Frimenighed. I Naur var der flere missionsfolk. Naur havde et missionshus, Sir et forsamlingshus. Ikke mange af de faste beboere i Sir benyttede Sir Kirke, hovedsagelig kun til begravelser, og derfor er det på Sir kirkegård, jeg finder alle de gamle Sirboere.

Ny skole i 1841

Ligesom kirken var også skolen oprindelig

biskole til Naur, der havde fast lærer. I vintermånederne antoges en særskilt lærer til at undervise i biskolen, og desuden skulle den faste lærer i Naur undervise to dage om ugen i Sir. Om sommeren var Naur-læreren ene om undervisningen i de to skoler.

På et tidspunkt i 1830'erne brændte skolen i Sir, og man ville selvfølgelig gerne have både en ny skole og en fast lærer. I 1841 gav ritmester Jeermin på stamhuset Ausumgård, der er beliggende i sognet, en parcel fra en fæstegård til at bygge en skole på. Den kom til at ligge midt i sognet, og samme år blev skolen bygget.

Forinden havde Sirboerne henvendt sig til dronning Caroline Amalie, gift med kong Christian VIII, om hjælp, og hun stillede sig imødekommende og lovede at hjælpe dem. Det er det, der er det helt særegne, for hun fulgte fra det øjeblik Sir Skole tæt og varetog »de kære Sirboeres« tarv på rørende vis. Et særligt fortrolighedsforhold fik hun til skolens lærer gennem 50 år, fra 1863 til 1913, Hans Jørgen Hansen, kaldet Hansen-Sir (fik senere dette navn ved lovformeligt navneskifte).

Hjælp på betingelser

Men hvordan kunne »de kære Sirboere« komme i tanker om at henvende sig til landets dronning i en sådan sag. Der er immervæk langt både på den ene og den

Dronning Caroline Amalie.

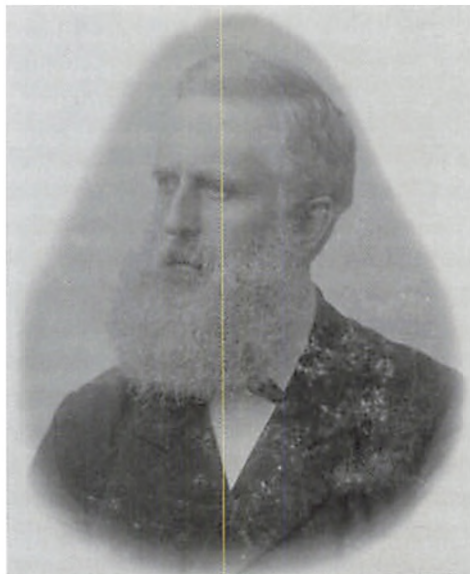
anden måde fra København til Sir. I 1842 havde dronningen sammen med kongen været på besøg i Holstebro, og det må antages, at hun ved den lejlighed havde været i kontakt med Sirboerne, men det var jo altså året efter, at skolen var blevet til.

Man havde vel hørt om dronningens store interesse og engagement for børnesagen, som gav sig udslag på forskellige måder, bl.a. ved oprettelse af asyler for forældreløse børn, således i Sorø, hvortil Ingemann skrev sine morgen- og aftensange og i »Gud ske tak og lov« slutter med ordene: »Vi har kærlighedsasylet fundet.«

Men dronningens hjælp var ikke betingelsesløs. Hun beringede sig nemlig for livstid at have kaldsretten til skolen og bestemme, hvem der skulle være lærer. Det indvilligede man i, og kongen skæn-

kede hende kaldsretten. Sådan kunne det ordnes.

Men hvordan kunne hun da finde de rette folk til posten? Hun fik hjælp til det af præsten Peter Rørdam, et kendt navn dengang i de grundtvigske kredse. Han kendte til de forskellige seminarier, og der kom også lærere til Sir Skole. Men embedet var lille, og det kneb med at klare sig for lønnen, så de følgende år var der i alt tre lærere i kort tid. Først i 1863 lykkedes det gennem en henvendelse til Blågård Seminarium at finde den helt rigtige mand. Det blev en sønderjyde fra Broager, Hans Jørgen Hansen, og han blev i Sir i 50 år og kom på mangfoldige områder til at præge sognet.

Lærer Hans Jørgen Hansen-Sir, Holstebro-egnens »folkevækker«, var i perioden 1898-1921 revisor i Holstebro Landmandsbank. Som ung havde han oplevet Grundtvig prædike i Vartov kirke i København og prægedes meget af grundtvigianismen.

Den stråtækte degnebolig i Sir, som den så ud i Hansen-Sirs tid. Højre del af huset er tydeligvis beregnet til det landbrug, der hørte med til embedet, og som sognebeboerne skulle drive for degnen som en del af dennes løn.

Seminarieforstanderen gav ham følgende skudsmål: »Gode evner, mange interesser og megen virkelyst og er dertil en åndelig og legemligt vel udviklet ung mand.« Hans kaldelse blev dog stadfæstet af skoledirektionen og bevidnet af biskoppen i Ribe, »at han var en ret beskikket skolelærer og kirkesanger i Sir«, hvorved alle formaliteter var i orden.

Han var som nævnt sønderjyde af jævn stand. Faderen var vognmand. Der var mange søskende. Han var en af de der kvikke bondedrenge, som lærer og præst havde øje for og sørgede for midler til, så de kunne studere. Han blev en af de landby-skolelærere, som i forrige århundrede var uvurderlige kulturbærere på landet.

Lidt om dronning Caroline Amalie

Hun var født og opvokset til sit 15. år på

Augustenborg Slot, datter af hertug Chr. August og prinsesse Louise Augusta, som var datter af Caroline Mathilde og – regner man for sikkert – Struense. Vores dronning var altså barnebarn af Struense. Hendes brødre blev senere »de slemme Augustenborgere«, hvilket bedrøvede hende, der følte sig som dansk i sind og tanke. Hun afbrød faktisk al kontakt med dem i 1848.

Prins Christian Frederik havde et ægteskab bag sig med Charlotte Frederikke, mor til Frederik VII, der fik en sørgelig skæbne efter skilsmissen i 1810. Fem år senere giftede han sig så med Caroline Amalie. Hun var 15, han 29 år. Ægteskabet varede til hans død i 1849, hvorefter hun levede som enke til 1881, altså i 32 år. De havde ingen børn, men havde det vistnok godt sammen. Hun levede stil-

færdigt på Sorgenfri og Amalienborg og engagerede sig kraftigt i skole og kirkespørgsmål. Især var hun optaget af at hjælpe fattige børn, og hun oprettede asylskoler, som nævnt også i Sorø. Hun lagde grundstenen til asylbygningen i Rigensgade og kaldtes: »Fattigbørns fostermoder«. Hun blev bekendt med Grundtvigs tanker, kom i Vartov og var personlig ven med Grundtvig.

På den baggrund er det måske ikke så sært, at hun støttede skolesagen i Sir, men det kan også forstås ud fra kendskabet til den store personlighed, hendes udvalgte lærer, Hans Jørgen Hansen (Hansen-Sir), var. Det fremgår tydeligt af deres brevveksling, hvoraf jeg kun er i besiddelse af dronningens breve til ham. (Jeg har forgæves søgt at få kendskab til hans breve til hende, som jeg har erfaret forefindes hos hans efterkommere).

I parentes bemærket: Hansen blev efter dronningens død anmodet om at beskrive Sir Skoles historie netop med henblik på det særlige forhold, han havde haft til dronning Caroline Amalie. Han afslog med den begrundelse, at han så ville komme til at skrive for meget om sig selv!

Hansen-Sirs store virkelyst

Hans virke lykkedes i sjælden grad. Dette gjaldt både børneundervisning, aftenskole for unge, som han udvidede til nabosognet Vejrum, hvortil han gik de ca. 7 km i vinteraftenerne, og en omfattende foredragsvirksomhed, hvor han ikke bare var »åndelig«, men lærte fra sig om kemi og fysik, kundskaber, han bl.a. havde tilegnet sig ved studietur til Sverige – også tilskyndet og understøttet af dronningen.

Han startede skytteforening, husflidsforening, brandkasse, sygeforsikring, syge-

kasse og stod bag opførelse af et forsamlingshus samt beplantning af Sir Lyngbjerg, der er et bakke drag lige vest for Sir. Det blev et yndet udflugts- og samlingssted for folkelige møder og fungerer endnu som et center for idræt og sammenkomster af mange slags. Som noget særligt skal nævnes, at der blev plantet bøgetræer, så man her har en af de meget få bøgelunde i Vestjylland. På Sir Lyngbjerg blev der i forrige århundrede opsat mindsten for bl.a. grundloven, stavnsbåndets ophævelse, Frederik VII, genforeningen og et par af egnens foregangsmænd, og her rejstes også en mindsten for Hansen-Sir og tæt ved den en for dronning Caroline Amalie.

Desuden var Hansen-Sir med i bestyrelser for dyrskuer, han var fjerkræavler, og i 9 år var han folketingsmand for Venstre. Og så selvfølgelig kirkesanger – og lejlighedsdigter, bl.a. med en sang om »Naturlægemethoden contra Medicinen«.

Han var, som en har beskrevet ham: »en aktiv samfundsstøtte - en grundtvigianer af den generation, der gjorde grundtvigianismen til et veletableret foretagende.«

Forholdet mellem Caroline Amalie og Hansen-Sir

som det er belyst gennem de breve fra hende til ham, og som jeg har fra Statsbibliotekets optegnelser ved J. P. Haahr:

Lærerlønnen var lille, og det kneb med økonomien. 7 børn blev det til, og derfor så han sig efter nogle år om efter et bedre lønnet arbejde. Han klagede sin nød til enkedronningen, der lovede at anbefale ham og forstod, men beklagede meget, at han ville forlade det arbejde, der var lykkedes så godt. Hun sendte ham beredvilligt pengebeløb, ofte øremærket, f.eks. til

skytteforeningen 100 rigsdaler, til indkøb til skolen, til håndgerningsskolen, til pil til plantning, til anskaffelse af skolekort, fysiske apparater, kemikalier til forsøg samt til anskaffelse af en sognebogsamling – her dog med visse betingelser. Det måtte ikke være skrifter fra det 17. og 18. århundrede, der »ofte indeholder en skjult gift, der især er farlig for yngre, ubefæstede sjæle.«

Men hun sendte også mindre beløb til ham personligt som afdrag på gæld eller renter.

Brevene er meget personlige, venlige, ofte hjertelige, så man får indtryk af, at hun virkelig kerer sig om ham, f.eks. når han har været overanstrengt eller er i pengeforlegenhed, hvad han synes at have været konstant og ofte beklager sig over.

Brevene indeholder også dronningens egne meninger om især de åndelige tilstande. Hun lægger ikke skjul på sin afsky for socialismen: »Det er såre glædeligt at erfare, at selv bonden holder taler mod socialismen! Lad os vedblive at bede, at Vorherre vil holde sin velsignende hånd over vort elskelige folk, så det må befries fra denne gifts smitte! Amen!«

Og i et andet brev: »Jeg beder stedse, at Vorherre måtte vække ret mange her i Danmark til at blive hans børn og navnlig blandt jyderne, der ere de kraftigste og have den fasteste karakter og derfor bør gå i spidsen for øboerne, give disse det bedste eksempel. Hvad nu højskolerne angår, så vogt Deres hjord for de fordærlige blandt disse... Højskoler, der er ført af christelige lærere, der oplyser de unge i Christelig ånd, kalder jeg de gode, men højskoler, i hvilke socialismen råder, kalder jeg de formørkende og fordærvende. Jeg understøtter kun de første.«

30. juli 1870: En ekstra gave på 40 rigsdaler, fordi han har bedt om, at det sædvanlige beløb for 8 tdr. byg må komme tidligere end sædvanligt. Dem fik han så også nu. I øvrigt beklager hun ved en fejltagelse at være gået glip af hans kære besøg.

9. marts 1872: Han vil søge væk, for han kan ikke betale sin gæld. Hun beder ham om oprigtig oplysning om gældens størrelse.

Den 14. marts rykkede hun for oplysning om gældens størrelse. Håbede på at kunne skaffe ham penge fra en fond for trængende skolelærere, »og muligen selv spæde noget til. Undskyld, jeg er så påtrængende.«

Så håber hun at se ham den 2. juni, og i næste brev den 8. juni sender hun ham penge. Bedder om at få besked om, hvor stor en sum han ønsker til indkøb af de genstande, der skulle tydeliggøre hans foredrag ved hjemkomsten. »I dette øjeblik er det mig ikke let, men jeg skal se at skaffe udvej.«

4. juli: 100 rigsdaler. »Og beder Gud velsigne Deres arbejde.«

1. januar 1873: »Velsignet nytår, jeg længes efter at høre fra Dem.« Og igen vil hun gerne vide, hvor stor hans gæld er.

1875: Han havde stadig flytteplaner, og hun lovede at anbefale ham – og fremdeles sende penge. Han blev ikke forflyttet. Hun kunne godt forstå, han måtte søge et bedre embede, men også at det smertede ham.

Fra 1876 skrev hun ikke selv flere breve, men korrespondancen fortsatte fra kammerfrøken D. Rosen.

25. oktober 1879: Skænkede en globus nr. 2 til 29 kr. og af nogle bøger 12 eksemplarer.

Januar 1880: Gave på 100 kr.

1880: Andragende fra borgere i Sir om støtte, så Hansen-Sir kunne deltage i det nordiske skolemøde i Stockholm. Dette gav hun og sendte derudover 200 kr. til en eller anden lille ekstra udflugt, som »ville virke forfriskende på legeme og sjæl, når De ikke selv behøver at købe den med pecuniære ofre.« Så han måtte bruge pengene, ganske som han ville. Han gjorde en rejse til Dalarna, hvor han besøgte kobberværket i Falun og holdt foredrag om det efter sin hjemkomst.

Enkedronning Caroline Amalie døde den 9. marts 1881. Det meddeltes ham i brev af 14. april 1881 fra frk. Rosen. En af sine allersidste dage betænkte hun ham med en gave på 100 kr. til afbetaling af hans gæld.

Han kunne besøge hende uanmeldt og har sikkert været en kær gæst. Men han pralede aldrig dermed. Han var en dannet mand, der havde let ved at omgås mennesker i enhver livsstilling. Han var venlig, høflig og taktfuld, men aldrig snobbet.

Hansens-Sirs virke varede i 50 år så sagde han op, men blev boende i Sir i et lille hus ved siden af skolen, hvor han døde i 1922. Han blev begravet på Sir Kirkegård.

Året efter rejstes på Sir Lyngbjerg en mindesten for ham, 2 1/2 m høj, af bornholmsk sandsten, udsmykket med Hansens-Sirs ansigtstræk, lavet af billedhuggeren Bundgaard.

Indskriften på stenen lyder:

*Sønderjyde af mandig id.
Folkelærer af sjælden flid.*

Dit virke prægede egnen 1863–1922.

Ikke langt fra denne sten står en bautasten til minde om Caroline Amalie, der har indskriften:

*Enkedronning Karoline Amalie
gav Sir sin skole 1841.*

Hun virkede for livet her og livet hisset.

Sirboerne satte dette minde 1881.

(Jeg har tit som barn stået ved den sten og læst indskriften og syntes, den var mærkelig. Hvad var det for noget, at hun gav Sir sin skole – men det var jo faktisk rigtig nok).

Det senere forløb

Den gamle skole blev i 1914 revet ned og erstattet af en ny, der står der endnu, men

Bemærk: Her er Caroline stavet med K. Det må have været en indgraveringsfejl! Red.

fra 1963 har den ikke været benyttet til skole. Da kom der centralskole i Naur.

Den næste lærer var H. C. Petersen, som gik af i 1953. Lærerinden var i de år frk. Bollerup, hvor vi fik lagt en god bund.

H. C. Petersen havde jeg som lærer i »a stuer klas« fra 1934-1938, da jeg fortsatte i mellemskolen på det nyoprettede Struer Statsgymnasium.

Sir Skole havde en særpræget skoleordning. Man gik 2 år hos lærerinden, så en sommer hos læreren og så 1/2 år tilbage til lærerinden og resten af tiden hos læreren.

Skolebygningen var jo ret ny og moderne, men alligevel var der kakkellovn. Det var ikke noget problem. Der var fyret op, inden vi kom om morgenen, og engang

imellem i dagens løb skulle der kommes kul på. Der var en stor gymnastiksal med redskaber, plint, madras og buk, for den blev jo brugt til aftengymnastik, der i øvrigt sluttede af med opvisning, hvor hele sognet mødte op, – og der afsluttedes med bal i forsamlingshuset, efter at hver husstand – og den kunne jo være stor med børn, karle og piger – havde spist den medbragte aftensmad.

Samme gymnastiksal var også rammen om juletræet 5. juledag. Her mødte alle op, skolebørn med små og store søskende, til sang om juletræet, og derefter var der sanglege i flere timer. Lærer Petersen spillede den ganske aften for på sin violin – det var faktisk en kraftpræstation.

Et andet vidnesbyrd om den tætte personlige kontakt mellem lærer og sogn var

*Lærer H. C. Petersen,
1. lærer i Sir 1922-1953.*

Sir Skole fra 1914. Bygningerne står endnu. Hovedbygningen indeholder de to klasseværelser. Sidefløjen rummer lærerinde- og lærerbolig.

den årlige julegave til lærerparret. Et par koner blev valgt til det ikke nemme hverv at finde den passende gave. Den skulle jo kunne godkendes af alle og ikke blot af modtageren. Et år var det en palme på et stativ. Men jeg tror, lærerfamilien havde adskillige nipsting samlet sammen på den konto.

Indskrivning til skole fandt sted i skolen og sammen med en eller to forældre. Første skoledag var de også med. Vaccination mod kopper skete også i skolen, ofte under højlydt gråd, husker jeg.

I den store klasse gik vi i skole hver dag om vinteren, men om sommeren kun mandag og torsdag formiddag. Vi gik ikke hjem for at spise til middag, men havde mad med. Husmandsbørnenes madpapir var skrabet margarinepapir, der sirligt blev foldet sammen, så det kunne bruges igen. Havde de mad med margarine og puddersukker, var det en lækkerbid og byttedes gerne med en pølse eller oste-

mad. Vi havde skiftesko med, gik med træsko eller gummistøvler.

Vi skrev med griffel på tavler til regning (det var en sport at få lov til at gå udenfor og spidse griffel, hvis man kunne komme et par stykker af sted sammen), men til diktat og skønskrift havde vi papirhefter, hvori vi skrev med pen og blæk.

Vi blev selvfølgelig krydset af i protokollen, men der var ingen bemærkninger, hvis det om en fraværende lød: »hjemm for å hjælp«. Jeg tror ikke, det blev misbrugt.

Lærer Petersen havde sin styrke i det musiske. Vi sang meget, og ofte har jeg senere været glad for at mindes salmer og sange, som helt automatisk lærtes udenad. Hver dag begyndte med to sange og Faderavor.

I den store klasse, hvor der jo altså var flere årgange sammen, var vi, så vidt jeg husker, 14-16 elever. Jeg har et billede fra Sir Skole 1947, hvor der er 31 børn i alt.

*Foto fra 1934: »A stuer klas«.
Det er min søster Ruth (bøj med briller) midt i øverste pigerække.*

Naur-Sir skole, bygget 1963. Rummer nu også børnehave, fritidshjem og sognegård, hvor en væg er prydet med et relief-portræt af Hansen-Sir.

Da jeg blev indskrevet i 1. klasse 1932, var vi 6. Jeg var eneste pige. Skønt vi ikke havde fremmede sprog eller matematik, fik vi så megen grundviden, at jeg uden besvær kunde fortsætte i mellemskolen i 1938.

Sir skole blev nedlagt i 1963, hvor der blev bygget centralskole i Naur med sognegård. I det hele taget er Naur udviklingsområdet med nyt parcelhuskvarter, og hvor mange fra Holstebro bor.

Det er bittert for en gammel Sirbo. Vi regnede ikke Naur for ret meget. De karle, der kom til bal i forsamlingshuset, var ikke dem, man gerne ville danse med. Vi var ret selvbevidste. Ja, sådan skifter tiden.

Jeg begyndte i mellemskolen på det nyoprettede Struer Statsgymnasium i 1938 og blev student derfra i 1945.

Man kunne tro, det blev en slem overgang, men sådan husker jeg det ikke. Den største overraskelse var, at vi blev sat sammen ved et bord en dreng og en pige, det var grænseoverskridende. Men jeg nød de nye udfordringer, hvorved der åbnede sig nye horisonter for en Sirbo.

Redaktionel note:

Der refereres til artikler i Hardsyssels Årbog fra 1924 og 1980 om samme emne og Sir Lyngbjerg.

Else Aagaard Antonsen,
Gråbrødre Plads 1, lejl. 139,
5000 Odense C.

Født 1926. Student fra Struer Stats-
Gymnasium 1945, speciallæge i psykiatri,
overlæge Psykiatrisk Hospital,
Hviding (Ribe) 1964, pens. 1989.
Fra 2006 bosat i Odense.

Brød og brændevin

Sultne og tørstige sjæle i Vildbjerg, Sahl og Haderup

Af Anders Villadsen

Dette er en fortælling om min oldefar, bager Jacob Nielsen, der udover at sælge brød også solgte brændevin i sine butikker. Men før der fortælles herom, er det på sin plads kort at redegøre for hans familiemæssige og sociale baggrund.

Baggrund

Jacob Nielsen blev født den 31. marts 1848 i Over Feldborg, Haderup sogn, som yngste søn af Niels Laursen og Birgitte Jensdatter (mine tip-oldeforældre). Birgitte Jensdatter stammede fra det nærliggende Vroue sogn. De ejede gården matr. nr. 3 i »Æ Nejerby« med det anselige areal af 1.069 tdr. land, svarende til 588 ha. Der store areal modsvarede dog af jordens ringe bonitet, og gården kunne vel kaldes en rigtig hedegård.

Niels Laursen havde gården indtil 1856, da han solgte den til sin ældste søn, Laust Jens Nielsen, for 2.100 rigsdaler¹, og Niels kom sammen med sin kone Birgitte Jensdatter på aftægt hos sønnen. Aftægten blev kort: Niels døde i 1858 og Birgitte i 1859. Niels og Birgitte fik ti børn, og børnene var ved forældrenes død i alderen fra knap 11 år (Jacob) til 27 år (Laust Jens).

Nu havde den ældste søn, Laust Jens Nielsen, og hans kone, Kiersten Jeppesen, der stammede fra Fly, jo købt gården i 1856; det var derfor nærliggende, at de

måtte tage sig af Laust Jens' yngre søskende. Haderup folketælling 1860 viser da også, at Laust Jens' brødre Niels, Mikkel, Christen og Jacob samt søsteren Kjerstine bor hos dem sammen med Laust Jens' og Kierstens egne børn, Niels (2 år) og Jeppe (1 år). Så der har været mange mennesker at tage vare på; til gengæld var der ikke tjenestefolk i gården på det tidspunkt.

Jacob Nielsen blev altså forældreløs i en alder af 11 år og tilbragte som nævnt en tid hos sin storebror og hans kone. Han blev ifølge Haderup kirkebog konfirmeret i 1862, og sognepræsten gav ham karakteren »g« for kundskaber og »mg« for opførelse. Hvorledes Jacobs ungdomsår er forløbet, kan ikke fastslås i detaljer; han kom ud at tjene hos Chr. Fiilckjær i Feldborg, før han rejste til Vroue som 14-årig, og som 15 1/2-årig tjenestekarl rejste han fra Vroue til Hem sogn i Salling. Han vendte dog tilbage til sin hjemegn og blev gift der, som vi skal se.

Kirsten Marie Jørgensen (min oldemor) blev født i Ørre den 16. juli 1846 som datter af boelsmand Jørgen Chr. Pedersen og Sidsel Marie Jokumsdatter; søskendeflokken bestod af fem døtre og to brødre. Jørgen Chr. Pedersen døde ved et ulykkestilfælde den 12. august 1855, da han på vej hjem fra Ørre Kirkeby snublede på et gangtræ og faldt i Løven Å². Kirsten Marie var således kun ni år gammel, da hun

mistede sin far; hendes mor stod tilbage med seks børn, idet et af børnene var død som 10-årig.

Kirsten Marie blev husbestyrerinde for gårdejer Anders Mikkelsen i Gullestrup, der var enkemand. Hun og Anders fik en datter sammen i 1871, men blev ikke gift. I 1874 fik hun endnu en datter uden for ægteskab; her kendes faderen ikke.

Kirsten Marie flyttede til Vildbjerg den 8. maj 1875 fra Ørre og fik tjeneste som husholderske hos Jacob Nielsen, der ernærede sig som bager der; de blev gift den 12. juni 1875, og den 22. december 1875 – altså godt seks måneder efter ægteskabets indgåelse – fødtes deres første fællesbarn, Niels Christian Nielsen (min morfar). Kirkebogen angiver Vildbjerg Mølle som fødestedet. Jacob og Kirsten Marie fik i alt syv børn og lægges hertil Kirstens to børn fra før sit ægteskab, er der altså tale om en familie på ni børn og to voksne, i alt 11 personer, der skal forsørges.

Familien flyttede en del rundt på egnen og har i hvert fald boet i følgende sogne: Herning, Ørre, Vildbjerg, Sahl, Tim, Haderup, Estrvad og Aulum. Dvs., at i de 12 1/2 år, de var gift, boede de i al fald otte forskellige steder, alle beliggende i Ringkøbing amt, og de fik i samme periode syv børn. Det siger sig selv, at de har haft meget trange kår i deres liv, og det har måske været en medvirkende årsag til, at Jacob Nielsen – udover sit erhverv som bager – drev en mere lyssky virksomhed, idet han supplerede sine indtægter med salg af brændevin.

Ulovlig udskænkning og siddende gæster

Jakobs brændevinssalg kom frem i lyset, da formanden for Vildbjerg sogneråd,

Niels Mouritzen, den 18. september 1875 sendte denne anmeldelse til Hammerum herreds kontor:

»Jens Køll Sigvartsen af Pugdahl i Vildbjerg Sogn anmeldte den 16' dennes i et Møde hos undertegnede Sogneraad at Bager J. Nielsen i Vildbjerg driver meget ofte ulovlig Udskjænkning af Brændevin, og holder siddende Gjæster i hans Hus, der undertiden bliver meget beskjenket, hvilket herved tjenstlig anmeldes Kontoret.

Vildbjerg, Timring, Neufling Sogneraad
18' September 1875.

P. S. V.: Niels Mouritzen, Formand.»

Som det ses, er anmeldelsen underskrevet på ikke mindre end tre sogneråds vegne, velsagtens fordi Jacob Niensens »gæster« også kom fra nabosognene.

Niels Mouritzen var en meget betyden- de mand i Vildbjerg sogn; han overtog Vildbjerg Mølle i 1866 og byggede senere stald og bageri ved møllen³. Konrad Understrup beretter, at Niels Mouritzen var i besiddelse af store evner, et stort fremsyn og en rig arbejdskraft. Han var i mange år Vildbjergs mest betyden- de mand og fik en mængde tillidshverv. Folk kunne lide ham, han talte lige godt med høj og lav, gjorde ingen forskel, fortælles det.⁴

Anmeldelsen førte til, at der blev rejst sigtelse og senere tiltale mod Jacob, der måtte skaffe en person med fuldmagt til at møde for ham i retten grundet hans kones nedkomst. Fuldmagten lyder således:

»FULDMAGT!

Paa Grund af at min Kone i dette Øieblik er nedkommen med en Søn⁵, og jeg i dette Øieblik ikke seer mig i stand til at forlade Hjemmet da jeg ingen Fruentimmer har eller kan skaffe til-

Møllegade, Vildbjerg, ca. 1910 (maleren Karl Poulsen foran til højre). Bageriet lå i tilslutning til møllen. Kilde: Konrad Understrup: »Vildbjerg Sogn, 1921«, genudgivet af Lokalhistorisk arkiv for Vildbjerg sogn, 1988.

veie, saa giver jeg herved Gaardmand Niels Amstrup Iversen af Merrild, Vildbjerg Sogn uindskrænket Fuldmagt til at møde paa Hammerum Herreds Ret i dag, for at overhøre Vidneforklaringen i den mod mig af Politimesteren anlagte Sag. Og hvad han i denne Sag foretager sig skal være ligesaa afgjørende og bindende som om jeg selv var tilstede.

Vildbjerg Mølle 22 December 1875.

*Jacob Nielsen
M. f. Pen*

Sandheden af ovenstaaende Attesteres efter Forlangende.

Niels Mouritzen.⁶

Under straffesagen ved Herredsretten i Hammerum blev der ført ikke færre end

14 vidner, der i det store og hele afgav samme forklaring, nemlig at de havde købt brød hos Jacob og ved samme lejlighed drukket et glas brændevin eller to samt lagt et pengebeløb, der oversteg prisen⁷ på brødet, uden at Jacob dog direkte havde afkrævet dem denne ekstra betaling. Undertiden havde der været flere kunder til stede.

Der blev ført følgende vidner: den tiltalte, bager Jacob Nielsen, dernæst tidligere sognefoged i Vildbjerg, Jens Severin Sørensen, husmand Jens Køll Sivertsen af Pugdal i Vildbjerg (de to var i familie), smed Hans Christian Brix af Vildbjerg, husmand Jens Peter Christensen af Vild-

bjerg, skomager Steffen Larsen af Herning, skomager Niels Christian Larsen af Vildbjerg (broder til Steffen Larsen), boelsmand og stævningsmand Christian Georg Andersen af Vildbjerg, boelsmand Niels Nielsen Aagaard af Vildbjerg, avlskarl på Eisingkjær Jens Christian Olsen, tjenestekarl Jens Bekgaard Berg Jensen, arbejder Anders Christian Mortensen af Vildbjerg, snedkersvend Salomon Peder Andreasen, p. t. Herning, samt tjenestekarl Christen Christensen.

Det fortælles, at der var flere gårde i sognet, hvor folk samledes og drak »ponser« – kaffepunch? – der kostede 4 skilling stykket. Den gamle pastor Koch skal have været en hader af disse smugkroer og fik nok bugt med de fleste i sin tid. Nu var der ikke et sted i sognet, hvor der offentligt udskænkedes spiritus. Vildbjerg kro havde ganske vist spiritusbevilling, men denne ophævedes ved en afstemning, som Afholdsforeningen satte i værk.⁸ – Om Jens Køll Sivertsen siges, at han hørte til det slægtled, der tog sig en god dram og dito punch. Det fortælles, at han kom jævnlig hen til svogeren i Over Burgaard, men søsteren her ville godt gemme sin mand, da det dengang ofte gik løs med adskillige omgange.⁹

Sagen mod Jacob Nielsen resulterede i afsigelse af følgende dom den 30. december 1875:¹⁰

»Under nærværende Sag tiltales Bager Jacob Nielsen af Vildbjerg for ulovlig Udskjænkning eller Udsalg af Brændevin. Det er da ogsaa ved Tiltaltes egen Vedgaaelse, – der imidlertid først er skeet efter længere Tids Nægtelse, og efter der alt var foretaget Vidneførsel i Sagen, samt endnu flere Vidner indstævnedes, – ham tilstrækkeligt overført? at have gjort sig skyl-

dig i uberettiget Udskjænkning af Brændevin, hvorfor han uden udtrykkeligt at have forlangt Betaling, dog har modtaget den af Gjæsterne lagte Betaling, der var højere, end Betaling alene for det Brød, de paa Tiltaltes Bopæl erholdt til Fortæring i Forening med Brændevinen. – Da Tiltalte, der, efter hvad er oplyst, ej tidligere findes straffet for ligende Forseelse, ifølge Ovenangførte befindes at have gjort sig skyldig i ulovlig Brændevinsudskjænkning, vil han derfor være at ansee efter Loven af 29 Decbr 1857/ § 78 cfr. § 77 med en Ringkjøbing Amtskasse tilfaldende Mulkt, der efter Omstændighederne, – dels fordi den ulovlige Udskjænkning, efter det Oplyste, ikke har været drevet i saa ganske ringe Omfang, og dels ogsaa fordi Tiltalte ikke aabent og ligefrem strax vedgik den begaaede Lovovertrædelse, – findes passende at kunne bestemmes til 15 Rdl.¹¹ eller nu 30 Kroner.

Thi kjendes for Ret:

Tiltalte, Bager Jacob Nielsen af Vildbjerg bør til Ringkjøbing Amts Fattigkasse bøde 15 Rdl. eller nu 30 Kroner.

At dette efterkommes inden 3 Solemærker¹² efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Adfærd efter Loven.

Feddelsen«

Det er et eksempel på skæbnens ironi, at en fattig mand bliver dømt til at betale en bøde til fattigkassen!

Såvel Jacob Nielsen som herredsfogden – sidstnævnte efter instruks fra amtmanden over Ringkjøbing amt – appellerede dommen til landsoverretten i Viborg, og den 18. januar 1876 skriver Christen Nielsen Kaaberholm¹³ på Jacob Niensens vegne et brev til amtmanden (uddrag af brevet):

»Indsidder¹⁴ og Bager Jacob Nielsen Feldborg som af Nabomand Jens Kol, hvis Kone var drik-

fældig, blev mistænkt for at hans Kone havde faaet Brændevin af ham, som dog var urigtig, til hvilken Ende Jens Køl angav bemelte Bager for Brændeviins Udsalg.....Angiveren maatte saa søge at bevise sit Angiven, som skede med 14 Vidner og det hele Beviis der blev tilveiebragt var dette: at Han nok havde skjænket Brændeviin, som han selv tilstod, men aldrig forlangt Penge derfor men han har solgt Brød og maaske enkelte Gange skjænket en Snaps dertil, og at de havde lagt flere Penge end Brødet var værd.....han er meget fattig.....ikke saa lidt Gjæld, beboer Leiehus, betaler stor Husleie, har Kone og 2de Børn, holder i ingen Henseende noget uordentligt Hus.....saa jeg synes ogsaa at Justitsraad Feddersen har fældet alt for haard Dom, men nok mulig er han bleven fornærmet paa ham derved at Sagen har været fortrædelig.....han (Jacob Nielsen - AV) sidder til Leie i et Niels Mouritzen tilhørende Huus.....er meget lidt af Sognefolkene for sit Brød.....om ikke alle af Sognefolkene saa vist den største Deel, har Vrede til Jens Køl for Angivelsen, med at paaføre en fattig Mand en saadan Omstændighed gandske uforskyldt.....

Med sand og største Højagtelse
Underdanigst

C. Kaaberholm. -

Var aftægtsmandens kone drikfældig?

Kaaberholm, Nyegaard i Snebjerg, som jo var en bekendt af Jacob Nielsen, skrev 6. marts 1876 på Jacob Nielsens vegne dette brev til Landsoverretten (uddrag af brevet):

»Til Den Høikongelige Landsoverret i
Viborg!

Underskrevne Jacob Nielsen for Tiden Bager i Vildbjerg, som af en nærboende Aftægtsmand navnlig Jens Køll blev angivet for Brændeviins Udskjænkning; denne Angivelse skeede af Ond-

skab, da hans Kone var drikfældig, og havde mig mistænkt for at have solgt Brændeviin til hende.....jeg erklæret mig utilfreds med Dømmen, og som jeg formedelst Fattigdom, haver meget besværligt med at betale, da jeg har Kone og smaa Børn og maae betale en stor Husleie, saa mit Brød er mig knap tilskaaren...Paa Grund af foranførte røver jeg herved i dyb Underdanighed, at tilskrive Den Kongel. Landsoverrets Dommere, om Disse af Naade mod en fattig Mand, vil vise mig sin højgunstige Bevaagenhed.....I Haab om min Begjærings Opfyldelse vover jeg at tegne mig med sand og største Højagtelse.

Underdanigst

Paa Jacob Nielsens Vegne
C. Kaaberholm. -

Dette brev til Jacob Nielsens forsvar udløste et skarpt svar den 23. marts 1876 fra Herredsfoged Feddersen til amtmanden om Kaaberholm (uddrag):

».....en beri Herredet meget velbekjendt Person navnlig Kaaberholm, der giver sig af med at skrive Indlæg i Retssager, for hvem der ønsker hans Assistance.....og som i sin Tid ved Høiesteretsdom er anseet med Fængsel paa Vand og Brød for ikke at have oplyst Hittegods.....Thi at den for Brændevinsudskjænkning dømte Bager Jacob Nielsen er en Søn af Kaaberholms fleraarige Husholderske, kan vel næppe begrunde nogen Ret for ham til at optræde i Sagen.....

Disse henvendelser fra Jacob Nielsen, der næppe selv havde erfaring i at skrive til offentlige myndigheder og derfor benyttede en lokal skriver, hjalp ikke: Sagen gik sin gang ved Landsoverretten, der stadfæstede Herredsrettens dom, og alle fire dommere var enige ifølge voteringsprotokollen. – Sagens omkostninger for Jacob Nielsen blev opgjort til:

Salær til Actor for	
Overretten Procurator Fasting	10,00 kr.
Salær til Defensor for	
Overretten Justitsraad Neckelmann ...	10,00 kr.
For Overrettsdomsaktens	
Indbinding m. v.	1,33 kr.
For forbrugt Papir ved	
Underretten og Porto	1,00 kr.
I alt	22,33 kr.

Nu må læseren ikke tro, at Vildbjerg blev helt tørlagt. Omkring 1879 var Mourits Jensen bager i Vildbjerg, og han solgte også brændevin. I et retsmøde den 3. december 1879 »erkjender han at have gjort sig skyldig i ulovlig Udskjænkning af Brændeviin...Han vil ikke erkjende, at den ulovlige Udskjænkning af ham er drevet i større Omfang; men han vægrer sig dog ikke ved at udskjænke Brændeviin til Enhver der begjærer saadant, naar blot den Paagældende ikke var en beruset Person.«

I retsmødet den 5. december 1879 tilbyder Mourits Jensen af få sagen ud af verden ved, at han betaler en bøde på 30 kr. til Ringkjøbing Amts Fattigkasse. Dommeren accepterede straks tilbuddet, og sagen var dermed slut. Måske har Mourits Jensen lært af Jacob Jensens erfaringer med retsvæsenet.

Nattesæde i Sahl

Desværre medførte hverken Herredsrettens eller Landsoverrettens dom, at Jacob Nielsen fremover afholdt sig fra at sælge og udskænke brændevin; familien var flyttet til Sahl sogn, hvor den boede til leje hos stenslager Niels Olesen Lund i Sahl by.

Sognefogeden i Sahl, Søren Jensen, indgav den 20. december 1880 denne anmeldelse til Herredsfoged Borup i Holstebro:

»Møller Jens Jensen af Svendstrup i Sal samt hans Tjenestekarl Jens Sørensen har anmeldt for mig, at Indsiddet Jacob Nielsen af Sal By, Natten mellem den 13 og 14 Januar har havt ulovligt Nattesæde med Kortspil. Bemeldte Jens Sørensen har tillige forklaret at bemeldte Jacob Nielsen undertiden har skjænket Brændeviin for Betaling, hvilket jeg er anmodet om at meddele Dem til vidre fornødne Foranstaltning. –

Sal den 20. Decbr. 1880.

Ærbødigst
Søren Jensen. «

Anmeldelsen førte til et forhør hos politiet den 6. januar 1881, hvor Jacob Nielsen »erkjendte at han engang imellem har skjænket Brændevin for Betaling – han holder paa ingen Maade Værtshus...er Bager og det hænder jo saa af og til at de som købe Kager hos ham tillige faar Snaps for Betaling. Han køber sin Brændevin hos Kjøbmand Hans Chr. Nielsen Bank¹⁵ af Sal; han køber en flaske ad Gangen. Han vedtager at erlægge en Bøde af 20 Kr. til Herredernes Politikasse. Forhøret sluttet.«

Dermed synes altså denne sag at være afsluttet – dog ikke helt, se senere.

Nattesvir og kortspil i Haderup

Men i 1881 var den gal igen. – I efteråret 1881 flyttede Jacob Nielsen med familie fra Sahl til Haderup, og også her havde Jacob et bageri, og også her drev han ulovlig forretning. Den 16. januar 1882 anmeldte sognefoged J. C. Christensen ham for følgende:

»Til By og Herredsfogedkontoret
i Holstebro!

Jeg finder mig foranlediget til at meddele, at der i Haderup By bor en Bager navn-

Haderup Bageri. Foran bygningen ses et postbud og bager Bøgeskov samt en ukendt person. I baggrunden skimtes bageriets skorsten. Kilde: Haderup og Omegns Borgerforening: »Haderup Sogns Historie i Mands Minde«. 2004.

lig Jacob Nielsen; det er gentagne Tilfælde, at der i hans Hus er Nattesvir og særlig Kortspil; det var ønskelig, at nævnte Jacob Nielsen derfor bliver draget til Ansvar og lider en Bøde, om det ikke dermed kunde indskrænkes; han vil dog mulig benægte sin Skyld, for han er en af de stive? og ...?... Karle, men som Vidner kan der for det første fremføres Husmand Peder Thomsen af Haderiis, Husmand Jens Chr. Christensen Løvig og Avlskarl Christen Jacobsen Haderup Præstegaard; der kan føres flere Vidner, men det gjøres vel ikke nødvendig; de Navngivne kan bevidne Rigtigheden af det Beskyldte for den Anklagede.

Haderup den 16. Januar 1882.

*J. C. Christensen
Sognefoged.»*

Herredsretten afsagde den 4. april 1882 dom i sagen; Jacob blev idømt en bøde på 50 kr. til Ringkjøbing Amts Fattigkasse og blev desuden dømt til at betale sagens omkostninger.

Knap en måned før domsafsigelsen – den 7. marts 1882 – var Kirsten Maries og Jacobs 6. barn, Marinus, blevet født.

Jacob skrev den 24. april 1882 (forinden landsoverrettens behandling af sagen) til Ringkjøbing amt (uddrag af brevet):

»Til Det høje Amt i Ringkjøbing,

.....Jeg er Bager i Haderup Bye og mange besøger mit Huus for at købe Brød dels for at tage med Hjem og dels for at fortere paa Stedet. Jeg kan og har ikke benægtet at jeg til disse Folk som saaledes besøger mit Huus undertiden har skjænket

dem Brændevien til deres Brød og muligt de saaledes undertiden har erlagt noget mere end Brødet alene i Virkelighed kunde være værd...Jeg har aldrig forlangt Betaling for Brændevin.....Jeg er en meget Fattig Mand, svag af Kræfter saa Jeg ikke kan paatage mig strengt Arbejde.....Jeg kan ikke derved (bageriet – AV) med al min Flid ernære min Familie saa jeg desuden baade nu og i flere Aar har faaet Understøttelse af Fattigvæsenet i Haderup, Jeg saaledes som en meget Fattig Mand med en stor Familie kan paa ingen Maade betale en saa stor Bøde og heller ikke kan udsee nogen som helst udvei dertil og det gjør mig Ondt om Jeg skal nødsages til at forlade min Bedrift min Kone og Børn for at Afsone en saa stor Bøde, hvorover Jeg tager mig den Dristighed til at andrage her det høje Amt om Eftergivelse eller Nedsættelse af fornævnte Bøde.

Haderup d 24. April 1882.

*Airbødigt
Jakob Nielsen Bager.»*

Haderup sogneråd forsynede Jacobs brev med en erklæring om, at »Andrageren er meget fattig og tilmed nyder Offentlig Understøttelse«. –

Også dommen ved Herredsretten i Holstebro blev appelleret til Landsoverretten, og Landsoverretten stadfæstede den 5. juni 1882 Herredsrettens dom; også i denne sag var dommerne enige ved domsafsigelsen.

Jacob kunne tilsyneladende ikke betale bøden; Herredsfoged Borup i Holstebro skriver nemlig den 20. november 1882 til Ringkøbing Amt, »At den ommeldte Bøde af Dommfældte er afsonet med Fængsel paa Vand og Brød i 3 Dage attesteres.«

Arkitekt Niels Nebelongs rådhus i Holstebro fra 1846. I arresten i kælderen sad Jakob Nielsen på vand og brød.

Vand og brød

Den sidste straffesag endte altså med, at Jacob kom i fængsel – samme afslutning fik politisagen fra 1880/81, idet det fremgår af Holstebro Købstads arrestjournal, at han blev indsat i arresten den 12. juni 1882 kl. 8 1/2 aften til afsoning af sin bøde på 20 kr. Han beskrives i journalen som middel af vægt og bygning, har mørkt hår og brune øjne og er 34 år gammel. Afsoningen var to dage på vand og brød i modsætning til straffen senere samme år, der som nævnt var på tre dage på vand og brød. Ved indsætningen i arresten den 13. november 1882 kl. 2 eftermiddag anføres samme beskrivelse som ved indsætningen tidligere på året, dog bortset fra, at Jacob nu angives at have blå øjne! – Jacob kom altså i fængsel to gange i løbet af 1882.

To fattiglemmer

Som nævnt døde han ca. fem år senere som 39-årig i Neder Feldborg fattighus, sandsynligvis som en på flere måder meget nedbrudt mand.

Ved Jakobs død stod Kirsten Marie tilbage med otte børn i alderen 1 1/2 til 16 år; desuden var hun gravid med deres yngste søn, Jakob, der blev født den 11. februar 1888, altså omkring to måneder efter faderens død.

Det er let at forstå, at tilværelsen må have været vanskelig for dem begge, ikke mindst for enken Kirsten Marie. – Ved folketællingen 1890 finder vi familien i Sinding sogn, hvor Kirsten Marie angives som værende under fattigforsørgelse og boende alene med seks børn.

Under Haderup sogneråds korrespondance ligger en del breve fra »Jacob Nielsens Enke« og breve fra Sinding sogneråd til Haderup sogneråd – alle vedrørende fattighjælp til Jacob Nielsens enke, Kirsten Marie Jørgensen. Brevene drejer sig om hjælp til træsko m.m., brændsel, husleje og andre udlæg, og brevene taler dermed deres eget sprog.

Kirsten Marie Jørgensen døde som nævnt i 1920 i en alder af 73 år på Herning fattiggård.

Beretningen om mine oldeforældre er slut for denne gang – tilbage sidder læseren måske med flere spørgsmål på læben: Hvorfor indlod Jacob Nielsen sig i ulovligt brændevinssalg? – Hvorfor fortsatte han dermed efter at være blevet straffet? – Hvorfor appellerede han til landsoverretten i sine tilsyneladende håbløse straffesager?

Svarene kender vi ikke, men medvirkende årsager til hans ynkelige liv kunne vel være en dårlig start i livet, idet han mistede sine forældre som dreng; måske har fattigdommen og den store forsørgerbyrde tvunget ham ud i illegal virksomhed, måske har han haft dårlig juridisk rådgivning (om nogen), og måske har han følt, at han i sin helt specielle og nærmest desperate situation måtte have en vis ret

Fattighuset i Neder Feldborg, set fra syd 1906. Fattighuset blev opført omkring 1856, og i 1863 blev der tilbygget en skolestue (den høje del af huset). Skolen og fattighuset havde fælles opvarmning. Kilde: Øyvind Lier Hansen: »Af bedens saga«. 1996. Foto: Hans Kristian Hansen.

til at supplere sine indtægter ved brænde-
vinnsalg? – Eller var det almindeligt kendt,
at familien var i stor nød, og der derfor var
en vis fælles forståelse i lokalsamfundet af,
at Jacobs og Kirsten Maries indtægter
godt måtte suppleres? – Og at dette kun-
ne ske ved, at kunderne lagde lidt ekstra
penge, når de købte brød, altså en slags
almisse? – Endvidere var der jo tilsynela-
dende en hel del kunder, der gerne ville
drikke et glas brændevin eller to til brø-
det...var disse kunder helt uden skyld i
Jacobs elendighed? – Var Jacob en slags
omvendt »Jeppe på Bjerget«? Var Jacob
selv en »tørstig« sjæl?

Læseren må selv bedømme.

Det bør måske nævnes, at Jakobs og
Kirsten Maries ældste fællesbarn, Niels
Chr. Nielsen (1875-1960) – min morfar –
var afholdsmand i hele sit liv.

Jeg bringer en tak til Lokalkivet for
Vildbjerg sogn v/ Karl Gregersen og Kri-
stian Ø. Larsen, Haderup, for velvillig
hjælp til denne artikel samt en tak til for-
fatterne af mine kilder, herunder »Hade-
rup Sogns Historie i Mands Minde«, ud-
givet af Haderup og Omegns Borgerfor-
ening 2004, »Af Hedens Saga – træk af
Feldborgs Historie«, af Øyvind Lier Han-
sen, udgivet 1996 af Feldborg Borgerfor-
ening samt »Vildbjerg Sogn (1921) og
Nøvling Sogn (1923)«, udgivet af Konrad
Understrup og genudgivet 1988 af Lokal-
historisk Arkiv for Vildbjerg Sogn og
Lokalthistorisk Arkiv for Nøvling sogn.

Herudover har jeg benyttet officielle
kilder som kirkebøger, folketællinger,
retsprotokoller, Ringkøbing amts doku-
menter etc. – Skulle læseren ønske et kom-
mentere artiklen eller drøfte den med
mig, er hun/han velkommen til at kontak-
te mig.

Noter:

1. I forbindelse med købet af gården måtte Laust
Jens Nielsen udstede rente- og afdragspligtige
gældsbreve til sine søskende; hver broder fik
150 rigsdaler, søstrene dog kun 100 rigsdaler!
– Jacob fik altså som dreng en »startkapital«
på 150 rigsdaler.
2. Anmærkningen i kirkebogen lyder: »Druk-
nede i Løven Aa Søndag Aften d. 12. August i
Nærheden af Broen mellem Præstegaarden og
Kirken, blev efter anstillet Undersøgelse fun-
det den 15de August«.
3. Se Emanuel Gregersens artikel »Vildbjerg
Mølle – 125 års udviklingshistorie« i bogen
»Gamle vestjyske Erhverv«, Hardsysselfolk II,
udgivet 1982 af Lions Clubber i Hardsyssel.
4. Konrad Understrup: »Vildbjerg Sogn (1921)
og Nøvling Sogn (1923)«, genudgivet 1988 af
Lokalthistorisk arkiv for Vildbjerg sogn og
Lokalthistorisk arkiv for Nøvling sogn, side
134.
5. Niels Christian Nielsen (min morfar).
6. Læseren vil bemærke, at Niels Mouritzen står
som underskriver af såvel anmeldelsen som at-
testationen af Jacob Nielsens forfald under
retssagen.
7. Det oplyses i en senere vidneafhøring, at for
kaffe og en 1 1/2 øres kage (inkl. brændevinen)
betalte kunderne 15 øre, men ikke hvor meget
prisen var for kaffen alene; derfor kan det ikke
udledes, hvor meget brændevinen kostede.
8. Konrad Understrup, side 14.
9. Konrad Understrup, side 43.
10. Dommen blev afsagt 1/2 år efter Kirsten Ma-
ries og Jacobs vielse og 1 uge efter deres første
fællesbarns fødsel.
11. 1 rigsdaler blev fastsat til 2 kroner ved mønt-
reformen i 1875.
12. 1 solemærke svarer til 24 timer = 1 døgn.
13. Johan C. Sulkjær skriver i sin bog om Snej-
bjerg sogn, bind II, 1927, side 87 og 88 om
Kaaberholm og Store Bassumgaard: »...Chr.
Kaaberholm, som kom fra Lemvigegnen...var
Kreaturhandler; senere havde han Handel med
Bindtøj og Alenvarer i Snebjerg By. Kom saa
til Bassumgaard; han tog Aftægt for sig og sin
Husholderske, Pernille Simonsdatter...Kaa-
berholm var meget anset som Vinkelskriver og
Lovtrækker (Ifølge »Ordbog over det Danske Sprog«

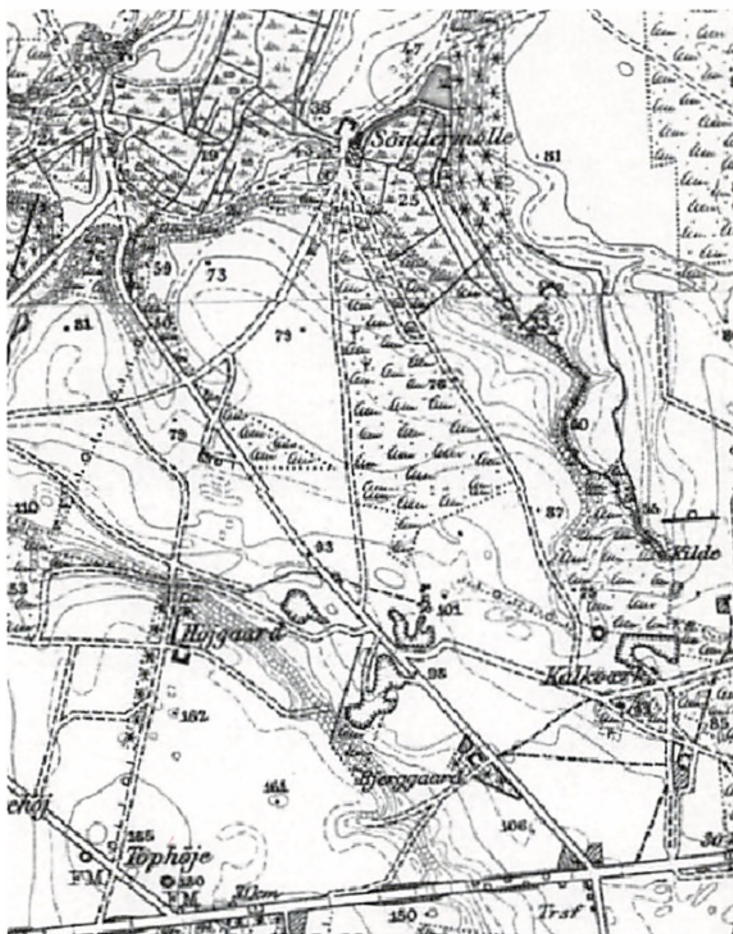
en person, som paa overdreven smaalig, hensynsløs, spidsfindig, snedig Maade holder sig til Lovens Bogstav, men fortolker eller benytter en Lov i strid med dens egl. mening og hensigt...), men lidet elsket. Han var en »svår Kål« – de sagde en ogsaa, at han kunne hekse...»

14. Indsieder = lejer.
15. Købmand Hans Chr. Nielsen stammede fra Vildbjerg – så måske kendte Jacob Nielsen og købmanden hinanden fra tidligere.

**Anders Villadsen, født 1940.
Fhv. kommunaldirektør.
Byens Mose 15,
4400 Kalundborg.**

Kortudsnit fra ca. 1930. Området omkring Sevel Kalkværk.

Steder,
der henvises til:

Søndermølle
(Bjergbyvej 12)

Stampestrømmen
(Naturområde
med kilde)

Højgaard
(Tophøjvej 13)

Sevel Kalkværk
(Hækvej)

Bjerggaard
(Bjergbyvej 13)

**Bjergby (Sevel
Kalkværk)**
(Beliggende ved
hovedvej 16,
ca. 20 km øst for
Holstebro)

»Kalkværk« på kortet omtales generelt som »Sevel Kalkværk«. Tidligere blev kalkværket kaldt »Sevel private Kalkværk«, »Sevel ny Kalkværk«, eller »Sevel østre Kalkværk«.

Sevel Kalkværks historie

Om det farefulde liv
i og omkring kalkgravene

Af Arne Christensen

Ulykke ved Sevel Kalkværk:

»En mand dræbt«

*Sådan lød overskriften i Skive Folkeblad
18. marts 1911.*

For knapt 100 år siden skete der en forfærdelig ulykke i en kalkgrav i Sevel Kalkværk, der er beliggende 15 km sydøst for Vinderup. Stedet eller landsbyen hedder i dag Bjergby. Navneskiftet kom i 1960, fordi mange ikke lokalkendte chauffører kørte forkert, da de troede, at Sevel Kalkværk lå ved byen Sevel. Bjergby ligger i øvrigt på begge sider af hovedvej A16 mellem Holstebro og Viborg. Navnet udspringer sandsynligvis pga. den høje bakke vest for byen, lokalt kaldet »æ Bjerebak«.

Bjergby har ligesom så mange andre mindre samfund et skæbnefællesskab med mistet købmand og telefoncentral samt i dette tilfælde også et ophørt savværk foruden kalkværket. Men landsbyen har fortsat en blomstrende handel med alskens haveprodukter og især lege- og fuglehuse i fantasifulde udformninger. De små salgssteder ses overalt på begge sider af den ret brede hovedvej, der deler samfundet.

Men tilbage til den tragiske ulykke, der ifølge avisen skete om formiddagen ved 11-tiden. – Kalken lå et stykke nede i jorden imellem lag af flintesten. Derfor var man nødt til at bruge hakker, skovle og

lange stager for at få kalken frigjort. Den dyrebare kalk blev på trillebørene kørt op til ovnene, hvorimod flinten blev smidt til side i store dynger. Kalkarbejderne huggede løs, men pludselig styrtede der jord, kalk og flint ned over arbejderne. Jeppe Christensen nåede desværre ikke at komme i sikkerhed. Han blev begravet under de nedstyrtede masser. Det tog ca. 10 minutter for fire af hans arbejdskammerater at få ham gravet fri. Men det var for sent, Jeppe var da død. Lægen fra Haderup blev straks tilkaldt, men han kunne intet stille op. Jeppe Christensen var blevet kvalt og havde desuden brækket det ene ben.

**Jeppe Christensens enke
og seks børn**

Jeppe Christensen blev kun 43 år gammel. Han havde da seks børn, hvor den ældste var 13 år og den yngste kun godt 2 år. Hans kone Lise var da 40 år. Familien købte i 1902 en lille ejendom nær ved kalkgravene. Landbruget gav ikke ret meget, så den fattige familie på to voksne og fire små børn havde det ikke nemt. Det hjalp på økonomien, da Jeppe senere fik arbejde i kalkværket. Mange fattige landmænd fik dengang en tiltrængt ekstra indkomst ved at arbejde i kalkværket. Kalkværket ville gerne udvide, og i 1910 solgte Jeppe sin ejendom til kalkværket

På billedet fra 1910 ses Jeppe Christensen stående længst til venstre, tæt på det sted, hvor han året efter blev dræbt ved en ulykke. Kalkværksejer Niels Jensen i sit fine tøj står ved siden af Jeppe. Arbejdernes værktøj/redskaber var: Trillebør, greb, skovl, én-tandet hakke og brækjern.

for 1.800 kr. Jeppe Christensen med familie købte herefter en ejendom i Røjebæk, øst for kalkværket. Også her skulle Lise og børnene næsten helt selv passe landbruget, imens Jeppe tjente lidt i kalkgravene.

Dengang var det så som så med arbejdsgiverforsikring m.m. i Sevel Kalkværk, og derfor var der ikke nogen erstatning til hverken Lise eller børnene efter ulykken. Man fik ikke børnepenge dengang, ej heller var der nogen hjælp til en enke. Holdningen var den, at så måtte enken blot gifte sig igen. Der var dog noget, man kaldte »hjælpe-kassen«, men den havde så små midler at gøre godt med, at den ikke kunne hjælpe Lise.

I Mønsted havde A/S De Jydske Kalkværker dog allerede i 1883 fået tegnet en ulykkesforsikring for deres medarbejdere. En ulykke med dødelig udgang gav i Mønsted 500 gange den afdødes gennemsnitlige dagløn i erstatning. Ved 100% invaliditet fik man den samme erstatning. Ved mindre invaliditet faldt erstatningen.

For at klare sig måtte Lise sælge ejendommen. Herved fik hun kun 300 kr. tilovers, som blev brugt på udbetaling til et lille uanseligt hus, bygget af flintesten. Huset lå ret afsides lidt øst for Bjergby og er i dag en ruin. Lise måtte arbejde hårdt og hjælpe til rundt omkring for at skaffe føde og tøj til børnene og sig selv. Hvis

hun efter ulykken manglede kalk, fik hun, som et lille plaster på såret, altid gratis kalk af den nye ejer af Sevel Kalkværk, Jens Nielsen. Lise blev aldrig gift igen efter ulykken og døde som enke i 1958.

Niels Jensen overdrog senere i 1911 Sevel Kalkværk til sin søn, Jens Nielsen. Ifølge rygter fra nogle af de tidligere ansatte i Sevel Kalkværk var det for at undgå, at der skulle kunne rejses erstatningskrav over for kalkværket på grund af dødsulykken.

Sevel Kalkværk 1873-1911

Forventning om profit satte gang i kalkeventyret i Sevel Søndersogn

Sidst i april 1873 kunne man i aviserne læse, at der ved Søndermølle i Sevel sogn var opdaget rige kalklag, som lå tæt under jordens overflade. En prøvebrænding havde vist, at denne kalk var lige så god som kalken fra Daugbjerg og Mønsted. Søndermølle ejedes af Jens Jensen Gade. Jens, der var udlært murer og nu var blevet en ældre mand, kunne se fidusen i, at man kunne undgå at hente kalken langvejs fra, som han ofte selv havde gjort. Foruden de lokale havde også medlemmerne af det interessentselskab, der var ved at udtørre Flyndersø og Stubbergård Sø, set avisnotitsen. Folkene bag »søudtørrings-konsortiet« forventede, at de snart ville kunne afslutte projektet og derved få ledige folk, som kunne bruges i et kommende kalkeventyr med udsigt til en god profit.

Interessentselskabet tog snart efter kontakt til Jens Jensen Gade og tilbød ham 10.000 rigsdaler for Søndermølle og dens jord, i alt ca. 200 tdr. land. Jens blev overrasket over den gode pris og sagde straks ja. Allerede 1. august overtog interessent-

selskabet gården. Driften af det nye kalkværk blev overdraget et af »søudtørrings-konsortiets« medlemmer, gårdejer Just Laursen fra Rettrup. Omkring 1. september var der i aviserne annoncer, der tilbød kalk fra Søndermølle Kalkværk fra 7. til 14. september og fremdeles hver anden uge til en pris af 10 mark pr. tønne – ved henvendelse til Just Laursen eller Korsgaard på Nørkjær, Rønbjerg.

Dog gik det ikke som forventet med udtørringen af søerne. Specielt Flyndersø blev i sommeren 1873 ramt af uheld. En dæmning brød sammen, og et helt tipvognstog forsvandt i dybet. Desuden sank vandet meget lidt, under 10 cm. Resultatet blev, at konsortiet gik konkurs, og de delvis udtørrede søer fyldtes langsomt igen med vand til deres naturlige leje. I slutningen af 1873 solgte konsortiet ud af deres aktiver, heriblandt Søndermølle.

Søndermølle Kalkværk opgives, Sevel Kalkværk opstår

Ideen med et stort kalkværk ved Søndermølle blev også opgivet. Der blev dog af flere forskellige arbejdet i kalkgrave og brændt kalk. De steder, man har hørt mest om, er Højgaard og Bjerggaard, begge var en del af det, man samlet kaldte Sevel Kalkværk.

Højgaard blev bygget af Peder Christensen Møller i 1882. Han var både gårdmand og kalkværksejer. Folketællingen fra 1890 viser, at der da var ansat tre karle og en tjenestepige. Bjerggaard blev bygget af Niels Jensen Mundbjerg engang i 1880'erne. Folketællingen fra 1890 viser, at der her var ansat fire karle og en tjenestepige. Der blev arbejdet med kalkværk og opdyrkning af heden.

Foruden tjenestefolkene på kalkværks-

ejernes egne gårde arbejdede der også en del folk fra de nærliggende gårde og huse. Blandt arbejderne var Svend Anton Nielsen og hans kone Nikoline Thomsen, Jens (Chr. Jensen) »Sti« og Mette »Sti«. Mændene arbejdede i gravene, og konerne bar kalken hen til ovnen i deres forklæder!

Alle huse omkring kalkværket blev bygget af de store mængder flintesten, som jo var affald fra kalkproduktionen. Men flintestenerne var ikke så stabile, at de kunne bruges til hele huset. Hjørnerne, skillevæggene og skorstene skulle bygges af rigtige mursten, ellers holdt husene ikke længe. Flintesten sprænger ved megen varme, og der kan nemt trænge fugt ind i flintestenerne, hvorved de ved frost let sprænges.

»Den enes død, den andens brød«

I 1888 kunne Niels Christian Pedersen (Løvig) og hustru Johanne Jensen ikke klare forpligtelserne på deres gård i Egebjerg, og den blev overtaget af kreditforeningen. Han fik så arbejde på Sevel Kalkværk, som ejedes af hans svoger, Niels Mundbjerg. Desuden var der også et hus, som de kunne bo i. Familien bestod på dette tidspunkt også af en gammel faster, Maren Olsen, som var på aftægt, samt to små børn.

Niels Christians arbejde var at fyre op under kalkovnen. Man brugte dengang lyngen, som i øvrigt var meget udbredt i Sevel Sønder sogn, som brændsel. Desværre havde Niels Christian svært ved at holde til det hårde arbejde, bl.a. kunne han ikke tåle kalkstøvet. Det var hårde tider, daglønnen var ikke særlig stor, så ofte fik familien kun det bare brød til morgenmad. I 1889 fik de endnu et barn, og dermed en mund mere at mætte.

I 1890 skete der det, at landpostbudet blev ramt af et lyn og døde. Niels Christian søgte stillingen og fik den. Herved fik familien en ny chance for at forbedre sine levevilkår. Niels Christian var let til bens, og al den friske luft gjorde ham godt. Skønt lønnen i starten kun var 120 øre pr. dag, købte de et lille hus med lidt jord til.

Kalkbrydningsrettighederne opkøbes

Niels Mundbjerg solgte Bjerggaarden til De Jydske Kalkværker i 1891. Senere samme år overtog Anders Sørensen gården og fortsatte arbejdet med kalken, dog i mindre udstrækning end før. Peder Møller fra Højgaard og Anders Sørensen fra Bjerggaarden solgte i 1891, ifølge en tinglysning, deres kalkbrydningsrettigheder til A/S De Jydske Kalkværker, og de måtte ikke brænde kalk. De måtte herefter kun bryde kalk til eget brug, dog måtte de sælge det kalk, der allerede var blevet bestilt. De Jydske Kalkværker gjorde det udelukkende for at undgå konkurrence fra de relativt små selvstændige kalkværker.

A/S De Jydske Kalkværker fik ikke stoppet Sevel Kalkværk

Man troede ikke, at der fandtes kalk i større mængder længere østpå end ved Bjerggaarden. »Wolle Blaskjær« (Ole Erik Mogensen) ejede gården Øster Blaskjær, og til gården hørte der også en hedeparcel (matrikel nr. 94). Hjemme på gården boede også nogle voksne sønner, som skulle hjælpe til med driften. En af sønnerne, Morten Blaskjær, funderede over, om der kunne være kalk i deres hedelod, så han gravede nogle huller. Omkring 1891 lykkedes det. Ca. en alen (0,628 m) under overfladen fandt han kalk.

Gammelt postkort fra ca. 1900 med Bjerggaarden, sendt med posten i 1913. På et tidspunkt har der også været købmandshandel her.

Fra en dagbog, skrevet af Peder Chr. Skank, der producerede teglsten, ved vi, at der i sommeren 1892 blev brændt 8.000 sten til Morten Blakskjær til en kalkovn. Ud fra antallet af sten og kendskabet til den tids kalkovne må det have været en såkaldt potovn, Morten fik bygget. Han var dog ikke særlig energisk, og det var sløjt med pengene, så der skete ikke rigtigt noget med kalkindvindingen. Måske derfor overså A/S De Jydske Kalkværker Wolle og Mortens kalkfund, eller måske undlod de bevidst også at købe deres kalkbrydningsrettigheder.

I 1898 solgte Wolle en del af mat. nr. 94, Sønderheden, hvorpå kalkværket lå, til sønnen Morten.

Der handles en del med Sevel Kalkværk

De næste år handles kalkværket flere gange. I folketællingen 1906 kaldes kalkværket under kommentarer for »Sevel private Kalkværk« og med Peder Pedersen som bestyrer.

I 1908 køber Niels Jensen halvparten af kalkværket, som han dog senere samme år sælger igen.

Ifølge en avisomtale fra 18. februar 1910 har Niels Jensen tilbagekøbt Sevel østre Kalkværk og dermed anlagt et nyt kalkværk uden for sammenslutningen A/S De Jydske Kalkværker. Et stykke tid efter den tidligere omtalte dødsulykke sælger Niels Jensen kalkværket til sin søn Jens Nielsen i 1911.

Jens Nielsen med familie og Sevel Kalkværk

Jens Nielsen kom herefter i næsten 50 år til at sætte sit store præg på Sevel Kalkværk. Jens blev født i Haderup sogn 14. februar 1875. Hans forældre var jordemoder Kirsten Andersen og vejentreprenør Niels Jensen, der som tidligere skrevet solgte Sevel Kalkværk til Jens i 1911. Jens Nielsen blev i 1898 gift med Olga Elisabeth. De boede da i Vildbjerg Kirkeby, hvor Jens arbejdede som tømrer. Få år efter flyttede familien til Hinnerup. Da familien Jens Nielsen i 1911 flyttede til Sevel Kalkværk, var Jens allerede far til 11 børn og gift med sin anden hustru Karin. Jens Nielsen var en viril mand og blev far til i alt 19 børn.

Med sin første hustru Olga fik Jens Nielsen børnene: Niels Valdemar, Harry,

*Karin og Jens Nielsen foran privatboligen
ca. 1948.*

Jens Majlund, Harald, Kirsten, Edith, Ludvig og Viggo. Harry arbejdede en overgang bl.a. som hestepasser i kalkværket. Med sin anden hustru Karin Jenny Mosegaard fik Jens Nielsen børnene: Aase, Valborg, Svend Aage, Alfred og Ketty.

Alfred fik i 1950'erne overladt den daglige drift af kalkværket, men mange mener, at det stadig reelt var Jens Nielsen, der styrede kalkværket.

Jens Nielsen havde det store dilemma, at han samtidig med ægteskabet med Karin var forelsket i hendes lillesøster Ninna. Hun boede ved Sorø, og ofte var Jens Nielsen på besøg hos hende på sine forretningsrejser. Et af Karin og Jens Niensens børnebørn har fortalt, at Jens Nielsen engang i haven hjemme i Sevel Kalkværk grædende havde sagt, at han godt vidste,

at det var noget rodt, men at han elskede både Karin og Ninna. Karin døde i 1949.

Ninna og Jens Nielsen fik sammen seks børn uden for ægteskabet: Knud, Leo, Henning, Oluf, Ninna og Johannes.

Senere blev Jens Nielsen og Ninna dog gift. Jens Nielsen døde i 1959, og Ninna døde i 1961.

Knud Mosegaard har skrevet bogen: »Dagene er korte«. Den handler om Knuds oplevelser i barndommen, levevilkårene for hans mor og hans søskende samt deres delvise afhængighed af den indkomst, de får fra manden, der engang imellem kommer på besøg hos dem. Der er dog intet i bogen, der kan henføres til Sevel Kalkværk.

Sevel Kalkværk 1911-1950

**Sevel Kalkværk var i mange år
egnens største arbejdsplads**

Da Jens overtog kalkværket i 1911, var der i alt ti mand beskæftiget i gravene og ved ovnene. Jens fik sat så meget gang i kalkværket, at arbejdsstyrken en overgang var helt oppe på 40 mand. Via interview og beretninger fra tidligere arbejdere i Sevel Kalkværk og nogle af deres børn har jeg fået navne på ca. 55 personer, der har haft deres indkomst fra arbejde i forbindelse med kalkværket. Nogle af dem vil blive direkte nævnt med navn i de efterfølgende afsnit.

**Helt fra Randers hentede Jens Nielsen
arbejdskraft**

De lokale arbejdere kom fra bl.a. Herrup, Sevel, Vridsted, Vinderup, Skave, Ål og Sahl. Men også langvejs fra. Anders Christian Sørensen og hans kone Marie Mose-

*Jens Nielsen
store villa.
Bagerst
ses smedjen.*

Kalkgraven i 1922. Set fra venstre: Jens Nielsen (kalkværksejer), Chr. Halkjær, Chr. Pedersen, Viggo Sabl, Gudmund Nielsen, Mailund Nielsen, Niels Peder Nielsen, Chr. Jensen, Aksel, Ingvar Christensen, Laust Andersen (vognmand), Jens Jensen (vejmand), ukendt, Niels Chr. Thorsen, Mads Nauersgård, Anker Magnussen (handelsmand) og Harry Nielsen (søn af Jens Nielsen).

Kalkgraven ca. 1930. Her har man også hentet kalk under vand. Set fra venstre: Niels P. Nielsen, ukendt, Kristian Hansen, Alfred Madsen, ukendt, Niels Kr. Pedersen, Gustav, Oscar Nielsen, ukendt, Harry Nielsen, ukendt, ukendt og ukendt.

gaard (lillesøster til Jens Niensens kone Karin) flyttede fra Randers til Sevel Kalkværk i 1912 for at arbejde. Anders Christian passede kalkovne, og Marie gik til hånd i Jens Niensens hjem. De boede først i Familiehuset, senere fik Marie en byggegrund oppe ved landevejen af Jens Nielsen som tak for hushjælpen. Ca. 1920 fik Anders Christian og Marie bygget hus. På 1. sal blev der indrettet en lejlighed, hvor Christian Halkjær med familie flyttede ind. Christian arbejdede i kalkgravene.

Hvordan man lavede kalkgrave og udnyttede kalken

Arbejdet i kalkgravene og ved ovnene krævede en del arbejdskraft. Der blev anlagt tipvognsspor fra kalkgravene op til ovne-

ne. Her udgjorde en hest trækraften. For at lave en ny kalkgrav skulle man først fjerne græsset og overjorden. Dette var værdiløst og blev om muligt smidt ned i en udtømt kalkgrav. Næste lag kaldes uhr. Dette består af blandet, porøst kalk og flint. Uhr blev solgt til landmændene for at forbedre jorden. Det var bedst at sprede uhr ud om efteråret. Om foråret var det så ret let at adskille kalken fra flinten efter vinterens frost. Den rene flint blev så vidt muligt fjernet fra kalken og solgt som byggemateriale, hvis muligt. Det flint, der ikke blev solgt, blev lagt i dynger, kaldet tipper. Herefter blev kalkblegerne (kalkstykker) via tipvogne kørt til brænding i kalkovnene. Den brændte kalk blev solgt som mørtel, som bruges til byggeri.

Ca. 1930. Harry Nielsen og besten Klaus på vej op mod ovnene med kalkblegerne. Fra kalkgravene gik der to tipvognsspor. Det ene gik op til kalkovnene, og det andet førte hen til brinken, hvor man deponerede »grasset« (flinteaffaldet).

Ca. 1930. På billedet ses i alt fem kalkovne. De fire er af typen potovne, og den længst til venstre er en kontinuerlig brændende ovn. Helt til venstre på billedet anes et nybyggeri af endnu en ovn.

Noget af kalkaffaldet fra brændingen blev vandet og tørret igen samt fyldt på sække. Denne kalk kaldes hydratkalk og bruges til at kalke huse med.

Arbejdet ved kalkovnene

Meningen med den endnu ikke færdigbyggede ovn var oprindeligt at brænde mursten. Der var ler i området tæt ved kalkværket, så Jens øjnede en chance for at udvide forretningen. Men tiden var ikke gunstig for byggeriet, og så vidt vides, blev der aldrig brændt tegl i den.

Senere skulle Jens have forsøgt sig med at brænde kalk i den. Men den brændte kalk var af så dårlig en kvalitet, at man opgav det. I halvtredserne kaldte man ovnen »vandtårnet«, selv om den heller ikke dengang blev brugt til vand.

Potovne blev ikke bygget efter ca. 1924, men de blev i stedet erstattet af de mindre energikrævende kontinuerligt brændende ovne.

Efterhånden blev de gamle ovne slidte, og en ny stor ringovn blev bygget. Hvornår vides ikke præcist, men nok sidst i 1930'erne.

Ved kalkovnene arbejdede fyrbøderne i to-holds skift, da der skulle være bemanding ved ovnene hele døgnet, mens der blev brændt kalk. Arbejderne ved ovnene havde oftest en klud for næsen, når de arbejdede med kalken. Den brændte kalk ætsede i både øjne og næse, og ofte fik de næseblod af de giftige dampe.

Man fyrede mest med træ og tørv i de gamle ovne. I ringovnen brugte man brunkul og lidt rigtig kul. Under 2. verdenskrig blev man nødt til at bruge tørv. Efter krigsårene købte man meget brunkul fra Sdr. Resen.

Niels P. Nielsen og »bette hak«

Niels P. Nielsen, som er med på begge billeder fra kalkgravene, kom engang til at slå hakken i sin fod. Han skreg da »bette hak, bette hak« og slog den med stor kraft ned i jorden, hvorved skaftet knækkede. Til slut sparkede han til hakken. Nu havde den fået sin »straf« for at ramme ham i foden. Han slap dog for at skulle erstatte skaftet!

Marius Stadsbjerg

Omkring 1925 fik Jens Nielsen radio. Radioen kørte på batteri. Marius Stadsbjerg, der var ansat som kusk/chauffør, kunne ikke forstå den nymodens teknik. »Det kan da ikke passe, at man her i Sevel Kalkværk kan høre, at de snakker helt ovre i København.« Ellers var Stadsbjerg skam snu nok. Han havde to store jyske heste og skulle hente træ til kalkværkets ovne fra Feldborg Statsskov, så for at udnytte hestene og tiden bedst muligt, spændte han to vogne efter hinanden og kørte således med »dobbelt læs« på én gang. Samme »dobbelt læs«-metode brugte han også, når det gjaldt om at køre flint væk fra kalkværket ud til veje og byggerier, samt når der skulle køres uhr ud til landmændene. Om vinteren var han på et tidspunkt ansat af kommunen til at rydde grusvejene for sne. Stadsbjerg lavede selv en simpel snepløj af nogle kraftige brædder. Denne blev så spændt fast til hestens seletøj.

Vejerhuset

I Vejerhuset havde Jens kontor. Til venstre for bygningen var der en brovægt, så man kunne afregne korrekt for det solgte kalk. I 1930'erne var der, i et rum inde i Vejerhuset, et lille elværk, bestående af en ben-

Vejerhuset (foto fra ca. 1959). Der er her ført elektricitet til kalkværket.

zindrevet generator. Denne generator forsynede de omkringliggende huse i »byen« Sevel Kalkværk med jævnstrøm. Som regel blev der tændt for generatoren kl. fire om eftermiddagen og slukket igen ved sengetid. Sengetid var i 1930'erne imellem klokken ti og elleve om aftenen. Kun de færreste havde radio, og det var før, fjernsynet blev opfundet.

Jens Møller Olesen

Jens Møller Olesen kørte med hest og tipvogn kalken op fra kalkgravene til kalkværket. Senere blev Jens Olesen ovnpasser/fyrbøder. Han arbejdede i Sevel Kalkværk fra 1934 til sin død i 1959. Familien boede i Familiehuset (se ill. side 118) fra 1934 til 1949, hvor de flyttede til Ål ved Vinderup. Herfra kørte Jens til kalkværket på sin motorcykel. En Harley Davidson med sidevogn, noget af et syn dengang, hvilket gjorde, at Jens Olesen fik en særlig status i de lokale drenges øjne.

Jens havde et bijob som fiskehandler. (Maja, datter af Jens og Mathilde, har fortalt følgende fra ca. 1945, hvor Maja var 8 år): Min far passede ovne om natten fra kl. fire til klokken tolv middag. For at skaffe

lidt ekstra til familien var han i fritiden også fiskehandler.

Efter middag kørte han på cykel med anhænger til Sjørup for at købe fisk. Han solgte derefter fiskene i Sjørup, og var der flere, solgte han dem undervejs hjem mod Sevel Kalkværk. Hvis der var fisk i overskud, når han nåede hjem, fik familien altid fisk til aftensmad. Nogle gange var der endda flere, end de kunne spise med det samme. Dem måtte Maja så gøre i stand. Det var ofte sild, og de blev syltet. Nok noget svarende til marinerede sild. Majas brødre havde ikke disse huslige pligter, hvilket irriterede hende grusomt. Majas mor, Mathilde, gik ud og vaskede for folk, hakkede roer m.m. for at skaffe tøj og mad nok til familien.

Majas oplevelser fra kalkværket

Maja husker Jens Nielsen som en rar mand. Hun mødte ham ofte og snakkede lidt med ham. Det kunne hænde, at hun fik en lille skilling af ham. Jens Møller Olesen brugte af tørvedyngen nær ovnene, når han var med til at passe og fyre op ved ovnene. Det havde Maja lagt mærke til, og engang, hvor de hjemme i Familiehu-

set manglede brænde, kørte hun uden den mindste bekymring trillebøren ned til tørvestakken og fyldte den med tørv. Her mødte hun Jens Nielsen, som sagde, at hun var en stor pige, der sådan kunne køre tørv hjem til sin mor. Denne gang faldt der dog ikke en skilling af! Hendes forældre var dog ikke glade for hendes tørvefangst, så herefter »stjal« hun ikke mere tørv fra tørvestakken.

»Pulse« Poul arbejdede også ved ovnene. Maja og hendes bror Martinus snakkede ofte med ham. Han stillede altid sin cykel ved Vejerhuset. Maja og Martinus måtte godt låne Pouls cykel, hvilket de gerne gjorde. Men det fik en ende, da deres far opdagede det. Han ville ikke have, at de brugte Pouls cykel. Det var rigtig træls, så for at straffe en eller anden smurte de tjære på saddelen på Pouls cykel! Der var vist ingen, der opdagede syn-

derne, eller også har de stille smilet lidt af drengestregerne. De frygtede konsekvenser udeblev nemlig! Det var måske i sig selv straf nok!

Erik Lyngesen

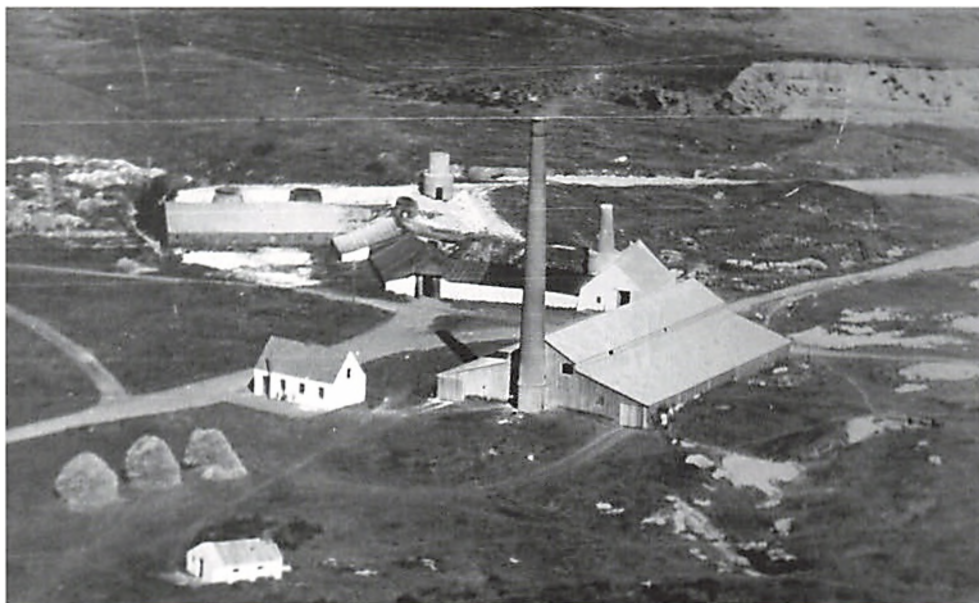
I 1947 sendte Alfred Nielsen bud efter Erik Lyngesen. Halvt spøgende spurgte Alfred, om han kunne slå lyng med en le. Det kunne Erik, så han fik bl.a. til opgave at slå masser af lyng. Lyngen brugtes til at isolere ovnene udvendigt for at beskytte kalkblegerne i ovnene imod frost, når de ikke var i drift. Ovnene stod stille bl.a. i julen.

Eriks arbejdsulykke i 1947

Erik jog en dag en greb igennem sin fod og gik syg hjemme i nogle dage. Senere kom han på sygehuset. I en periode fik familien ingen penge. Med tre sultne børn

Byen Sevel Kalkværk voksede langsomt op omkring kalkværket. Her set fra Korsengen, nordvest for byen, ca. 1960. Længst til venstre ses tydeligt slaggedyngerne og Familiehuset. Sidst i 1940'erne boede i Familiehuset: Erik Lyngesen med kone og tre børn, Jens Olesen med kone og fem børn (hvor den mindste pga. pladsmangel sov i en kommodeskuffe om natten) samt ungkarlen Alfred Baarslund. Alle familier arbejdede for udlejeren, Jens Nielsen, Sevel Kalkværk.

Luftfoto fra 1948. Sevel Kalkværk med kalkgravene i baggrunden og slaggerdynger til venstre. Bagved smedjen: Vejerbuset med bl.a. kontor. Med stor skorsten: Ringovnen med tilhørende lagerhal. Bag ringovnen: En kontinuerligt brændende ovn med lagerhal. Forrest: Smedjen (lille bus) og tre kornstakke. I forbindelse med den lange lagerhal skimtes tre potolme. Fritstående ovn bagerst blev kaldt Vandtårnet (oprindeligt bygget til at brænde tegl i).

og uden midler til at købe mad var det ikke nemt. Slagter Mikkelsen fra Herrup, der dengang kørte ud med sin kødvogn, kom også til Ely og Erik ved Sevel Kalkværk. De skulle ikke have noget kød denne gang, da de ingen penge havde. »Selvfølgelig skal I have kød«, havde slagteren sagt. Han gik ud igen og kom så tilbage med noget kød. »I kan altid betale senere engang, når I igen får penge.« Det var noget, der rørte ægteparret, at en, der ikke kendte dem, gav dem kredit! Senere fik de 75 kr. af kommunen om ugen til det mest nødvendige. Efter ulykken fik Erik 300 kr. i erstatning fra kalkværket. Denne erstatning skulle dog betales tilbage til kommunen, da de jo tidligere havde lagt ud!

Alfred Nielsen hentede Erik i hjemmet, da han hørte, at Erik var kommet hjem fra sygehuset. Han kunne da altid lave lidt!

Pumperne kørte i al slags vejr

I krigsårene 1940-1945 var Peder Jensen maskinpasser. Peder blev kaldt Hæk, fordi han kom fra en af Hækgårdene nær ved kalkværket. Heldigvis havde Peder mekanisk snilde, for pumperne drillede meget, og det var svært at få reservedele til dem, så det krævede en del arbejde at holde dem kørende. I 1948 havde Karl Kristiansen tjansen med at holde pumperne i gang. Han skulle tilse pumperne under et voldsomt uvejr og blev ramt af et lyn. Han blev slået bevidstløs og faldt omkuld.

Tiprøgnssporet fører hen til kalkovnene. (Foto fra 1956). Forrest til venstre skimtes vandtårnet. Bag dette: En kontinuerligt brændende ovn med lagerbal. Med stor skorsten: Ringovnen med tilhørende lagerbal. Til højre: Den østligste af de tre potovne.

Heldigvis faldt han ikke ned i en af kalkgravene, hvori han i værste fald kunne drukne. Han blev efter kort tid fundet af nogle kollegaer og bragt hjem. Så vidt vi des fik han ingen mæn af ulykken.

Sevel Kalkværk 1950-1958

Beretninger m.m. af tidligere medarbejdere fra Sevel Kalkværk:

»Hvide« Poul eller »Pulse« Poul

Poul Andersen arbejdede i mange år i Sevel Kalkværk. En del af hans arbejde ved ovnene bestod i at skovle hydratkalk i sække. Det var noget, der virkelig kunne støve, så Poul blev ofte helt hvid, deraf fik han tilnavnene »Hvide« Poul og »Pulse« Poul.

Poul havde en lille ejendom i Viftrup. Men han var nu ikke den store landmand. Engang havde han købt tre sække gødning, for nu skulle der gøres noget ved landbruget. »Nu skal det gi' eller ta'«, sagde han. Det gav dog ikke noget, for ifølge fortællingen fik han aldrig spredt gødningen ud. Poul havde to små islænderheste og kørte ofte stærkt med dem og med stiv vogn. På vej hjem fra kalkværket skulle han ofte ind og handle ved købmanden i Sevel Kalkværk, Christian Hindkjær. Poul købte og spiste gerne flødeboller hos købmanden og havde som regel god tid til at snakke. Det blev engang for meget for hestene, så de fandt selv hjem til gården i Viftrup med vognen, men uden kusk!

Poul var også hjælpsom. Da Henning

Christensen i 1950'erne flyttede til Sevel Kalkværk, hvor han havde fået arbejde, havde han og familien blot et lille simpelt træhus med, som de boede i. Henning lånte Pouls heste i forbindelse med, at han skulle grave kælder ud til sit nye hus.

Sevel Kalkværk anno 1952

Ejer, ansatte og deres arbejde

Jens Nielsen, kalkværksejer. Alfred Nielsen, bestyrer (søn af Jens Nielsen).

I selve kalkgravene arbejdede: Svend Larsen (Bjørnkærvej 8, boede i flintehus med 9 tdr. land dårlig jord), Peter Øster (Hasselholt, Vinderup), Henning Christensen

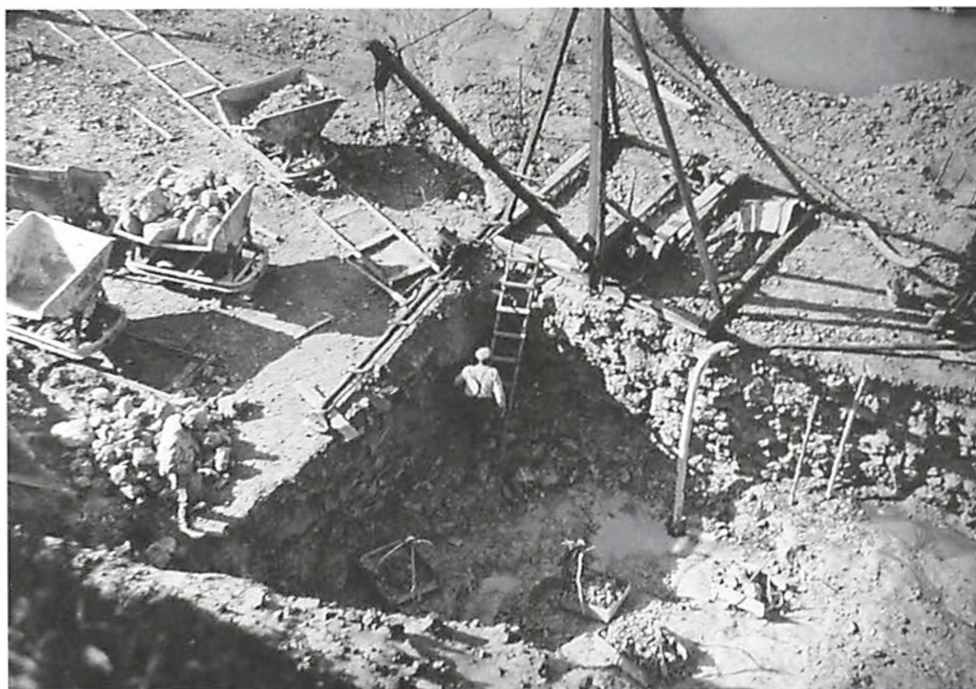
(Sevel Kalkværk [Bjergby] og Kristian Andersen.

Gravede uhr (overfladejord med kalk i): Marinus »Rundt« (stammede fra rakerslægten i Kisum ved Rønbjerg), Karl »Tørvekrog« og Jens Olsen (Hasselholt).

Passede spillet ved gravene: Peder Hæk Jensen (var også formand), afløstes nogle gange af Jens Olsen. Peder sprængte også enkelte gange flintlagene i stykker med dynamit for at få fat i kalken!

»Kjælle« Kristian kørte med hest og tipvogn.

Ved ovnene: Henning Vistisen arbejdede ved ringovnen. Erik Lyngesen arbejdede ved den store ovn (kontinuerligt

En af kalkgravene (foto fra 1956). Kasserne nede i graven blev fyldt med kalk eller flint og via et simpelt spil hejst op og læsset over i tipvognene. Da man gravede helt ned til ti meter under den normale jordoverflade, kom man ofte ned til grundvandet. Til højre ses pumpen, som sugede vandet op fra graven. Man havde endda lavet en kanal for at føre vandet væk fra området.

brændende ovn). Poul Andersen arbejdede ved de gamle potovne.

Kalkgravene

Med hakke og skovle gravede de blegerne og flinten op. Blegerne og flintestenene (flinteaffaldet kaldte de »gras«) kom i hver deres kasse og blev via spillet hejst op af graven. Der blev hele tiden pumpet vand op af kalkgravene, og det var nødvendigt med gummistøvler. En nat gik pumpen i stykker, og dagen efter var hele graven fyldt op med vand. Hvis blegerne skulle tages op af vand, fik arbejderne lidt mere i timen oveni den normale takst. Men hvis det regnede meget, og arbejdet måtte stoppes i længere tid, fik de ingen løn. I hvert fald ikke, hvis Jens Nielsen opdagede det! Under en sådan »vejrligsperiode« gik man ofte op til Henning Vistisen, som huserede ved ringovnen. Her var der varme og tørvejr. Henning var god til at fortælle historier, så det gav et hyggeligt afbræk i det hårde arbejde.

Flinten slider på gummistøvlerne

Der var meget flint blandt kalken i graven, og det gav et stort slid på arbejdernes gummistøvler. Da pengene var små, og man skulle regne med at investere i nye gummistøvler ca. hvert kvartal, tog man bussen til Holstebro og købte gummistøvler hos Fjeldsted. Her havde de nemlig 2. classes støvler til billige penge. Også hakkerne og skovlene blev slidt af flinten. Derfor kom smeden fra Herrup, Robert Frederiksen, efter behov og mindst én gang om ugen på arbejde i Sevel Kalkværk. Man havde endda en lille smedje ved kalkværket.

Tipvognen faldt ned i graven

Der var to tipvognsspor. Én, der gik op til kalkovnene, og én, der gik til brinken, hvor man deponerede »grasset« (flinteaffaldet).

»Kjælle« Kristian var hestepasser og tipvognsstyrer. Engang, da han var på vej op ad »grasbanen« til skrænten med et læs flinteaffald, gik seletøjet pludselig i stykker. Tipvognen begyndte langsomt, men sikkert at køre baglæns ned imod kalkgraven. Han råbte højt for at advare folkene i kalkgraven om faren. Heldigvis nåede de tre i kalkgraven at springe hen i et hjørne og slap således uskadt, da tipvognen kort tid efter dumpede ned i graven. Med spillet fik man hejst først selve tipvognskassen op og derefter hjulene.

Det hele var dog ikke kun hårdt arbejde!

Respekt for kalkværksejeren

Engang havde en af arbejderne sat en greb op på en skrænt og hængt en jakke på den for at lave sjov. Derved ville det på afstand se ud, som om at Jens Nielsen stod der og overvågede, om folkene i gravene nu også bestilte nok. Specielt Karl »Tørvekrog« havde respekt for Jens Nielsen, ja, han var faktisk ræd for ham. Så han knoklede løs med at fjerne overjord. »Hvorfor arbejder du så tovligt?« spurgte Henning. »Kan du ikke se, at Jens Nielsen står deroppe på brinken og kigger på os?« svarede Karl. De andre holdt masken, og der gik over en time, inden Karl opdagede, at det ikke var Jens Nielsen, der stod og kiggede på. (Karl havde problemer med synet og måtte sidst i halvtredserne helt stoppe med at arbejde i kalkværket).

Spil, bomme og tipvogne (foto fra 1958). Spillet blev drevet af en elmotor, som via en gammel gearkasse fra en bil kunne hejse kasserne med kalk og flint op fra gravene.

Kalk og lastbiler

Erik Lyngesen havde i 1950'erne jobbet med at passe vægten og læsse den brændte kalk på lastbiler m.m. Han skulle oftest starte ved midnatstid. Evald Andersen og hans far, Laust Andersen, kørte med hver deres lastbil. De stillede blot lastbilerne ved kalkværket om aftenen. Når så Erik Lyngesen var færdig med at læsse dem med kalk, skulle han vække dem. Erik arbejdede på akkord, så han gik blot hjem i seng, når han var færdig med at læsse kalken og havde fået vækket chaufførerne. Gik det godt, var han færdig ved seks-syv tiden om morgenen. Nogle gange var der dog kun én lastbil, der skulle læsses.

En nat efter, at Erik havde fået læsset Evalds lastbil, og Evald var vækket, fik Erik tilbuddet om at tage med en tur til

Sunds. Erik var færdig med arbejdet og tog med på køreturen. Pludselig undervejs begyndte det at ryge omme fra ladet. Det var den brændte kalk, som udviklede megen varme. Evald holdt ind ved en å og begyndte straks at øse vand på kalken. Men det skulle gøres forsigtigt, for kom der for meget vand på, kunne kalken næsten eksplodere eller sætte bilen i brand. Læsket kalk kan opnå temperaturer på ca. 200 grader. De fik dog stoppet varmeudviklingen og kom hjem med bilen i god behold.

Kalken blev solgt så langt væk som til Skagen

Ofte havde teglværkerne rundt omkring selv lastbiler og chauffører til at hente den gode kalk fra Sevel Kalkværk. Flere mente, at kalken herfra var af en bedre kvali-

tet end kalken fra konkurrenten, Mønsted Kalkværk.

En vognmand kørte fisk fra Skagen til Esbjerg. På hjemvejen kørte han omkring Sevel Kalkværk og fik så læsset lastbilen med kalk. Erik Lyngesen havde jobbet med at læsse kalken på akkord, så det var jo dejligt, at chaufføren ville hjælpe ham med at læsse. Denne flinke chauffør fik altid serveret kaffe med boller hos familien Lyngesen, som så til gengæld ofte fik en portion fisk.

En anden chauffør, Jelsmark fra Struer, var ud af en fin familie. Han fik selvfølgelig kaffe hos kalkværksejeren Jens Nielsen. Denne chauffør hjalp ikke med at læsse kalken!

Arbejderne i Sevel Kalkværk ville ikke finde sig i alt

»Utugtig selvtægt«

Engang i 1950'erne var to af arbejderne fra Sevel Kalkværk indblandet i selvtægt, hvor en uskyldig mælkekuusk blev banket så grundigt, at han måtte en tur på sygehuset i Holstebro. Christian Johansen, der var ungarl, boede nær Sevel Kalkværk. Christian havde et lille husmandssted og var også mælkekuusk. Som så mange andre havde Christian også en husholder. Hun sov alene inde i stuen om natten. En tidlig kold vintermorgen, efter at Christian var færdig i stalden, skulle han som vanlig ud på sin mælkerute. Hans vanter lå inde i huset, så han blev nødt til at hente dem inde i den mørke stue, hvor husholderen lå og sov. Hun må åbenbart være vågnet ved, at Christian listede rundt inde i stuen. Christian skyndte sig ud med vanterne og tog ud på sin mælketur sammen

med sin bror, som ofte hjalp ham. Husholderen, der troede at Christian havde haft utrugtige hensigter med besøget i stuen, for over til en nabo og klagede over husbonden. Efter mælketuren gik Christian ud i stalden for at muge ud. Imens han gik og mugged, kom der tre mænd ind til ham for at give ham en lærestreg. Det gik dog over gevind, og Christian blev mishandlet så meget, at han bl.a. fik kraniebrud og kom på sygehuset i Holstebro.

Sagen fik et retsligt efterspil med 30 dages fængsel til to af mændene, mens den tredje slap for fængsel. To ud af de tre gerningsmænd arbejdede i kalkværket.

Der gik megen snak i området om den hårde behandling af den uskyldige mælkekuusk. Arbejderne i selve kalkværket mente ikke, at Christian havde fortjent tæskene og sagde til kalkværksejer Jens Nielsen: »Hvis du ikke fyrer de to, der var med til at banke Christian, så går alle vi andre hjem.« Jens Nielsen valgte at fyre de to.

Penge skal der til!

Ingen penge til lønudbetalingen

Sevel Kalkværk udbetalte altid lønnen om fredagen og selvfølgelig i kontanter. En fredag i 1955 blev der stor opstandelse i kalkværket. Det var lønningssdag, og en kuvert med ca. 1.000 kr. var blevet væk. Jens Nielsen sendte bud efter Erik Lyngesen, om han ved en fejl havde fået en kuvert sammen med nogle papirer. Det havde han ikke. En handelsrejsende, som samme dag havde været omkring kalkværket, blev hentet i Viborg. Han kunne måske have taget kuverten med pengene. Det havde han dog ikke. Tidligere havde

	Fre	Lør	Man	Tirs	Ons	Tors	Ialt	Vand time
Peder Jensen ^{nr. 20900}	8 3/4	4 1/4	8 3/4	8 3/4	4 3/4	8 3/4	44	
Henning Christensen ^{nr. 18294}	8 3/4	4 1/4	8 3/4	8 1/2	4 3/4	8 3/4	43 3/4	40
Peder Peter ^{nr. 18416}	8 3/4	4 1/4	8 3/4	8 3/4	4 3/4	8 3/4	44	42
Henry Christensen ^{nr. 18416}	8 3/4	4 1/4	8 3/4	8 3/4	4 3/4	8 3/4	44	42
Unge Carl Jensen ^{nr. 17996}	8 3/4	4 1/4	8 3/4	8 3/4	4 3/4	8 3/4	44	
Carl Jensen ^{nr. 17996}	8 3/4	4 1/4	8 3/4	8 3/4	4 3/4	8 3/4	44	

Fra Peder »Hæk« Jensens timebog fra 1957.

man på kalkværket nemlig haft en uheldig oplevelse med nogle skrothandlere. De havde købt noget gammelt jern. Men kort tid efter opdagede folkene i kalkværket, at en gammel pumpe var forsvundet, og den var ikke med i handelen. Så nogle af folkene kørte efter skrothandlerne og fik heldigvis fat i »den manglende pumpe«, inden den blev omsat til penge.

Kuerten med pengene til lønudbetalingen blev efter en grundig eftersøgning i kontoret fundet. Den var faldet ned bag en skuffe.

Man fik en god løn på Sevel Kalkværk

Ud fra »timebogen« kan man beregne timelønnen på kalkværket i 1957. Peder Jensen, der var formand i kalkgravene, fik 4,75 kr. i timen. De andre arbejdere fik 4,09 kr. i timen, dog med et tillæg på 10 øre i timen, når de arbejdede i vand i bunden af kalkgraven. En af de tidligere ansatte har fortalt, at man fik 1 kr. mere i timen på kalkværket, end man fik på Vif-

trup Savværk. Sidstnævnte var i halvtredserne en anden stor arbejdsplads nær Sevel Kalkværk.

Fritiden

Stampestrømmen og kalkværket som udflugtsmål

Når beboerne i Sevel Kalkværks »bydel« (blev senere omdøbt til Bjergby) fik gæster, skulle de næsten altid en tur ned og kigge til æ' strøm samt se lidt på kalkværket. Stampestrømmen udsprang (indtil 1960) som en kilde nær kalkindvindingsområdet og løb ud i Strubbergård Sø. Man fiskede også i Stampestrømmen, og vandet var så rent, at det kunne drikkes direkte af den lille sø, som var ved udspringet.

De unge gik også ture i det smukke landskab. Børnene legede omkring Strømmen, lavede vandmøller og skar også fløjter af nogle grene fra de træer, der voksede dernede. Børnene kunne også lide at lege nær de varme kalkovne, men det kun-

Stampestrømmen (ev' strøm) ses nede i slugten (foto fra 1960). Til højre i billedet skimtes kanalen, som blev brugt til at føre det oppumpede vand væk.

ne være farligt. Det spekulerede de ikke på dengang. Det var nok mest for at undgå ulykker, at Jens Nielsen med sin stok ofte jagede ungerne væk, når han var på en af sine mange inspektionsture rundt i kalkværket. Også områdets unge yndede at færdes omkring de varme kalkovne. Jens Nielsen blev også kaldet »agenten«, måske fordi han gik med stok og ofte rejste rundt på forretningsrejser. Jens virkede som en myndig person, og nogle af børnene samt enkelte af de voksne var direkte bange for ham.

Medarbejder-frynsegoder

Der blev nogle gange holdt juletræsfest for børnene i Familiehuset. Kalkværkets bestyrer, Alfred Nielsen, var klædt ud som

julemand og delte goder ud til børnene. En af børnene kunne ikke genkende Alfred og blev så bange for julemanden, at hun begyndte at græde. Til fastelavn gik børnene rundt og raslede, og oftest fik de mere hos familien Jens Nielsen end hos de andre familier i området. Tilsvarende »goder« gjorde sig gældende for konfirmanderne ved Sevel Kalkværk.

Kalkværket inviterede medarbejderne på udflugt til Dollerup Bakker i 1950. Udflugten foregik i bus, og alt var betalt af kalkværket. Medarbejderne og deres hustruer fik både mad og drikke. Frokosten blev nydt i de smukke bakker. Senere fik de middag på Restaurant Bækkelund. Menuen var medister og jordbægrød.

Udflugten til Dollerup Bakker 1950. Fra venstre: Mathilde Olsen, Alfred Nielsen, Ely Lyngesen og August Poulsen.

Sevel Kalkværk 1959-1961

Kalkværket brugte store mængder brunkul

I halvtredserne var de store brunkulsbrydninger i bl.a. Ørnhøj og Abildå godt i gang. Brunkul var god og billig brændsel. Derfor brugte Sevel Kalkværk brunkul

bl.a. i den store ringovn. Efterhånden havde man lært at styre brændingen af kalk i den, så kvaliteten var i orden. Sevel Kalkværk fik leveret meget brunkul af brunkulsentreprenøren Winther Christensen, som tilsyneladende ikke manglede penge. Der gik lang tid, hvor der ingen regning kom på kullene. Winther Christensen havde åbenbart i længere tid samlet beløbene på leveringerne sammen. I efteråret 1959 troppede han op på kalkværket og præsenterede den nu aldrende Jens Nielsen og sønnen Alfred for en regning på 165.000 kr. Dette resulterede åbenbart i nogle forhandlinger, for 21. december 1959 skriver Holstebro Dagblad, at Sevel Kalkværk er solgt til brunkulsentreprenøren Winther Christensen.

Jens Nielsen døde allerede 16. december 1959, så en af hans sidste gerninger har været at underskrive salgspapirerne på Sevel Kalkværk.

Store gravemaskiner i sving for at blotlægge kalken (april 1960).

Kalkbrydningen moderniseres med den nye ejer

Efter Winther Christensens overtagelse af Sevel Kalkværk gik man væk fra de tidligere tiders arbejdskrævende produktionsmetoder. I stedet for brug af hakke, skovl m.m. indsattes store gravemaskiner for at fjerne overjord og fritlægge kalken. For at sænke vandstanden i kalklagene og undgå brugen af pumper tørlagde han det første stykke af Stampestrømmen i flere meters dybde. Herved tørlagde og ødelagde han den unikke kilde, hvorfra bækken udsprang.

Sevel Kalkværk lukkes

Det var Winther Christensens mening, at kalkproduktionen skulle intensiveres, og produktionen genoptages omkring marts

1960. Dette skete dog ikke. Der var problemer med afvandingen fra kalkværket via Stampestrømmen. Der var omkring 1955 anlagt et ørreddambrug lidt vest for kalkværket. Dette dambrug brugte Stampestrømmens vand og kunne risikere at få forurenet vand fra kalkværket pga. de store jordarbejder eller måske få for lidt vand pga. ændringen af vandstanden. Det blev til flere retssager angående retighederne til vandet, risiko for forurening m.m. Nogen egentlig afklaring kom der ikke. Dambrugeret fik nye ejere, der udvidede driften, hvorved en evt. forurening fra kalkværket ville kunne gøre endnu større skade og blive en bekostelig affære.

Kalkpriserne var stagnerende, måske endda faldende på dette tidspunkt. Resultatet blev, at der aldrig kom gang i

Ruiner af solide potovne ses tydeligt (april 2009).

Rustne tipvogne og en forfalden bygning med en solid og delvis intakt ringovn (april 2009).

kalkproduktionen med Winther Christensen som ejer. Rygterne gik på egnen, at A/S De Jydske Kalkværker havde betalt Winther Christensen 100.000 kr. for at stoppe kalkindvindingen, og dermed fik de stoppet en konkurrent på kalkmarkedet. En lokal beboer spurgte engang Winther Christensen, om rygterne talte sandt. »Folk siger så meget«, havde han svaret!

Området omkring Sevel Kalkværk 2009

Kalkovnene forfalder

Siden Sevel Kalkværk stoppede i 1960, er de gamle ovne efterhånden blevet til ruiner. Hvis man ikke gør noget, vil ruinerne langsomt forfalde endnu mere. Tidligere har man talt om evt. at skabe et kalk-

værksmuseum i Bjergby. Hvis det skal gennemføres, er det på høje tid at påbegynde dette store, krævende, men spændende arbejde.

Området omkring Stampestrømmen fredes

I 1989 rejste Danmarks Naturfredningsforening en fredningssag på områderne omkring Stampestrømmen med det formål at beskytte og forbedre de landskabelige værdier syd for Stubbergård Sø samt for at få en renere og smukkere Stampestrøm ved, at dambrugsdriften ophører.

Naturklagenævnet kom med den endelige afgørelse i 2001. Resultatet blev, at i alt 107 ha. fredes, og at Stampestrømmens Dambrug skal nedlægges og en del af Stampestrømmen genslynges. Dette er sket, og det tidligere Ringkøbing Amt

har også foretaget naturpleje i området. Fredningen er ikke til hinder for, at der kan ske en reetablering af Stampestrømmen. Mange ældre, der kan huske, hvordan kilden oprindeligt sprang, har et stort ønske: at få den del af Stampestrømmen, der blev rørlagt i 1960, frilagt igen, og om muligt at selve kilden igen kan springe ud i en sø som tidligere og derved blive synlig i det smukke og kuperede område.

Kilder:

Nedenstående har alle bidraget med materiale, som på den ene eller anden måde er blevet brugt i Sevel Kalkværks historie:

Ely og Erik Lyngesen, Bjergby.
 Hans Pedersen, Bjergby.
 Hilmar Nielsen, Bjergby.
 Henning Christensen, Bjergby.
 Ove Vinstrup, Bjergby.
 Gunnar Hallum, Herrup.
 Tenna Kirkeby, Herrup.
 Jenny Olesen, Røjebæk.
 Valdemar Møgelbjerg, Vinderup.

Eva Irene Nyboe, Vinderup.
 Svend Larsen, Vinderup.
 Carlo Halkjær, Struer.
 Maja Jensen, Humlum.
 Karin Nygaard Johansen, Holstebro.
 Bent Lund Kristensen, Holstebro.
 Poul Erik Mosegaard, Holstebro.
 Per Vegger, Mønsted Kalkgruber.
 Ejner Hansen, Simmelkær.
 Harry Christensen, Ry.
 Jens Rostrup, København.
 Ove Mosegaard Nielsen, København.

Vinderup Egnshistoriske Arkiv.
 Skive Folkeblad.
 Holstebro Dagblad.
 Vinderup Avis.

En stor tak til alle, som har bidraget med billeder, beretninger og fortællinger. Det har mest været tidligere medarbejdere eller deres børn, men også mange andre har vist interesse og støtte i »min jagt« på billeder og beretninger. Uden disse bidrag havde det ikke været muligt at skrive denne artikel.

Arne Christensen, radiomekaniker.
 Født 1955 i Kjeldbjerg ved Skive.
 Engageret i Danmarks
 Naturfredningsforening.
 Interesseret i slægtsforskning og
 lokalhistorie.
 Vindelevgård 162, 7830 Vinderup.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser

BERETNING FOR ÅRET 2008

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har til formål at udbrede kendskabet til og øge interessen for amtets lokalhistorie i alle former. For at leve op til dette formål udgives »Hardsyssels Årbog«, og der arrangeres hvert år to møder skiftende steder i amtet, hvor lokalhistoriske emner er på programmet. Vore møder arrangeres oftest i samarbejde med Folkeuniversitetet og er tilgængelige for alle.

Styrelsen

Historisk Samfunds årsmøde med generalforsamling blev i året 2008 afholdt i Ejsing Forsamlingshus. På generalforsamlingen var der genvalg til styrelsen af Anna Marie Touborg Jensen, Gudum, og nyvalg af Ann Bodilsen, Holstebro, og Jens Peder Andersen, Videbæk, mens vi tog afsked med Bertel H. Jensen. Revisor Jens Olufsen blev genvalgt.

Styrelsen konstituerede sig således: Knud Jessen formand, Freddy Boysen næstformand, Poul Jørgen Madsen kasserer og Inge Lise Jensen sekretær. Ansvar for årbogen fik Jens Johannesen (redaktør), Freddy Boysen, Ann Bodilsen og Kurt Guldbæk, mens Bent Skaarup Pedersen og Kurt Guldbæk påtog sig afholdelse af møder. Ansvar for foreningens hjemmeside fik Kurt Guldbæk.

Styrelsen har i det forløbne år afholdt fire møder med planlægning af årbog og møder.

Møder

Af hensyn til vore mange medlemmer skal Historisk Samfunds mødeprogram dække det gamle Ringkøbing Amts kommuner. Vi prøver efter kommunalreformen at komme omkring i de tidligere 18 kommuner så godt som muligt. I 2008 afviklede vi vore møder i Ejsing i den gamle Vinderup kommune og på Skærgården ved Herning.

Vore møder er gratis tilgængelige for enhver, også for ikke-medlemmer. Alle er lige velkomne, men vi vil ikke undlade at sige til eventuelle ikke-medlemmer, at hvis man indmelder sig i Historisk Samfund, er man med til at sikre Historisk Samfunds arbejde fremover samtidig med, at man modtager foreningens årbog. Grundlaget for enhver forening er et så stort medlemstal som muligt, så alle opfordres til at hjælpe med at skaffe nye medlemmer.

Årsmødet 30. marts 2008 blev afholdt i Ejsing Forsamlingshus med ca. 125 deltagere. Efter generalforsamlingen fortalte Esben Graugaard medrivende og med utallige anekdoter om »Vesterlandets konge«, Christen de Linde, om slægten og dens mange besiddelser, fint illustreret af en stor mængde dias.

Storkøbmandens søn handlede videre selv. Han blev adlet af kongen for sine tjenester for fædrelandet, og fundet af det originale adelsbrev i de franske alper var

en af de mange spændende beretninger. Han og hans slægtninge kan sættes i forbindelse med godser som Stenumgård, Handbjerg Hovgård, Ausumgård, Lønborrgård, Møltrup og Nr. Vosborg, og efterkommere efter Christen de Lindes døtre omfatter bl.a. slægterne Jermiin, de Leth, de Friedenreich og de Lichtenberg.

Sommermødet 15. juni 2008 var henlagt til Familiehøjskolen Skærgaarden i Skærbæk ved Herning. Selv om stedet oprindeligt var et populært udflugtssted, kom der kun ca. 40 til dette sommermøde – om det var på grund af bygevejr eller den lidt for sene udsendelse af programmet, vides ikke, men de fremmødte gav udtryk for, at det var et spændende og godt program – og så var vi heldige med lidt opholdsvejr bagefter, så man kunne komme rundt ved søen og se det smukke landskab.

Først fortalte forstanderen på Familiehøjskolen, Torkild Mads Larsen, om baggrunden for højskolen som et tilbud til den enlige forsørger, der trods belastende forhold havde valgt at beholde sit barn. Et godt indlæg, som man fornemmede kunne have fyldt meget mere. KFUK's Sociale Arbejde, som stod bag initiativet til højskolen, havde allerede tidligere haft et samarbejde med Tekstilarbejdernes Fagforening om familielejre, og Bitten Damgaard fra tekstildynastiet i Herning har siden 1982 siddet som formand for bestyrelsen, så det førte alt sammen direkte over til dagens foredrag: »Spinlondrømme og splitbukser med lodden vrang«.

Tekstilbyen Herning blev i 2007 udnævnt som nationalt industriminde, og museumsinspektør Kristine Holm-Jensen fortalte om baggrunden, men også en del om de gode historier, der gemmer sig bag

denne udnævnelse. Så nu er deltagerne vidende om, hvordan prisen på silke til faldskærme kunne danne baggrund for spinlonkjoler, og hvorfor der var lodden vrang i de berømte splitbukser, som i sommerens løb kunne ses på udstillingen i Textilforum i Herning.

Den årlige udflugt er indtil videre stillet i bero. Der overvejes nye former for tilbud i form af kortere arrangementer med vægt på historisk indhold, adgang til steder, hvor man normalt ikke har mulighed for at komme og gerne med kyndige vejledere/omvisere, evt. som aftenekskursioner.

Et sådant tiltag var aftenmødet på Rindumgaard 11. september 2008. Godt 30 var mødt frem, og de fik en både informationsrig og underholdende oplevelse. Miljøchef Mikael Schultz, Miljøcenter Ringkøbing, gav en kort introduktion til den virksomhed, der i 2007 overtog bygningerne efter det tidligere statsamt. Han beskrev, hvad der foregår på stedet nu: Indsamling af data om miljøet i vand- og naturområderne, planlægning af tiltag, så der i 2015 kan leves op til de af EU fastsatte mål, og endelig udførelsen af de konkrete projekter. Der er ansat 58 mennesker, og det bliver ikke småpenge, der skal investeres i de kommende år.

Herefter tog tidligere amtmand Thomas Opstrup over, og han fortalte levende og fængslende om »Rindumgård, amtmænd og meget andet«. Der blev serveret facts om den administrative udvikling, spændende beskrivelser af den spisestue og havestue, forsamlingen sad i, krydret med anekdoter om de amtmænd og deres familier, der har beboet ejendommen, om deres selskabsliv og dagligdag. Der blev givet et godt indblik i, hvad titler betød i tidlige-

re tider, og hvordan nogen udnyttede det. At fortælleren selv har oplevet meget og sammen med familien har boet på det historiske sted, gjorde aftenen ekstra givtig. Efterfølgende læsning af Opstrups artikel i Hardsyssels Årbog 2007 vil nu få ekstra kulør.

Medlemmer

Ved medlemsoptællingen 1.1.2008 havde Historisk Samfund 1068 medlemmer. I 2008 fik vi 12 nye medlemmer, men også 92 udmeldinger. Dette skyldes hovedsagelig naturlig afgang pga. medlemmernes høje alder. Vi vil her byde de nye medlemmer velkommen. Desuden vil vi bede medlemmerne huske adresseforandring til kassereren, således at årbog og indbydelser ikke skal udeblive.

Økonomi

Regnskabet, som følger denne beretning, fortæller om foreningens økonomiske forhold. Her skal kun siges, at Historisk Samfund lever af medlemmernes årskontingent, som vi altid har søgt at holde så lavt som muligt. I 2008 vedtoges det dog på grund af portostigninger at ændre det til 160 kr. Vi vil gerne takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 2007, hvilket også gælder tilskud fra kommuner og lokale pengeinstitutter.

Lokalhistorisk samarbejde

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt er medlem af Dansk Lokalhistorisk Forening (DLF), der er en paraplyorganisation for lokalhistoriske foreninger. Denne forening stiller lokalhistoriske konsulenter til rådighed for dem, der arbejder med lokalhistorie. Har du brug for rådgivning i forbindelse med en udgivelse, kan du

altid rette henvendelse til den lokalhistoriske konsulent, arkivar Peter Korsgaard, Stillidsvej 27, 4300 Holbæk.

DEN NYE ÅRBOG 2009

er nr. 102 i årbogsrækken og foreligger hermed som 2. række, bind 43. Har du kendskab til stof om lokaliteter og tildragelser i det gamle Ringkøbing Amt, gerne fra nyere tid, er du meget velkommen til at kontakte redaktionen. Adressen er: Jens Johannesen, Birkevej 11, 7830 Vinderup, tlf. 97441393, eller mail til: jjoh@post10.tele.dk. Forfattere, der får deres artikel optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

»Hardsyssels Årbog«

Af de ældre årgange kan følgende købes, så længe lager haves (til prisen kommer forsendelsesomkostningerne):

Årgang	Medlemspris	Ikke-medlemmer
1920-1930	30 kr.	50 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1992	60 kr.	125 kr.
1993-1996	90 kr.	140 kr.
1997-2006	125 kr.	160 kr.
2007	150 kr.	170 kr.

ANDRE BØGER

Fæster og husbonde i Hammerum Herred, medlemspris: 12 kr. (ikke medlemmer: 25 kr.).

Herredssegel og kommunale våbener i Ringkøbing Amt, medlemspris: 12 kr. (ikke medlemmer: 25 kr.).

Ringkøbing Amt – geologi og landskab, medlemspris: 50 kr. (ikke medlemmer 80 kr.).

Hærvej og bedevej i Hardsyssel, medlemspris: 87 kr. (ikke medlemmer: 125 kr.).

Kirkeskibe i Ringkøbing Amt, medlemspris: 40 kr. (ikke medlemmer: 98 kr.).

Register til Hardsyssels Årbog 1907-1966, medlemspris: 48 kr. (ikke medlemmer: 80 kr.).

Register til Hardsyssels Årbog 1967-1986, medlemspris: 50 kr. (ikke medlemmer: 80 kr.).

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 160,00 kr., som opkræves via PBS.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til kassereren Jens Peter Andersen, Skråvejen 17, 6920 Videbæk, tlf. 97178107, eller via hjemmesiden:

www.historisksamfund.dk

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Udmeldelse kan ske ved henvendelse til kassereren.

Oversigt over tilskud til foreningens virksomhed

Tilskud fra kommuner 2008:

Herning kommune	4000 kr.
Ikast-Brande kommune	1500 kr.
Struer kommune	1000 kr.
Lemvig kommune	1000 kr.
Holstebro kommune	1000 kr.

Tilskud fra pengeinstitutter og andre:

Nykredit, Ringkøbing	500 kr.
Ringkjøbing Bank	2000 kr.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE pr. 1. april 2009

Knud Jessen

Stenaldervej 12, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 32 52 90

kjrn@privat.dk

Indvalgt 1998, formand fra 1998

Freddy Boysen

Julsgårdsvej 27, Tulstrup, 7430 Ikast

Tlf. 97 15 51 72

boysen.ikast@adr.dk

Indvalgt 1998, medlem af redaktions-

udvalget fra 2003, næstformand fra 2008

Jens Peter Andersen

Skråvejen 17, 6920 Videbæk

Tlf. 97 17 81 07

jpa@post8.tele.dk

Indvalgt 2008, kasserer fra 2009

Inge Lise Jensen

Herregårdsparken 3, 6. sal, 7400 Herning

Tlf. 97 22 05 97

inge.lise.jensen@mail.tele.dk

Indvalgt 2006, sekretær fra 2006

Jens Johannesen

Birkevej 11, 7830 Vinderup

Tlf. 97 44 13 93

jjoh@post10.tele.dk

Indvalgt 2007, redaktør fra 2007

Kurt Guldbæk

Hasselholtvej 4, 7830 Vinderup

Tlf. 97 44 36 01 / 51 28 85 54

kurt@arkiver-vinderup.dk

Indvalgt 2006, medlem af redaktions-

udvalget, mødearrangør og webmaster

fra 2006

Anna Marie Touborg Jensen,
Klostermøllevej 4, Gudum, 7620 Lemvig
Tlf. 97 86 30 03
anna.marie.touborg@rr.rm.dk
Indvalgt 1999, mødearrangør fra 2009

Bent Skaarup Pedersen
Fælledmosen 1, Stauning, 6900 Skjern
Tlf. 97 36 94 01
beskpe@hotmail.com
Indvalgt 2004, mødearrangør fra 2004

Ann Bodilsen
Søparken 34, Mejrup, 7500 Holstebro
Tlf. 20 64 42 18
ann.bodilsen@holstebro-museum.dk,
ann.bodilsen@mail.dk – Indvalgt 2008,
medlem af redaktionsudvalget fra 2008

FORENINGENS HJEMMESIDE

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har en hjemmeside på adressen www.historisksamfund.dk. Her kan du bl.a. orientere dig om foreningen, dens styrelse, kommende arrangementer (med kortudsnit over stedet) samt beretningerne efter 1994. Ligeledes er der en liste over alle foredrag og foredragsholdere siden starten i 1907.

På hjemmesiden kan du endvidere læse alle Hardsyssels årbøger fra den første i 1907 – bortset fra de 10 sidste årgange. Indgangen til disse artikler er et søgbart register, hvor der kan søges på titel, forfatter eller de stikord, der i tidens løb har været bragt bagest i årbogen.

Regnskab for 2008

	2008	2007
Indtægter:		
Kontingentindtægter vedr. tidligere år	5.900,00	3.190,00
Kontingentindtægter vedr. indeværende år	148.127,73	143.510,00
Tilskud fra offentlige myndigheder	8.500,00	2.500,00
Tilskud fra pengeinstitutter	2.500,00	4.000,00
Salg af årbøger	12.172,00	18.967,79
Renteindtægter	3.856,56	1.434,59
Jubilæumsgaver		4.500,00
Indtægter i alt	181.056,29	178.102,38
Udgifter:		
Udgifter vedr. årbøger	113.805,25	116.058,75
Udgifter ved arrangementer	27.180,91	17.855,43
Porto og fragt	1.169,65	12.265,07
Kontorartikler	688,45	659,65
Øvrige administrationsudgifter	36.435,61	35.625,66
Kontingentudgifter	2.500,00	2.500,00
Bestyrelsesudgifter	7.787,29	4.996,86
Udgifter vedr. jubilæum i 2007		55.031,65
Udgifter i alt	189.567,16	244.993,07
Periodens resultat	-8.510,87	-66.890,69
 Status pr. 31. december		
Aktiver:		
Ringkøbing Bank 76502139322	102.422,63	110.950,74
Vestjysk Bank 76014046700	2.289,55	2.232,31
Vestjysk Bank 76011428760	46,52	86,52
Aktiver i alt	104.758,70	113.269,57
Passiver:		
Egenkapital		
Saldo primo	113.269,57	180.160,26
Periodens resultat	-8.510,87	-66.890,69
Passiver i alt	104.758,70	113.269,57

Ringkøbing, den 22.02.2009
Poul Jørgen Madsen
 Kasserer

Regnskabet er revideret 12.03.2009
Mogens Elmings Jens Olufsen
 Revisorer

Lokalarkiverne i Region Midt-vest

Efter kommunalreformen og amternes nedlæggelse findes Ringkøbing Amt ikke mere. Derfor har foreningen »Lokalarkiver i Ringkøbing Amt« taget navneforandring til »Lokalarkiverne i Region Midt-vest«. Foreningen dækker dog stadig primært det gamle Ringkøbing Amt, men er åben for alle lokalarkiver i den vestlige del af Region Midt.

Oplysninger om foreningen kan findes på hjemmesiden www.lokalarkiver-midvest.dk, hvor der også er mulighed for at finde frem til de lokalarkiver i dækningsområdet, som foreningen har kendskab til.

En oversigt over områdets lokalarkiver vil blive bragt her i Hardsyssel Årbog hvert andet år.

De enkelte arkiver

Listen over lokalarkiverne er opdelt efter storkommuner og derefter underopdelt efter arkivnavn

1. linie

LHA-nummeret (arkivets nummer) sammensat af kommunkødenummeret og et løbenummer

2.-4.(5.) linie

Arkivets navn og adresse

Tlf.: Arkivets telefonnummer

E-mail: Arkivets elektroniske postadresse

Website: Arkivets hjemmeside på internettet

Åbent: Åbningstid

Leder: Arkivlederens navn, herunder eventuelt adresse og telefonnummer

Kontaktperson: Arkivets kontaktperson, herunder eventuelt telefonnummer

Omr.: Arkivets arbejdsområde

HERNING KOMMUNE

685-03

Sdr. Felding Lokalhistoriske Arkiv

Nørregade 1, 7280 Sdr. Felding

E-mail: arkivsdrfelding@herning.dk

Website: www.lokalarkiver.dk/sdrfelding

Åbent: on. 15.30-17.30, undtaget skolernes ferie eller efter aftale

Virkeområde: Sdr. Felding sogn

Leder: Leif Jørgensen

Høgsvigvej 4

7280 Sdr. Felding

Tlf. 97 19 84 23

657-05

Ørre-Sinding Sognearkiv

Midtpunktet, Sinding, Skoletoften 7, Sinding

7400 Herning

Tlf. 96 28 79 41

E-mail: arkivorresinding@herning.dk

Website: <http://www.aadum.lokalarkiver.dk>

Åbent: ma. 17-19

Leder: Vilhelm Østergaard

Mølleparken 9

7480 Vildbjerg

Tlf. 97 13 11 17

657-04

Sunds Lokalhistoriske Arkiv

Rønneallé 2, 7451 Sunds

Tlf. 9713 79 94 (kun i åbningstiden)

E-mail: arkivsunds@herning.dk

Åbent: to. 19-21

Virkeområde: Sunds-,

Simmelkjær- og Ilskov sogne

Leder: Viggo Brusen

Søparken 8

7451 Sunds

Tlf. 97 14 11 71

657-02

Det lokalhistoriske Arkiv i Herning

Brændgårdvej 2

7400 Herning

Tlf. 96 26 36 74

E-mail: arkivherning@herning.dk

Website: www.herningbib.dk

Åbent: ma. og to. 15-19, fr. 12-15 el. efter aftale

Virkeområde: Herning Kommune

Leder: Doris Frederiksen

651-

Aaskov Lokalhistoriske Arkiv
»Alhuset«, Kastanieallé 27
6933 Kibæk

657-01

Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn
Højgade 2 C, Hammerum
7400 Herning
Tlf. 97 11 64 99
E-mail: arkivgjellerup@herning.dk
Åbent: to. 17-19. Fra 1.8 2009: to. 15-18
Virkeområde: Gjellerup sogn
Leder: Svend Eriksen
Toften 9, Hammerum
7400 Herning
Tlf. 97 11 90 13

685-02

Skarrild-Karstoft Museum og Lokalarkiv
»Kirkely«, Hovedgaden 40, Skarrild
6933 Kibæk
E-mail: arkivskarrild@herning.dk
Åbent: sø. 14-16 eller efter aftale
Leder: Susanne Vestergaard
Vardevej 62
7270 Stakroge
Tlf. 96 99 20 20

685-01

Kibæk Lokalhistoriske Arkiv
Alhuset, Kastanieallé 27
6933 Kibæk
E-mail: arkivkibaek@herning.com
Åbent: ti. 15-17, lukker i skolernes sommerferie
Virkeområde: Assing sogn
Leder: Ole Sandfeld
Tlf. 97 19 10 64

677-09

Ørnhøj Lokalhistoriske Arkiv
Søndermarksvej 2, 6973 Ørnhøj
Tlf. 97 38 60 26
E-mail: arkivornhoj@herning.dk
Åbent: 1. ti. i md. 18-20 efter aftale
Leder: Thorkild Munk
Søndertoften 1
6973 Ørnhøj
Tlf. 97 38 60 26

677-01

Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn
Kultur- og Idrætscenteret,
Vognstrupvej 11
7550 Sørvad
E-mail: arkivvinding@herning.dk

Åbent: ti. 15-17

Virkeområde: Vinding sogn
Leder: Ellen Jensen
Udsigten 7
7550 Sørvad
Tlf. 97 43 83 95

667-02

Lokalarkivet for Vildbjerg Sogn
Burgårdsvej 10,
7480 Vildbjerg
Tlf. 97 13 31 29
E-mail: arkivvildbjerg@herning.dk
Åbent: ma. 16-18, to. 15-17
Virkeområde: Vildbjerg sogn
Leder: Karl Gregersen
Tranevej 75
7480 Vildbjerg
Tlf. 97 13 13 29

677-

Nøvling Lokalhistoriske Arkiv
Burgårdsvej 10,
7480 Vildbjerg
Tlf. 97 13 70 83
E-mail: arkivvildbjerg@herning.dk
Åbent: ma. 14-15 efter aftale
Leder: Gothfred Jespersen
Herningvej 74, 7480 Vildbjerg
Tlf. 97 13 70 83

651-01

Aulum Haderup Lokalhistoriske Arkiv
Kulturhuset, Markedspladsen 1
7490 Aulum
Tlf. 97 47 16 00 - 97 47 27 56
E-mail: arkivaulumhaderup@herning.dk
Åbent: ma. og ti. 14-16, ma. og to. 14-18
eller efter aftale
Virkeområde: Aulum-Haderup gl. kommune
Leder: Helene Møller Jensen

677-08

Vind Lokalhistoriske Arkiv
Holstebrovej 20
7500 Holstebro
Tlf. 97 43 03 03
E-mail: arkivvind@herning.dk
Åbent: on. 14.30- 7.30
Virkeområde: Vind sogn
Leder: Jens Gammelvind
Enebærvej 102, Vind
7500 Holstebro
Tlf. 97 43 05 25

677-

Timring Lokalhistorisk Arkiv
 Burgårdsvej 10,
 7480 Vildbjerg
 Tlf. 97 13 31 29
 E-mail: arkivvildbjerg@herning.dk
 Åbent: 2.-4. to. 14-15.30
 Leder: Jakob Bergkvist Lillelund
 Birkmosevej 49, Timring
 7480 Vildbjerg
 Tlf. 97 13 21 72

HOLSTEBRO KOMMUNE

679-01

**Egnshistorisk Studieceter for Ulfborg-Vemb
 Kommune**
 Ulfborg Kirkebyvej 8
 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 49 14 07
 Åbent: ma. 10-12 efter aftale
 Leder: Birgith Sørensen

683-02

Lokalhistorisk Arkiv for Sevel Øster Sogn
 Mogenstrup Skole, Tingvej 37, Mogenstrup
 7800 Skive
 Åbent: Efter aftale med leder
 Leder: Johannes O. Hansen
 Åglimt 33, Mogenstrup
 7800 Skive
 Tlf. 97 54 41 16

679-

Lokalhistorisk Arkiv for Sdr. Nissum Sogn
 Kirkebyvej 11, Sdr. Nissum
 6990 Ulfborg
 Åbent: Efter aftale
 Leder: Solveig Knudsen
 Tlf. 97 49 53 20

683-01

Vinderup Egnshistoriske Arkiv
 Vinjes Torv 1
 7830 Vinderup
 Tlf. 97 44 29 98
 E-mail: mail@arkivet-vinderup.dk
 Website: www.arkivet-vinderup.dk
 Åbent: ma. 19-21, on. 14-16, fr. 10-16 efter aftale
 Virkeområde: Ejssing-, Handbjerg-, Ryde-, Sahl-
 og Sevel sogne
 Leder: Bodil Møller
 Pilevang 1, Sevel
 7830 Vinderup
 Tlf. 97 44 84 41

661-01

Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune
 Museumsvej 2, postboks 1240
 7500 Holstebro
 Tlf. 97 42 37 83
 E-mail: holstebro@lokalhistorisk-arkiv.dk
 Website: www.lokalhistorisk-arkiv.dk
 Åbent: ti.-on.-to. 12-16 eller efter aftale
 Leder: Jannie Würtz Sløk

IKAST-BRANDE KOMMUNE

653-

Lokalhistorisk Arkiv for Blåhøj
 7330 Brande
 Åbent: Efter aftale med Henning Sørensen
 Leder: Peter Frandsen
 Stakrogevej 31
 7330 Brande
 Tlf. 75 34 51 22

653-01

Lokalhistorisk Arkiv Brande
 Centerparken 2
 7330 Brande
 Tlf. 96 42 73 50
 Website: www.brandebib.dk/tilbyder/lokalhi.htm
 Åbent: ma. 14-18, ti. 10-18, on. 14.18, to. 10-18, fr.
 14-17, lø. 10-13. Fra 30/4-1/9: Lørdag lukket
 Leder: Martin Lindgaard-Leth

663-03

Isenvad Lokalhistoriske Arkiv
 Isenvad Skole, Bygaden 41
 7430 Ikast
 Website: www.ikast.bibnet.dk/vis_artikel.asp?titel=
 Lokalhistoriske_arkiver
 Åbent: Efter aftale med leder
 Leder: Jørgen Vingborg
 Bygaden 15, Isenvad
 7430 Ikast
 Tlf. 97 14 00 26

663-04

Engesvang Lokalhistoriske Arkiv
 Engesvang Skole, Gl. Kongevej 97
 7442 Engesvang
 Tlf. 99 60 50 12
 E-mail: frboy@ikast-brande.dk
 Website: http://www.engesvangarkiv.dk/
 Åbent: ti. 14-17 (1. ti. i md. 14-19) efter aftale.
 (Lukket i juli md.)
 Leder: Freddy Boysen
 Julsgårdsvej 27
 7430 Ikast
 Tlf. 97155172/23365694

663-01

Ikast Lokalhistoriske Arkiv
Ikast Bibliotek, Grønnegade 25
7430 Ikast
Tlf. 99 60 51 26
E-mail: sm@ikastbibliotek.dk
Website: www.ikast.bibnet.dk/vis_artikel.asp?titel=Lokalhistoriske_arkiver
Åbent: ma. 30-18, ti.+to. 10-18, on. 13-18, fr. 10-17, lø. 10-13
Leder: Søren Møller

663-02

Bording Lokalhistoriske Arkiv
Bording Skole, Solsortvej 10
7441 Bording
Website: www.ikast.bibnet.dk/vis_artikel.asp?titel=Lokalhistoriske_arkiver
Åbent: ma. 14-18, on. 10-13 og 15-18
Leder: Ny tiltræder aug.-sep.
Kontakt til Ikast Lokalhistoriske Arkiv
Tlf. 99 60 51 26

LEMVIG KOMMUNE

665-

Lokalhistorisk Arkiv for Lemvig Kommune
(paraplyorganisationen for de 14 arkiver i Lemvig Kommune)
Lemvig Bibliotek, Skolegade 3,
7620 Lemvig
Website: www.lemvigarkiv.dk
Virkeområde: Lemvig Kommune
Leder: Lone Krøgh
Lemvig Bibliotek, Skolegade 3
7620 Lemvig
Tlf. 96 63 15 00

665-07

Bonnet Lokalarkiv
Bonnetvej 4, Bonnet
7620 Lemvig
Virkeområde: Bonnet Stationsby
E-mail: post@bonnet-lokalarkiv.dk
Website: http://www.bonnet-lokalarkiv.dk/
Åbent: 1. ti. i måneden 19-21 eller efter aftale
Leder: Kirsten Didriksen
Bøgelundvej 2
7620 Lemvig
Tlf. 97 88 94 03

665-11

Klinkby og Omegns Lokalhistorisk Arkiv
c/o Knud Sværke, Sønderbyvej 30
7620 Lemvig

E-mail: klinkbyarkiv@gmail.com

Åbent: Hver onsdag 14-17
Virkeområde: Hygum-, Hove-, Tørring-, Heldum-, Vandborg- og Ferring sogne
Leder: Ib Noe
Thyborønvej 5
7620 Lemvig
Tlf. 97 83 65 43

665-02

Gudum Sognearkiv
Toftevej 19 B, Gudum
7620 Lemvig
Tlf. 97 86 34 08
E-mail: gudumsognearkiv@skylinemail.dk
Åbent: on. 15-17 eller efter aftale
Virkeområde: Gudum Sogn
Leder: Mariane Thøstesen, tlf. 97863235, og
Bent Nielsen, tlf. 97893126

665-08

Dybe-Ramme Lokalarkiv
Algade 36, Ramme
7620 Lemvig
Åbent: ti. 14-16 (ikke i sommerferien)
Virkeområde: Dybe og Ramme sogne
Leder: Jørgen Sønderby Christensen
Pindsmarkvej 8, Ramme
7620 Lemvig
Tlf. 97 88 92 18

665-10

Fjaltring-Trans Lokalarkiv
Fjaltring Friskole, Vester møllevej 11
7620 Lemvig
E-mail: svenderikolsen@mail.tele.dk
Åbent: Første ma. i hver måned fra 16-17, on. i lige uger fra 9.30-11.30 eller efter aftale
Virkeområde: Fjaltring og Trans sogne
Leder: Svend Erik Olsen
Lisbyvej 5
7620 Lemvig
Tlf. 97 88 71 09

665-12

Nees Lokalarkiv
Neesvej 11, Nees
7570 Vemb
Tlf. 97 88 40 61
E-mail: nees-skalstrup-lokalarkiv@live.dk
Åbent: Første to. i hver måned 14-17
samt efter aftale
Virkeområde: Nees sogn og Nissum Fjord
Leder: Karl Pedersen
Karl Bjerres Vej 5
7620 Lemvig
Tlf. 97 88 40 61

665-04

Møborg Lokalhistorisk Arkiv
v/ Max Nielsen, Møborgkirkevej 88
7660 Bækmarksbro
Tlf. 97 88 15 93

E-mail: post@moeborg-lokalarkiv.dk
Website: www.moeborg-lokalarkiv.dk
Åbent: ma. 19.30-22, on. formiddag efter aftale.

Virkeområde: Møborg Sogn
Leder: Max Nielsen
Møborgkirkevej 88
7660 Bækmarksbro
Tlf. 97 88 15 93

665-05

Flynder Sognearkiv
Brogade 67B
7660 Bækmarksbro
Åbent on. 19-21.30 (lukket i skolernes sommerferie)
eller efter aftale

Virkeområde: Flynder sogn
Leder: Rita Andersen
Pindstrupvej 24
7620 Lemvig
Tlf. 97 88 15 45

665-01

Lemvigegnens Lokalhistoriske Arkiv
Lemvig Bibliotek, Skolegade 3
7620 Lemvig
Tlf. 96 63 15 00/96 63 15 11
E-mail: dorte.svendsen@lemvig.dk
Website: http://www.lemvigbibliotek.dk/forside/lokalhistorisk_arkiv/lokalarkiver
Åbent: ma. 14-18 og to. 10-14
Virkeområde: Lemvig by og Nr. Lem sogn
Leder: Dorte Svendsen
Tlf. 96 63 15 00

665-03

Lomborg-Rom Lokalhistorisk Arkiv
Lomborgvej 84
7620 Lemvig
Åbent: to. 19-21 i vinterhalvåret eller efter aftale
Virkeområde: Lomborg- og Rom sogne
Leder: Lina Madsen
Ringgade 43B, Lomborg
7620 Lemvig
Tlf. 97 88 95 02

665-09

Fabjerg Lokalhistorisk Arkiv
Solstrålen, Fabjergstad 34
7620 Lemvig
Åbent: ma. 14-16 (lukket 1. maj-1. aug.)
eller efter aftale

Virkeområde: Fabjerg sogn
Leder: Krista Lauritsen
Fabjergstad 43, Fabjerg
7620 Lemvig
Tlf. 97 89 30 52

665-06

Bøvling Sognehistorisk Forening og Arkiv
Bøvling Skole, Tangsøgade 70
7650 Bøvlingbjerg
Tlf. 97 88 50 98
E-mail: gran-krog@mail.tele.dk
Åbent: 1. ti. i md. 14-17, undt. juni, juli og august
efter aftale tlf. 97 88 50 98 el. 97 88 51 40
Virkeområde: Bøvling Sogn
Leder: Willy Gransgaard
Fuglebakken 7
7650 Bøvlingbjerg
Tlf. 97 88 50 98

665-13

Nørre Nissum Lokalarkiv
Nr. Nissum Skole, Skolevænget 11
7620 Lemvig
Tlf. 97 89 10 09
E-mail: sejbjerg35@mvb.net
Åbent: 1. on. i md. 14-16 eller efter aftale
Virkeområde: Nørre Nissum sogn
Leder: Jørgen Kjær Nielsen
Sejbjerg 35, Nr. Nissum
7620 Lemvig
Tlf. 97 89 10 09/21 27 28 35

673-01

Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre
Harboøre Centeret, Lemvigvej 9 A
7673 Harboøre
Tlf. 97 83 46 56
E-mail: post@harbooerelokalarkiv.dk
Website: www.harbooerelokalarkiv.dk/
Åbent: to. 16 -20
Virkeområde: Thyborøn, Harboøre og Engbjerg.
Leder: Dorthe Søborg Skriver
Harboøre Centeret, Lemvigvej 9 A
7673 Harboøre
Tlf. 97 83 46 56

RINGKØBING-SKJERN KOMMUNE

667-

Hover Lokalhistoriske Arkiv
Hovervej 105, Hover
6971 Spjald
Åbent: Efter aftale med leder

Leder: Andreas Kjeldgaard Stampe
 Hovervej 85
 6971 Spjald
 Tlf. 97 34 80 22/97 34 81 81

Velling Sognearkiv
 Præstegårdsmarken 2, kælderen
 6950 Ringkøbing
 Åbent: ti. 16.20-18.00
Leder: Jens Agerskov
 Velling Kirkeby 129, Velling
 6950 Ringkøbing
 Tlf. 29 24 31 08

681-
Grønbjerg Lokalhistoriske Arkiv
 Grønbjerg Skole, Skolevænget 1, Grønbjerg
 6971 Spjald
Website:
www.groenbjerg.dk/foreninger/lokalarkiv.htm
 Åbent: Efter aftale med leder

667-01
Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv
 Ringkøbing Bibliotek, Ved Fjorden 6
 6950 Ringkøbing
 Tlf. 97 32 07 15
Website: www.rksk.dk/Ringkøbing-Lokalhistoriske-Arkiv-3228.aspx
 Åbent: ma. 13-20, ti.-on. 10-18, to. 13-20, fr. 10-18
 efter aftale
Leder: Else Ramskov Andersen

667-03
Lem Lokalhistoriske Arkiv
 H.S. Hansensvej 8
 6940 Lem St.
 Tlf. 97 34 12 89
 Åbent: 1. on. i måneden 14.30-16.30
Leder: Kurt Ganer-Tolsø
 Smeden Hus,
 6940 Lem St., 1. sal

669-02
Stauning Lokalhistoriske Arkiv
 Kirkebyvej 65, Stauning
 6900 Skjern
 Tlf. 97 36 94 01
 Åbent: 1. man i måneden 19-20
Leder: H. P. Christensen
 Kirkebyvej 93, Stauning
 6900 Skjern
 Tlf. 97 36 92 09

669-01
Skjern-Egvad Lokalhistoriske Arkiv
 Tværgade 2, postboks 46
 6900 Skjern
 Tlf. 97 35 26 44
E-mail: museum@riskmus.dk
Website: www.skjern-egvad-museum.dk
 Åbent: ma.-to. 12-16, fr. 12-14
Leder: Torben Egebjerg

667-
Vedersø Lokalhistoriske Arkiv
 Vesterhavsvej, Vedersø
 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 33 17 88
Website: <http://www.vedersoenet.dk/Museum.html>
 Åbent: Efter aftale med leder
Leder: Knud Tarpgaard
 Bakvej 1, Vedersø
 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 33 17 88

681-
Brejning Lokalhistoriske Arkiv
 Skolegade 12
 6971 Spjald
 Tlf. 97 38 14 55
 Åbent: 2. on. i md. 19-21, 4. on. i md. 14-16
Leder: Johannes J. Lund
 Lindevej 16
 6971 Spjald
 Tlf. 97 38 14 55

669-
Faster Sognearkiv
 Aktivitetshuset, Birkevænget 33, Astrup
 6900 Skjern
 Tlf. 97 36 42 37
E-mail: poul_holm@post.tele.dk
Website: <http://www.faster-astrup.dk/index.php?id=72>
 Åbent: 1. ma. i hv. md. 14-16 undt. juli
 Virkeområde: Faster sogn
Leder: Johannes Aagaard
 Birkevænget 21, Astrup
 6900 Skjern
 Tlf. 97 36 42 37

669-
Dejbjerg Lokalhistoriske Arkiv
 Dejbjerglund Efterskole, Uglbjergvej 10, Dejbjerg
 6900 Skjern
 Åbent: 1. to i md. 19-21. Ikke i juli
Leder: Søren Sand Nielsen
 Gribsvej 3, Dejbjerg
 6900 Skjern
 Tlf. 97 34 29 40

Ølstrup Lokalhistoriske Arkiv

Ølstrupvej 47, Ølstrup
6950 Ringkøbing
Tlf. 97 34 62 60
Åbent: Efter aftale
Leder: Bjarne Sørensen
Ølstrupvej 47, Ølstrup
6950 Ringkøbing
Tlf. 97 34 62 60

Torsted Lokalhistoriske Arkiv

Kaesvej 5, Torsted
6990 Ullborg
Tlf. 97 49 26 92
Åbent: Efter aftale
Leder: Leif Denbæk
Kaesvej 5, Torsted
6990 Ullborg
Tlf. 97 49 26 92

Tim Lokalhistoriske Arkiv

Stationsvej 6
6980 Tim
Tlf. 97 33 30 02
Åbent: Efter aftale
Leder: Peder Svendsen
Stationsvej 6
6980 Tim
Tlf. 97 33 30 02

Stadil Lokalhistoriske Arkiv

Skelmosevej 77, Stadil
6980 Tim
Tlf. 97 33 11 49
Åbent: Efter aftale
Virkeområde: Stadil sogn
Leder: Kirsten Olesen
Nybovej 7, Stadil
6980 Tim
Tlf. 97 33 11 49

No Lokalhistoriske Arkiv

Lybækvej 12, No
6950 Ringkøbing
Tlf. 97 33 00 56
Åbent: 1. ma. i md. kl. 16-18 eller efter aftale
Virkeområde: No og omegn
Leder: Anders Bonde
Lybækvej 18, No
6950 Ringkøbing
Tlf. 97 33 00 56

Videbækegnens Lokalhistoriske Arkiv

Gl.Kongevej 33
6920 Videbæk
Tlf. 97 33 38 78

E-mail: lokalhistorien@mail.dk

Åbent: ma. 14-16 eller efter aftale med leder
Leder: Jens Fjord
Nygade 44
6920 Videbæk
Tlf. 97171768 (arb. 97171299)

681-04

Troldhede og Omegns Lokalhistoriske Arkiv

Dalgasgade 45, Troldhede
6920 Videbæk
Åbent: 1. ma. i md. 19-20, øvr. ma. 16.30-17.30
efter aftale
Leder: Kaj Lauridsen
Tlf. 97 19 41 56

655-02

Aadum Sogns Arkiv

Bindsbølvej 5, Aadum
6880 Tarm
Tlf. 97 37 62 87
E-mail: aadum@oekovin.dk
Åbent: on. 20-22 efter aftale
Leder: Jens Lindby
Odderupvej 10, Aadum
6880 Tarm
Tlf. 97 37 62 87

667-

Sdr. Lem Lokalhistoriske Samling

Adelvej 30 A, Højmark
6940 Lem St.
Tlf. 97 34 30 20
Åbent: Efter aftale med leder
Leder: Jens Degnbøl
Korsvad 1, Højmark
6940 Lem St.
Tlf. 97 34 30 20

Hee Lokalhistoriske Arkiv

Holstebrovej 81, Hee
6950 Ringkøbing
Tlf. 97 33 52 06
E-mail: thermu@os.dk
Website: <http://www.6950.dk/j-c-christensen/indekslha.html>
Åbent: Efter aftale
Virkeområde: Hee og omegn
Leder: Ernst Munk
Hovervej 47, Hee
6950 Ringkøbing
Tlf. 97 33 52 06

- Brønndorff, Christen, oberstløjtnant: 26
 Brønndorff, Vilhelmine de: 26, 28
 Bugge, P. A.: 30
 Burså len: 9
 Byflingh: 6
 Bøvling fæstning: 7
 Bøde: 98
 Børglum kloster: 9
 Bøvlingh: 6
 Bøvl: 6
 Bøvling birk: 15
 Bøvling Bjerg: 6
 Bøvling borg: 7
 Bøvling kirke: B6, B7, 6-8, 18, 26, 28,
 Bøvling len: 8, 15
 Bøvling slot: 8, 10, 14
 Bøvling: 6, 7, 9, 14
 Bøvlingbjerg: 6
 Bülow, Hans Henrik, ritmester: 27
 C. Christensen fra Hee, I.: 29
 C. Christensen, I., konseilspræsident, kultusminister: 62
 C. Christensen, J., sognefoged: 100
 C. Christensen, N., arkitekt: 75
 C. Jørgensen, J.: 30
 C. Petersen, H., lærer: 91
 C. W. J. Valeur, sagfører: 74
 Carl Holbeck, jernstøber: 69
 Carl Nielsen, komponist: 62
 Caroline Amalie: B86, B90, B91
 Casper Høde, veteran og rakker: 61
 Caspers mor, Kjælle: 59
 Caspersen, Chr., Gunderup, kærling: 56
 Castum Bøvlingæ: 7
 Cathrine Olssen, Mette, rakker: 60
 Chr. Christensen (Mads Kat), Mads: 49, 50
 Chr. Christensen Løvig, Jens, husmand: 101
 Chr. Fiilkjær i Felsborg: 95
 Chr. Nielsen Bang, Hans, bøbmand i Sahl: 100
 Chr. Nielsen, Niels: 104
 Chr. Pedersen, Jørgen, boelsmand: 95
 Chr. Schönau, Fr., herredsfoged: 44
 Chr. Skank, Peder, teglbrænder: 111
 Chr. Voldsgaard, Lars, bonde: 48
 Christen Brønndorff, oberstløjtnant: 26
 Christen Christensen, tjenestekarl: 98
 Christen Jacobsen, avlskarl: 101
 Christen Laursen: 95
 Christen Nielsen Kaaberholm: 98
 Christen Skeel, lensmand: 9
 Christen Skeel: 10
 Christensen (Mads Kat), Mads Chr.: 49, 50
 Christensen fra Hee, I. C.: 29
 Christensen Løvig, Jens Chr., husmand: 101
 Christensen, Christen, tjenestekarl: 98
 Christensen, Christian, skoledirektør, miljøminister, mini-
 ster for nordiske anliggender: 63
 Christensen, Henning, kalkværksarbejder: 121
 Christensen, I. C., konseilspræsident, kultusminister: 62
 Christensen, J. C., sognefoged: 100
 Christensen, Jacob, bonde: 39, 40
 Christensen, Jens Peter, husmand: 97
 Christensen, Jeppe, kalkværksarbejder: 107, 108
 Christensen, Lise: 107
 Christensen, N. C., arkitekt: 75
 Christensen, Ole, ejer af Rysensteen: 23
 Christensen, Winther, brunkulsentrepener: 127, 128, 129
 Christian Brix, Hans, smed i Vildbjerg: 97
 Christian Christensen, skoledirektør, miljøminister, mini-
 ster for nordiske anliggender: 63
 Christian Frederik Bille: 26
 Christian Frederik Juel-Rysensteen, lensbaron: 25-26, 28
 Christian Jensen, Niels, rakker: 59
 Christian Juel, oberst: 17
 Christian Juel-Rysensteen, baron: 18, 29
 Christian Juel: 5, 18
 Christian Kruse: 24
 Christian Larsen, Niels, skomager i Vildbjerg: 98
 Christian Mortensen, Anders, arbejder: 98
 Christian Nielsen, Niels: 96
 Christian Olsen, Jens, avlskarl: 98
 Christian Pedersen (Løvig), Niels, kalkværksarbejder: 110
 Christian Pedersen, Poul: 37-38, 39
 Christian Rahbek: 30
 Christian Sørensen, Anders, kalkværksarbejder: 112, 114
 Christian, Anders: 114
 Christiane Dorothea Mohrsen: 26, 28
 Christiane Marie Juel-Rysensteen, baronesse: 25, 28
 Christine Juel-Rysensteen: 25, 28
 Christoph Sleimann: 30
 Claudiane, Mette, rakker: 61
 Conrad Vilhelm Adeler Brahesberg, baron: 26
 Corfitz Trolle, lensmand: 12
 Corfitz Ulfeldt, skamstøtte over: 14
 Daa, Valdemar, adelsmand og alkymist: 23
 Dalgas, Enrico Mylius: 74
 Dalgas, Enrico: 76
 Dalsgaard, Kr. P.: 30
 Deden, Kathrine Hedvig van: 26
 Degenboligen i Sir: B87
 Dejbjerg: 59
 Den skånske krig: 15
 Den Uafhængige Storloge for Kongeriget Danmark: 66
 Dorothea Mohrsen, Christiane: 26, 28
 Edsvoren ven: 66
 Eggers fra Amsterdam, Bartolomeus, billedhugger: 21
 Eisingkjær: 98
 Elias, biskop: 6
 Elisabeth Arensdorff, Marie: 28
 Elisabeth Juel-Rysensteen, Marie: 28
 Elisabeth von Arensdorff, Marie: 26
 Else Jensen, rakker: 60, 61
 Else Kruse Jørgenslatter: 23
 Emerentz Gyldenkrone-Rysensteen, Holger, baron: 22
 Emiel, Albert, kunstner: 73
 En bondekone: B39
 Enevold Iversen Juel, lensmand: 8
 Engelbrechts kone, Søren: 49
 Enrico Dalgas: 76
 Enrico Mylius Dalgas: 74
 Erik Gyldenkrone-Rysensteen: 5, 29
 Erik Holst, stiftfysikus, justitsråd: 68-69, 70
 Eriksen Rud til Møgelkær, Johan, lensmand: 10

- Erin Vendelbo Rahbek: 30
 Faber, Anna: 73
 Faber, Victor, Overmester og læge: 73
 Fasting, procurator: 100
 Fattighjælp: 103
 Fattighuset i Neder Feldborg: B103
 Fattiglemmer: 102
 Fattigvæsenet i Haderup: 102
 Feddersen, herredsfoged: 99
 Feddersen, justitsråd: 99
 Fejerskov: 59
 Fiilkjær i Felsborg, Chr.: 95
 Flemming, Karen: 9
 Folkemindesamler: 76
 Fond: 68
 Forretningsorden: 67
 Forskerprisen: 67
 Frederichsørt, fæstning: 13
 Fredericia, fæstning: 14
 Frederik Ahlefeldt: 14
 Frederik Bille, Christian: 26
 Frederik Gyldenløve, Ulrik: 15
 Frederik Juel til Villestrup: 24
 Frederik Juel-Rysensteen, Christian, lensbaron: 25-26, 28
 Frederik, Christian, prins: 87
 Frederikke, Charlotte: 87
 Frederiksdatter Urne, Kirsten: 17
 Frederiksen, Robert, smed i Herrup: 122
 Frits Hoffmeyer, logebroder: 72
 Fuldmagt: 96
 Fussingø: 9
 Futtrup Christensen, Ole: 30
 Fåremølle å: 7
 Fængsel på vand og brød: 102
 Fønns, Peter Severin: 43
 Gabestok: B33
 Gade, møllejer, Jens Jensen: 109
 Gammel Bøvling: 8
 Gammelgaard: 9
 Gehlert, Anna: 71
 Goltz, v. d., feltmarskallojntant: 16
 Gradetildelinger: 65
 Gram, Morten, birkedommer: 41
 Grand, Herdis: 79
 Gravsten, Christian Christensen: B63
 Gravsten, I. C. Christensen: B62,
 Gravsten, Jens Sønderup: B63
 Gravsten, Jens Vejmand: B62,
 Gravsten, Nies Ingvarsen Jensen: B61
 Gregers Daa, oberst: 23-25
 Gregersen, Vilhelm, præst: 85
 Grinderslev kirke: 9
 Grønning, An Mari: 61
 Guldrise: 75
 Gullestrup: 96
 Gyldenkrone-Rysensteen, Erik: 5, 29
 Gyldenkrone-Rysensteen, Holger Emerentz, baron: 22
 Gyldenløve, Ulrik Frederik: 15
 Gyldenstjerne, Preben, rigsråd, lensmand: 10
 H. C. Petersen: B91
 H.C.Andersen, forfatter: 23
 H.P. Hansen: 76
 Haahr, J. P.: 88
 Haderup Bageri: B101
 Haderup kirkebog: 95
 Haderup præstegård: 101
 Haderup Sogneråd: 103
 Haderup: 100
 Hald Hovedgaard: 25
 Halkjær, Christian: 114
 Hammeltofte: 9
 Hammer og ambolt: B75
 Hammerum Herredret: 97
 Hans Chr. Nielsen Bang, købmand i Sahl: 100
 Hans Christian Brix, smed i Vildbjerg: 97
 Hans Henrik Bülow, ritmester: 27
 Hans Jørgen Hansen: B86
 Hansen, H. P.: 48, 76
 Hansen, Hans Jørgen, lærer: 85-86, 88
 Harboøre birk: 15
 Hardsyssel: 59, 65, 67, 81
 Hardsysselstenen: B83
 Hartvig Juel, biskop: 8
 Hedvig van Deden, Kathrine: 26
 Hegnet: 9
 Hellesmed: 9
 Hem Sogn: 95
 Henriette Juel-Rysensteen: 25, 28
 Henrik Bülow, Hans, ritmester: 27
 Henrik Juel-Rysensteen, Otto, lensbaron: 25-26, 28
 Henrik Juel-Rysensteen, Ove, friherre og lensbaron: 19,
 21, 24-25, 27-28, 43
 Henrik Ruse, overinspektør og generalkvartermester,
 friherre, storkorsridder af Dannebrog: B13, 13, 15
 Henrik Ruse, portrætbuste: B21
 Henrik Rüse Juel-Rysensteen: 25, 28
 Henrik Stangebjerg, biskop: 8
 Henriksen, Karen, Lustrups kone: 49
 Herdis Grand: 79
 Herning fattiggård: 103
 Herpinggaard: 25, 29
 Herredets Politikasse: 100
 Herskabsdør: B22, 22
 Herskabspulpitur: B22, 22
 Hindkjær, Christian, købmand: 120
 Hinf Herred: 9
 Hing Herred: 9
 Hodde, Caspar, blikkenslager og kærling: 49
 Hode, Casper, veteran og rakker: 61
 Hospice Fonden: 68
 Hoffmeyer, Frits, logebroder: 72
 Holbeck, Carl, jernstøber: 69
 Holck, Iver, baron: 25
 Holger Emerentz Gyldenkrone-Rysensteen, baron: 22
 Holger Tønnesen Viffert, kongelig staldmester: 9
 Holst, Erik, stiftfysikus, justitsråd: 68-70
 Holstebro rådhus: B102
 Humanitære formål: 67
 Hus på Fejerskov Hele: B56
 Hvid til Glud, greve: 17
 Hæck Jensen, Peder, kalkværksarbejder: 121
 Høegh, Pedler A.: 29

- Højeste Væsen: 65
 I. C. Christensen, konseilspræsident, kultusminister: 29, 62
 Ida Amalie van Tantzau, komtesse: 25
 Ida Anna Rysensteen: 28
 Ida Lange: 10
 Ida Rantzau: 28
 Industriforeningens stiftelse, Holstebro: 72
 Industrihotellet i Lemvig: 79
 Ingvarsten Jensen, Niels, veteran og rakker: 60-61
 Iver Holck, baron: 25
 Iver Juel til Villestrup, rigsråd, lensmand: 10
 Iver Munk, biskop: 8
 Iversen Juel, Enevold, lensmand: 8
 Iversen Juel, Kjeld, lensmand: 8
 Iversen Juel, Palle, lensmand: 8
 Iversen, Niels Amstrup, gårdmand: 97
 J. C. Christensen, sognefoged: 100
 J. C. Jørgensen: 30
 J. Nielsen, bager i Vildbjerg: 96
 J. P. Jensen, købmand: 69
 Jacob Laursen: 95
 Jacob Nielsen, bager: 96, 97
 Jacob Nielsen: 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104
 Jacobsen, Christen, avlskarl: 101
 Jakob Klausen, slotsskriver: 11
 Janus Schouboe, sognepræst: 28
 Jeanne Marie Rūze: B16, 5, 16-17, 19, 23, 29
 Jeanne Marie Rūzes pavillon: 24
 Jenny Mosegaard, Karin: 112
 Jens Bekgaard Berg Jensen, tjenestekarl: 98
 Jens Chr. Christensen Løvig, husmand: 101
 Jens Christian Olsen, avlskarl: 98
 Jens Jensen, møller i Svendstrup: 100
 Jens Jørgensen Seerup, amtmand: 25
 Jens Kaas til Staruplund, lensmand: 8
 Jens Krøll Sivertsen af Pugdal, husmand: 96-98
 Jens Køl: 99
 Jens Mortensen Seefeld, befalingsmand, Bøffling: 8
 Jens Mortensen, lensmand: 8
 Jens Nielsen og Karin: B112
 Jens Nielsen, Laust: 95
 Jens Nielsen, vejmand (Jens Vejmand): 61
 Jens Peter Christensen, husmand: 97
 Jens Severin Sørensen, tidligere sognefoged: 97
 Jens Sønderup, socialminister, arbejdsminister, kirkeminister, landbrugsminister: 63
 Jens Sørensen, tjenestekarl: 100
 Jens Vejmands grav: 61
 Jensdatter, Birgitte: 95
 Jensdatter, Else: 40
 Jensen (Snæwel Krestjanne), Christiane: 50
 Jensen Gade, Jens, møllelejer: 109
 Jensen i Strande, Christen, selvejerbonde: 36
 Jensen Kolding, Peder, billedskærer: 19
 Jensen Mundbjerg, Niels: 109
 Jensen Quistgaard, Niels: 37
 Jensen, bødker i Lemvig: 79
 Jensen, Christen: 37
 Jensen, Else, rakker: 60, 61
 Jensen, J. P., købmand: 69
 Jensen, Jens Bekgaard Berg, tjenestekarl: 98
 Jensen, Jens, møller i Svendstrup: 100
 Jensen, Johanne: 110
 Jensen, Kr., arkitekt i Holstebro: 73
 Jensen, Mette, rakker: 59
 Jensen, Mogens, selvejer: 37
 Jensen, Mourits, bager i Vildbjerg: 100
 Jensen, Niels Bjødstrup: 57
 Jensen, Niels Christian, rakker: 59
 Jensens, Niels Ingvarsten, veteran og rakker: 60-61
 Jensen, Niels, fæster: 35, 36
 Jensen, Niels, kalkværksejer: 109
 Jensen, Niels, vejentrepreneur: 111
 Jensen, Peder Hæk, kalkværksarbejder: 121
 Jensen, Peder, kalkværksarbejder: 119
 Jensen, Søren, gæstgiver: 74
 Jeppe Aakjær, digter: 61, 62
 Jeppe Laursen: 95
 Jeppesen, Kiersten: 95
 Jepsen, Kristian, graver: 60
 Joachim Beck, kongelig rentemester: 9
 Joachimsdalere: 9
 Johan Eriksen Rud til Møgelkær, lensmand: 10
 Johan Ruse, præst: 13
 Johansen, Christian, mælkekusk: 124
 Jokum Bech til Gladsaxe, lensmand: 10
 Jokumsdatter, Sidsel Marie: 95
 Juel til Holmgaard, Malte, lensmand: 11
 Juel til Kjeldgaard og Nørre Vosborg, Lens, rigsråd, lensmand: 10
 Juel til Villestrup, Frederik: 24
 Juel til Villestrup, Iver, rigsråd, lensmand: 10
 Juel til Villestrup, Ove: 17
 Juel, Christian, oberst: 5, 17-18
 Juel, Enevold Iversen, lensmand: 8
 Juel, Kjeld Iversen, lensmand: 8
 Juel, Niels Kjeldsen, lensmand: 8, 9
 Juel, Palle Iversen, lensmand: 8
 Juel, Vincent, lensmand: 9
 Juel-Rysensteen, Anna Sophia: 28
 Juel-Rysensteen, baronesse: 25
 Juel-Rysensteen, Christian Frederik, lensbaron: 25-26, 28
 Juel-Rysensteen, Christian, baron: 18, 29
 Juel-Rysensteen, Christiane Marie, baronesse: 25, 28
 Juel-Rysensteen, Christine: 25, 28
 Juel-Rysensteen, Henriette: 25, 28
 Juel-Rysensteen, Henrik Rūze: 25, 28
 Juel-Rysensteen, Kirstine Susanne, baronesse: 19, 24
 Juel-Rysensteen, Marie Elisabeth: 28
 Juel-Rysensteen, Niels Krag, baron: 25, 28
 Juel-Rysensteen, Otto Henrik, lensbaron: 25-26, 28
 Juel-Rysensteen, Ove Henrik, baron: 24, 25, 27-28
 Juel-Rysensteen, Ove Henrik, friherre og lensbaron: 19, 21, 43
 Juel-Rysensteen, slægten: 23
 Juel-Rysensteen: 15
 Juliane Marie Bülow: 27
 Julianelyst i Østbirk: 22
 Julianelyst: 27
 Jørgen Bramming, fuldmægtig: 18
 Jørgen Chr. Pedersen, boelsmand: 95

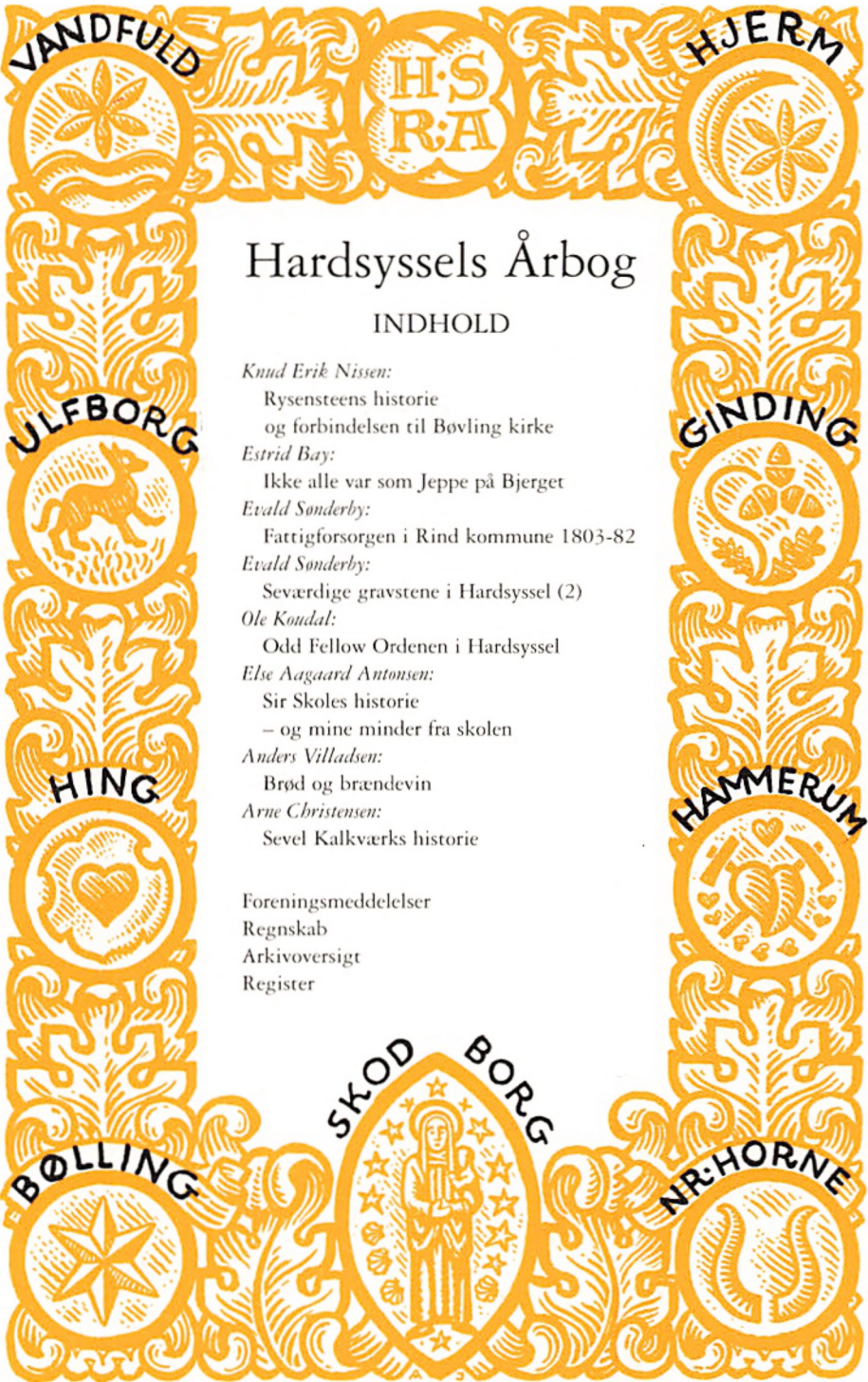

- Jørgen Hansen, Hans, lærer: 85-86, 88
 Jørgensdatter, Else Kruse: 23
 Jørgensen Seerup, Jens, amtmand: 25
 Jørgensen, J. C.: 30
 Jørgensen, Kirsten Marie: 95, 96, 103, 104
 Kaaberholm, Christen Nielsen: 98
 Kaaberholm af Nyegaard i Snebjerg: 99
 Kaas til Staruplund, Jens, lensmand: 8
 Kaffeponch: 98
 Kar, Mads, kæltræng: 49
 Karantæneforanstaltning: 69
 Karen Flemming: 9
 Karen Sandberg: 9
 Kasper (Kasper Madsen), Kjælle, rakker: 49, 52-53, 57, 59-60
 Kastløse: 9
 Kathrine Hedvig van Deden: 26
 Kiersten Jeppesen: 95
 Kildevang, De gamles hjem: B53
 Kirsten Frederiksdatter Urne: 17
 Kirsten Marie Jørgensen: 95, 96, 103, 104
 Kirsten Marie: 101
 Kirstine Norman Bille: 26
 Kirstine Susanne Juel-Rysensteen, baronesse: 19
 Kirstine Sørensdatter, Birgitte: 36
 KirstineSusanne Juel-Rysensteen: 24
 Kjeld Iversen Juel, lensmand: 8
 Kjeldsen Juel, Niels, lensmand: 8, 9
 Kjerstine Laursen: 95
 Kjælle Caspers mor: 59
 Kjælle Kasper, gravsten: B60
 Kjælle Kasper, rakker: 59-60
 Kjær, Enevold, apoteker: 48
 Klausen, Jakob, slotsskriver: 11
 Koch, pastor: 98
 Kolding, Peder Jensen, billedskærer: 19
 Koleraepedemi: 69
 Kommandørkorset af 1. grad af Dannebrog: 69
 Konrad Understrup: 96
 Kr. Jensen, arkitekt i Holstebro: 73
 Kr. P. Dalsgaard: 30
 Krag Juel-Rysensteen, Niels, baron: 25, 28
 Krag, Otto, ejer af Voldbjerg, lensmand: 11
 Kristensen, Lise, Enke: 109
 Kristian Jepsen, graver: 60
 Kristiansen, Karl, kalkværksarbejder: 119
 Kronborg, fæstning: 14
 Kruse Jørgensdatter, Else: 23
 Kruse, Christian: 24
 Krøll Sivertsen af Pugdal, Jens, husmand: 97
 Krøll Sivertsen, Jens: 98
 Kulturelle formål: 67
 Kvaderstenskirke: 6
 Kvembjerg: 59
 Kæltringer: 59
 Køll Sigvartsen af Pugdahl, Jens: 96
 Køll, Jens: 99
 L. Arndal, Oluf, logebroder: 76
 Ladelund, Anders, tjenestekar: 48
 Landskrona: 15
 Landsoverretten i Viborg: 98
 Landsoverretten: 99
 Lange, Ida: 10
 Lange, Niels, lensmand: 8
 Larsen, Niels Christian, skomager i Vildbjerg: 98
 Larsen, Svend, kalkværksarbejder: 121
 Laug: 66
 Laursen fra Rettrup, Just, gårdejer: 109
 Laursen, Christen: 95
 Laursen, Jacob: 95
 Laursen, Jeppe: 95
 Laursen, Kjerstine: 95
 Laursen, Mikkel: 95
 Laursen, Niels: 95
 Laust Jens Nielsen: 95
 Seefeld, Morten, befalingsmand, Bøfling: 8
 Lejren: 79
 Lejrinstitutionen: 79
 Lemvig: 66, 69
 Lens Juel til Kjeldgaard og Nørre Vosborg, rigsråd, lensmand: 10
 Lillejuelerne: 17, 20
 Lindenberg gods: 9
 Lødehat, Peder Nielsen, biskop: 8
 Loge nr. 1 Caroline Amaline af Danmark: 66
 Loge nr. 1 Danmark: 66
 Loge nr. 1 Washington: 66
 Loge nr. 17 Steen Blicher: 66
 Loge nr. 8 Marcellus: 69
 Logebygning beslaglagt af tyskerne: 73
 Logebygningen i Herning: B74
 Logebygningen i Holstebro: B71
 Logebygningen i Lemvig: B79
 Logebygningen i Ringkøbing: B68
 Logebygningen i Struer: B77
 Logen Marcellus: 79
 Logesøstre: 70
 Lund på Bernstorf hovmark: 30
 Lund, Niels Olesen, stenslager: 100
 Lundbæk ved Nibe: 17
 Lundbæk: 25
 Lydumgaard: 18
 Lykke Bille, Peder, biskop: 8
 Lyngesen, Ely: 119
 Lyngesen, Erik, kalkværksarbejder: 118, 119, 121, 123, 124
 Lønregnskab: B125
 Løven Å: 95
 Madsdatter, Mette Marie: 39, 40
 Madsen, Jens: 49
 Madsen, Kasper, rakker: 59
 Majlund, Jens: 112
 Malte Juel til Holmgaard, lensmand: 11
 Margrethe Brahe: 10
 Mari Grønning, An: 61
 Marie Elisabeth Arensdorff: 28
 Marie Elisabeth Juel-Rysensteen: 28
 Marie Jokumsdatter, Sisel: 95
 Marie Juel-Rysensteen, Christiane, baronesse: 25, 28
 Marie Jørgensen, Kirsten: 95, 96, 103, 104
 Marie Madsdatter, Mette: 39, 40
 Marie Mester (Mæster), Ane: 49, 51, 53

- Marie Rütze, Jeanne: B16, 5, 16-17, 19, 23, 29
 Marie Rützes pavillon, Jeanne: 24
 Marie, Kirsten: 101
 Marie, Kjersten: 48
 Marinus: 101
 Mathias Petersen, Niels: 30
 Mathilde, Caroline, dronning: 87
 Matriarklejr nr. 1 Sara: 81
 Matriarklejr nr. 7 Oasen: 81
 Meldgårds blinde søn, Jens: 49
 Merrild, N.: 56
 Mester (Mæster), Ane Marie: 49
 Mette Catrine Olssen, rakker: 60
 Mette Claudiane, rakker: 61
 Mette Jensen, gravsten: B59
 Mette Jensen, rakker: 59
 Mikkel Laursen: 95
 Mikkelsen, Anders, gårdejer: 96
 Mindegade 10, Herning: 75
 Ministergrave: 62
 Mogens Munk, lensmand: 8
 Mogens Munk: 9
 Mogens Sehested til Bækgaard, lensmand: 11
 Mogens Skeel til Bækmark, lensmand: 12
 Mohrsen, Christiane Dorothea: 26, 28
 Mortensen Seefeld, Jens, befalingsmand, Bøfling: 8
 Mortensen, Anders Christian, arbejder: 98
 Mortensen, Jens, lensmand: 8
 Mosegaard, Knud: 112
 Mosegaard, Marie: 112, 114
 Mouritz Jensen, bager i Vildbjerg: 100
 Mouritzen, Niels, sognerådsformand: 96-97, 99
 Mrie Elisabeth von Arensdorff: 26
 Mundbjerg, Niels Jensen: 109
 Mundbjerg, Niels: 110
 Munk, Iver, biskop: 8
 Munk, Mogens, lensmand: 8-9
 Mus, Mæt, rakker: 59
 Mylius Dalgas, Enrico: 74
 Mæster, Ane Marie: 51, 53
 Mæt Mus, rakker: 59
 Møllegade i Vildbjerg: B97
 Møller Olesen, Jens, kalkværksarbejder: 117
 Møller, Asger, købmand: 72
 Møller, Peder, fra Højgaard: 110
 Mørup huse: 60
 Mørup, Chr.: 49
 Møruphuse: 59
 N. B. Breinholt: 30
 N. C. Christensen, arkitekt: 75
 Natmandsfolk: 59
 Nattesvir: 100, 101
 Neckelmann, justitsråd: 100
 Neder Feldborg Fattighus: 102
 Niels Amstrup Iversen, gårdmand: 97
 Niels Chr. Nielsen: 104
 Niels Christian Jensen, rakker: 59
 Niels Christian Larsen, skomager i Vildbjerg: 98
 Niels Christian Nielsen: 96
 Niels Ingvarsten Jensen, rakker: 61
 Niels Ingvarsten Jensen, veteran og rakker: 60
 Niels Kjeldsen Juel, lensmand: 8, 9
 Niels Krag Juel-Rysensteen, baron: 25
 Niels Krag Juel-Rysensteen: 28
 Niels Laursen: 95
 Niels Lnge, lensmand: 8
 Niels Mathias Petersen: 30
 Niels Mouritzen, sognerådsformand: 96
 Niels Mouritzen: 97, 99
 Niels Nielsen Aagaard af Vildbjerg, boelsmand: 98
 Niels Olesen Lund, stenslager: 100
 Nielsen Aagaard af Vildbjerg, Niels, boelsmand: 98
 Nielsen Bang, Hans Chr., købmand i Sahl: 100
 Nielsen Kaaberholm, Christen: 98
 Nielsen Lodehat, Peder, biskop: 8
 Nielsen, Aase: 112
 Nielsen, Alfred, kalkværksbestyrer: 112, 118-119, 121, 126
 Nielsen, Carl, komponist: 62
 Nielsen, Edith: 112
 Nielsen, Harald: 112
 Nielsen, Harry: 111-112
 Nielsen, J., bager i Vildbjerg: 96-97
 Nielsen, Jacob, indsidder: 95-96, 98-104
 Nielsen, Jens, kalkværksejer: 109, 117-118, 121-122
 Nielsen, Jens, vejmand (Jens Vejmand): 61
 Nielsen, Ketty: 112
 Nielsen, Kirsten: 112
 Nielsen, Laust Jens: 95
 Nielsen, Ludvig: 112
 Nielsen, Mads: 40
 Nielsen, Niels Chr.: 104
 Nielsen, Niels Christian: 96
 Nielsen, Niels P., kalkværksarbejder: 116
 Nielsen, Niels Valdemar: 111
 Nielsen, Svend Aage: 112
 Nielsen, Svend Anton, kalkværksarbejder: 110
 Nielsen, Viggo: 112
 Nielsen, Jens: 112, 114, 116, 122, 124, 126-127
 Nissum fjord: 5, 6
 Nordentoft, Søren: 85
 Norman Bille, Kirstine: 26
 Nyborg, fastning: 14
 Næs: 9
 Nørgaard, Peder: 39
 Nørre Vosborg: 10
 Odd Fellow Børnefonden af 1994 under Dansk Røde Kors: 68
 Odd Fellow høvding: 69
 Odd Fellow i København: 66
 Odd Fellow Ordenen: 65, 67, 69
 Odd Fellow Palæet: 66
 Odd Fellow Palæet: B67
 Odd Fellow Project 2007-2009: 68
 Odd Fellow søstre: 66
 Odd Fellow søstre: 68
 Odd Fellow: 66
 Odinkar den Yngre, biskop: 6
 Ole Christensen, ejer af Rysensteen: 23
 Ole Puttrup Christensen: 30
 Olesen Lund, Niels, stenslager: 100
 Olesen, Maja: 117, 118

- Olesen, Martinus: 118
 Olesen, Mathilde: 117
 Olsen, Jens Christian, avlskarl: 98
 Olsen, Jens, kalkværksarbejder: 121
 Olsen, Maren: 110
 Olssen, Mette Catrine, rækker: 60
 Oluf L. Arndal, logebroder: 76
 Området omkring Sevel Kalkværk: B105
 Ordenen: 66, 67, 68
 Otte (Otto) Skeel til Hammellose, rigsråd, lensmand: 10
 Otto Henrik Juel-Rysensteen, lensbaron: 25-26, 28
 Otto Krag, ejer af Voldbjerg, lensmand: 11
 Otto von Rantzau: 25
 Ove Henrik Juel-Rysensteen, friherre og baron: 19, 21, 24-25, 27
 Ove Juel til Villestrup: 17
 Ove Rohde, redaktør: 61
 Over Burgaard: 98
 Over Feldborg: 95
 Overmester: 69
 P. A. Bugge: 30
 P. Dalsgaard, Kr.: 30
 P. Haahr, J.: 88
 P. Hansen, H.: 48
 P. Jensen, J., købmand: 69
 P. Nielsen, Niels, kalkværksarbejder: 116
 Palle Iversen Juel, lensmand: 8
 Pandum: 25
 Patriarklejr nr. 10 Arken: 80
 Patriarklejr nr. 18 Hardsyssel: 80
 Peder A. Høegh: 29
 Peder Andreasen, Salomon, snedkersvend: 98
 Peder Jensen Kolding, billedskærer: 19
 Peder Lykkke Bille, biskop: 8
 Peder Nielsen Lodehat, biskop: 8
 Peder Thomsen af Haderiis, husmand: 101
 Pedersdatter, Karen: 40
 Pedersen (Løvig), Niels Christian, kalkværksarbejder: 110
 Pedersen, Jørgen Chr., boelsmand: 95
 Pedersen, Peder, kalkværksbestyrer: 111
 Pedersen, Poul Christian, fæster: 37-39
 Pedersen, Søren, billedskærer i Horsens: 19
 Pedersen, Søren, smed: 40-41
 Peter Christensen, Jens, husmand: 97
 Peter Varelmann, Arendt, fæster: 41
 Petersen, H. C., lærer: 91
 Petersen, Niels Mathias: 30
 Petersen, Thomas, vejmand: 61, 62
 Petrus Beyers, Stor Sire: 73
 Poul Rantzau til Rodstenseje: 17
 Poulsdatter, Maren: 37
 Preben Gyldenstjerne, rigsråd, lensmand: 10
 Pugdal: 97
 Quistgaard, Niels Jensen: 37
 Rahbek, Anders Vendelbo: 30
 Rahbek, Christian: 30
 Rahbek, Erin Vendelbo: 30
 Rakkere: 59
 Rakkergrave: B59, 59
 Rakkerplænen: 59
 Rammegaard: 24
 Rantzau til Rodstenseje, Poul: 17
 Rantzau, Ida: 28
 Rantzau, Otto von: 25
 Rebekka-loge nr. 2 Thyra Danebod: 73
 Religion: 65
 Rendsborg, fæstning: 14
 Ribe Bispekronike: 6
 Ribe bispestol: 6
 Ribe: 6
 Rind fattiggård: B52, 60
 Rind: 59
 Ringkøbing Amts Fattigkasse: 100, 101, 98
 Ringkøbing kommune: 69
 Ringkøbing: 68, 71
 Rohde, Ove, redaktør: 61
 Rosen, D., kammerfrøken: 89
 Rud, Johan Eriksen, til Møgelkær, lensmand: 10
 Ruse, Henrik, friherre, overinspektør og generalkvartermester: 13-15
 Ruse, Henrik, portnærbuste af: 21
 Ruse, Johan, præst: 13
 Ruse, Suzanne, født Dubbengeiser: 16
 Ruth Schjøtt: 81
 Rwanda i Afrika: 68
 Rysensteen, Anna Sophia Juel: 28
 Rysensteen, herregården: 5
 Rysensteen, Ida Anna: 28
 Rysensteen: 6, 10, 14, 29, 30
 Rysensteen: B6, B12
 Rørdam, Peter, præst: 86
 Rüse Juel-Rysensteen, Henrik: 25, 28
 Rüse, Jeanne Marie: B16, 5, 16-17, 19, 23, 29
 Rüses pavillon, Jeanne Marie: 24
 Sahl: 100
 Salomon Peder Andreasen, snedkersvend: 98
 Sandberg, Karen: 9
 Schaumburgs hotel: 72
 Schjøtt, Ruth: 81
 Schleimann, Susanne: 30
 Schleimann: 30
 Schouboe, Janus, sognepræst: 28
 Schönau, byfoged: 29
 Schönau, Fr. Chr., herredsfoged: 44
 Seefeld, Jens Mortensen, befalingsmand, Bøffling: 8
 Seerup, Jens Jørgensen, amtmænd: 25
 Sehested til Bæggaard, Mogens, lensmand: 11
 Sevel Kalkværk: B108, B113-B115, B117-B121, B123, B127-B129
 Severin Fønns, Peter: 43
 Severin Sørensen, Jens, tidligere sognefoged: 97
 Seværdige gravstene: 59
 Sidsel Marie Jokumsdatter: 95
 Sigvartsen af Pugdahl, Jens Køll: 96
 Sinding Sogneråd: 103
 Sir Skole: B92, B93
 Sivertsen af Pugdal, Jens Krøll, husmand: 97
 Sivertsen, Jens Krøll: 98
 Skank, Peder Chr., teglbrænder: 111
 Skeel til Bækmark, Mogens, lensmand: 12
 Skeel til Hammellose, Otte (Otto), rigsråd, lensmand: 10
 Skeel, Albert, lensmand: 9

- Skeel, Albret, lensmand: 9
 Skeel, Anders: 9
 Skeel, Christen, lensmand: 9-10
 Skodborg Herred, kort over: B34, B45
 Skodborg herred: 9
 Slaget ved Gadebusch: 24
 Sleimann, Christopf: 30
 Slægten Juel-Rysensteen: 29
 Smugkro: 98
 Snaps: 99
 Sofie Amalie Krag: 25
 Sophia Juel-Rysensteen, Anna: 28
 Sophia, Anna: 25
 Sophie Dorothea Bille: 26, 28
 SOS-børneby: 68
 Spiritusbevilling: 98
 Stadsbjerg, Marius, kalkværksarbejder: 116
 Stampestrømmen: B126
 Stangebjerg, Henrik, biskop: 8
 Steen Blicher: 80
 Steffen Larsen af Herning, skomager: 98
 Striggaards hotel: 78
 Stor Sire: 67, 76, 78, 80
 Storloge: 66, 71, 76, 77, 80
 Studeudførsel: 14
 Susanne Juel-Rysensteen, Kirstine, baronesse: 19, 24
 Susanne Schleimann: 30
 Suzanne Ruse, født Dubbengeiser: 16
 Symbolikker: 65
 Sønderup, Jens, socialminister, arbejdsminister, kirkeminister, landbrugsminister: 63
 Søren Jensen, gæstgiver: 74
 Søren Pedersen, billedskærer i Horsens: 19
 Sørensdatter, Birgitte Kirstine: 36
 Sørensen, A., bager: 72
 Sørensen, Anders Christian, kalkværksarbejder: 112, 110, 114
 Sørensen, Jens Severin, tidligere sognefoged: 97
 Sørensen, Jens, tjenestekarl: 100
 Sørensen, Mikkel, smed: 40
 Søsterloge nr. 4 Erica: 73, 74, 76, 79
 Søsterloge nr. 7 Terra Nova: 74
 Søsterloge nr. 8 Dronning Dorothea: 74
 Søsterloge nr. 22 Dronning Dagmar: 78
 Søsterloge nr. 25 Dronning Louise: 74
 Søsterloge nr. 27 Hedden: 70, 76-77
 Søsterloge nr. 32 Liljen: 78, 79
 Søsterloge nr. 60 Vigen: 74, 79
 Søsterloge nr. 68 Klitrosen: 70, 71
 Søsterloge nr. 92 Stjernen: 77
 Tantzau, Ida Amalie van, komtesse: 25
 Teilmann, pastor: 29
 Telegrafvæsenet: 70
 Tetens: 29
 Thomas Petersen, vejmand: 61, 62
 Thomas Wildey: 66
 Thomsen af Haderiis, Peder, husmand: 101
 Thomsen i Kalkær, Jens: 49
 Thomsen, Nikoline, kalkværksarbejder: 110
 Tjørring kirkegård: 61
 To svirrende bønder: B38
 Trans kirke: 7
 Trolle, Corfitz, lensmand: 12
 Træhest: B33
 Tønnesen Viffert, Holger, kongelig staldmester: 9
 Udskænkning af brændevin: 100, 98
 Udstrup i Sdr. Nissum sogn: 15
 Ullborg herred: 9
 Ulfeldt, Corfitz, skamstøtte over: 14
 Ulovlig udskænkning af brændevin: 96
 Ulovlig udskænkning: 96
 Ulovligt nattesæde: 100
 Ulrik Frederik Gyldenløve: 15
 Understrup, Konrad: 96
 V. Ankier, født Juel-Rysensteen: 29
 v. d. Goltz, feltmarskalløjtnant: 16
 Valdemar Daa, adelsmand og alkymist: 23
 Valdemar Nielsen, Niels: 111
 Vand og brød: 102
 Vandborg kirke, landskab syd for: B42
 Vandborg kirke: B35
 Vandborg sogn, matrikelkort: B43
 Vandfuld Herred, kort over: B34, B45
 Vandfuld herred: 9
 Varelmann, Arendt Peter, fæster: 41
 Vasavej: 70
 Vejmands grav, Jens: 61
 Vendelbo Rahbek, Anders: 30
 Vendelbo Rahbek, Erin: 30
 Venskab, kærlighed og sandhed: 65
 Versterkte Vesting, bog af Ruse: 13
 Vester Rysensteen: 30
 Vestervig: 6
 Vibeke Juel-Rysensteen, baronesse: 22
 Victor Faber, læge og Overmester: 73
 Viffert, Holger Tønnesen, kongelig staldmester: 9
 Vildbjerg kro: 98
 Vildbjerg Mølle: 96, 97
 Vildbjerg: 100
 Vilhelm Adeler Brahesberg, Conrad, baron: 26
 Vilhelmine de Brønsdorff: 26, 28
 Vilhelmsborg: 22
 Villestrup slo: 18
 Vincent Juel, lensmand: 9
 Vinderslevgaard: 26
 Vistisen, Henning, kalkværksarbejder: 121
 Volder: 29
 Voldsgaård, Lars Chr., bonde: 48
 Voteringsprotokol: 99
 Våbenskjold, Christian Juel: B21
 Våbenskjold, Henrik Ruse: B20
 Våbenskjold: 20
 Vægmaleri i spisesal: B72
 W. J. Valeur, C., sagfører: 74
 Weiss, Mads, kvaksalver: 48
 Wildey, Thomas: 66
 Åkjær, Jeppe: 54
 Æresborger: 76
 Ørre Kirkeby: 95
 Ørre: 95
 Øster, Peter, kalkværksarbejder: 121

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Knud Erik Nissen:

Rysensteens historie
og forbindelsen til Bøvling kirke

Estrid Bay:

Ikke alle var som Jeppe på Bjerget

Evald Sønderby:

Fattigforsorgen i Rind kommune 1803-82

Evald Sønderby:

Seværdige gravstene i Hardsyssel (2)

Ole Koudal:

Odd Fellow Ordenen i Hardsyssel

Else Aagaard Antonsen:

Sir Skoles historie
– og mine minder fra skolen

Anders Villadsen:

Brød og brændevin

Arne Christensen:

Sevel Kalkværks historie

Foreningsmeddelelser

Regnskab

Arkivoversigt

Register